

Glasilo
Židovske
vjerske
zajednice
Bet Israel

magazin

RUAH HADAŠA

רוח חדשה

בית

MAZAL TOV!

Lucija Morpurgo 01.05.2013. Mazal tov roditeljima, bakama i djedovima te sestri Evi.

David Fuà, Roden 28.03. 2013., mama Andrea Šalamon, tata Paolo Fuà. Mazal tov roditeljima, bakama i djedovima!

SADRŽAJ

UVODNIK

4. JER ZAPOVIJED JE SVIJEĆA...
Sonja Samokovlija

S RABINOVOG STOLA

5. Tamuz 5773
Rabin dr. Kotel Dadon

RIJEČ PREDSJEDNIKA

6. Što radimo i što ćemo raditi
Dr. Vladimir Šalamon

UZ TEMU BROJA

7. SOUL TO SOUL
 Prije odlaska na odmor
Rabin Dovid Goldwasser

7. Šavuot je dan kada su Jevreji postali Jevreji
Rabin Isak Asiel

8. Mjesto blagdana Šavuota u Biblijii
Rabin dr. Kotel Dadon

NAŠI MIOMIRISI

10. Besamim
Jasminka Domaš

KOLUMNE

11. NA OBALAMA RIJEKA BABILONSKIH
 Koliko je star ovaj svijet?
Dolores Bettini

12. PISMO VOLJENOJ I STARIJOJ BRAĆI
 Sloboda je u snazi dobrih pisaca
Drago Pilsel

JEZICI I KULTURA

14. Židovi Kočina u južnoj Indiji
Gabi Abramac

15. Židovsko-malajski jezik kočinskih Židova
Gabi Abramac

ELIEZEROV KUTAK

16. Od jezičkog zamora do jezikoumorstva I. dio
Dr. Eliezer Papo

19. Iz knjige Sefardske priče
Dr. Eliezer Papo

IZ NAŠE BAŠTINE

20. Zašto je važno doći na Mazkir
Maya Cimeša Samokovlija

ŠOA I NJEZINI IZVORI

21. Protokoli cionskih mudraca: popularna krivotvorina o svjetskoj židovskoj uroti, II. dio
Julija Koš

KULTURA I UMJETNOST

23. U IZLOZIMA KNJIŽARA

26. Festival tolerancije – 7. festival židovskog filma Zagreb
Nataša Popović

ČITATELJI PIŠU

29. O Bingovima i drugim trgovcima virovitičkog kraja (izvod iz rukopisa "Posljednji izvještaj, posljednjih Židova", Ljube R. Weiss)
Ljubo Ruben Weiss

31. Ali nisam je znala

- Ružica Galac-Popović*

33. Tužan kraj jednog cara
Davor Salom

34. Zaboravljeni izbeglice
Izvor The International Jerusalem Post, prevod i obrada Msc. Jozef Baruhović

DA SE NE ZABORAVE

35. Obilježavanje Jom Hašoa u Bjelovaru
Sonja Samokovlija

35. Hiram Harry Bingham IV
Prijevod i sažetak iz engleske Wikipedije Dolores Bettini

STRANA ZA DJECU

37. Crvene cipelice
Gertruda Land

ZANIMLJIVOSTI

VIJESTI IZ ZAJEDNICE

44. Osmi međureligijski susret
Jasminka Domaš

46. Šest dana minjana
Robert Štaub

BILI SMO...

45. Porodični seminar u Kladovu
Sonja Samokovlija

IN MEMORIAM

46. Još jedan odlazak prijatelja i pisca
Sonja Samokovlija

Poštivajući posebnosti, Uredništvo *Ruah Hadaša* prihvatiло je način pisanja samih autora i odlučilo je tekstove objavljivati u okvirima standardnih normi jezika kojima se autori služe.

Fotografija na naslovnicu – Maya Cimeša Samokovlija.

IMPRESUM

RUAH HADAŠA • GLASILO ŽIDOVSKE VJERSKE ZAJEDNICE BET ISRAEL U HRVATSKOJ • GODINA VI., BROJ 23, LIPANJ 2013./SIVAN 5773.

GLAVNI UREDNIK: Sonja Samokovlija
 UREDNIČKI SAJVET: Gabi Abramac, Dolores Bettini,
 Maya Cimeša Samokovlija i Dubravka Pleše
 IZDAVAČ: Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj
 10000 Zagreb, Mažuranićev trg 6/I., p.p. 880.

TEL: +385 1 4851 008 • FAX: +385 1 4851 376
www.bet-israel.com

UREDNIŠTVO: samokovlija@hotmail.com
 ZA IZDAVAČA: dr. Vladimir Šalamon
 LEKTURA I KOREKTURA: Ljiljana Cikota
 GRAFIČKO OBLIKOVANJE I PRIPREMA: Žarko Jovanovski
 TISAK: Skaner studio d.o.o. Zagreb
 RABINI: Isak Asiel, Kotel Dadon i Dovid Goldwasser
 KOLUMNISTI: Gabi Abramac, Dolores Bettini, Drago Pilsel

SURADNICI: Josef Baruhović, Maya Cimeša Samokovlija, Jasminka Domaš, Nataša Popović, Ružica Galac Popović, Julija Koš, Eliezer Papo, Davor Salom, Vladimir Šalamon, Robert Štaub, Ljubo Ruben Weiss

Izlaženje *Ruah Hadaša* finansijski pomaže
 Savjet za nacionalne manjine RH.

Sonja Samokovlija

“Jer zapovijed je svijeća, a Tora je plamen”

Knjiga Salomonova 6.23

Sonja Samokovlija

Ovo je proljeće čudno. Nikako da se vrijeme ustali, iz kaputa smo skočili ravno u ljetne haljine, a sada nam bolje pristaju proljetni kostimi od ljetnih haljina. Gotovo svakoga dana padne barem malo kiše. Ni vrijeme se ne može odlučiti što hoće.

Mi smo građani bili isto u nedoumici, izašli smo na izbore za EU Parlament, a onda ubrzo i na lokalne izbore. Barem dio nas je izašao, no nedovoljno da bismo zaista vidjeli za koga Zagreb i Hrvatska glasa. Na lokalnim smo izborima popunjavalci četiri liste. Kandidata k'o pljeve! Što nam je, tu nam je. Završio je i drugi krug glasanja. Većina onih koji su izašli, odlučila je za sve nas. Nema jamranja, možda je moglo biti drugačije, a možda i ne.

Svako nas malo spopadaju da potpišemo zahtjeve za referendumom, referendum simo – referendum tamo. Više ni ne znam što sve traže. I što misle tko će to sve platiti? Svi smo ljuti na državni aparat koji je golem i nerazumno troši, no u isto vrijeme sami sebi zavlačimo ruku u džep.

Vrijeme brzo prolazi, neki su dan maturanti opet norili gradom. Svake mi godine od norijade do norijade izgleda kraće razdoblje. Možda zato što i druge situacije kroz godinu nisu puno bolje, samo imaju druga imena. Ne priliči da se nešto što čine odrasli akademski građani zove norijada, iako je po sadržaju a bome i po posljedicama za nas gradane puno gora od ove maturantske. Od maturantske norijade možemo biti bijeli od brašna, a od ove druge pobijelimo od straha što nas čeka u budućnosti.

Netom je završen 7. festival židovskog filma “Tolerancija”. Kao i do sada, za svaku pohvalu je ideja, ostvarenje i izbor filmova. Rадionice su također bile brillantne. Sve čestitke direktorici Nataši Popović, gospodinu Lustigu i cijelom timu volontera. Ovaj nas festival svake godine čini ponosnima što Zagrebu i Hrvatskoj može pokazati izuzetna filmska ostvarenja i ponuditi raznovrsne programe bez kojih bi Zagreb bio siromašniji. Izbor filmova je bio takav da smo se teškom mukom odlučivali što propustiti.

Zgodno je da se ove godine na Židovski filmski festival nastavila manifestacija Izrael u Zagrebu, čiji je organizator Izraelska amb-

sada a generalni pokrovitelj Grad Zagreb. Za manifestaciju Izrael u Zagrebu sigurna sam da je Mirjam Šlaj Frölich podmetnula svoja leđa i odradila lavovski dio posla. Ova dva izuzetna projekta trajala su puna dva tjedna od 19. svibnja do 30. svibnja.

Plesna skupina Fresco Yoram Karmi izvela je izvanredno scensko djelo *Kerber*, u HNK-u, a plesači su nas ostavili bez daha. Na Trgu bana Josipa Jelačića četiri su se dana vijorile četiri izraelske zastave, a mi smo zajedno s izvođačima pjevali “Am Israel haj” i “Ose šalom”. Bojala sam se da će s obzirom na vremenske prilike, sličnije listopadu nego svibnju, biti malo gledatelja, no bio nas je priličan broj. U svakom slučaju aplauz je bio snažan i mislim da su izvođači otišli zadovoljni kao i mi iz publike. Sjajne plesačice i plesači, umjetnici svog zanata, ne bih mogla reći koja je grupa bila bolja Mehola ili Sheketak. A tek Gudački kvartet izraelske filharmonije! Preporodna dvorana bila je pravo mjesto za koncert takve kvalitete. Izložba slika Melite Kraus u Hotelu Esplanade još je jednom potvrdila izuzetnu Melitinu nadarenost i ljepotu njenog stvaranja. Pola mjeseca zgušnutih, a tako kvalitetnih kulturnih događanja, ponovno su nas stavljala u nedoumicu, što pogledati a što propustiti. Hvala svima koji su sudjelovali u ostvarenju ovih vrijednih zbivanja, koja će se pamtitи.

Na kraju, ali ne manje važno, moram reći čitateljima da će nam ovogodišnji brojevi Ruaha biti nešto tanji. Finansijska sredstva koja smo uspjeli dobiti i skupiti ne bi nam mogla pokriti broj stranica na koje ste navikli. S nadom gledamo u budućnost i vjerujemo da ćemo se već sljedeće godine vratiti na obim stranica na koje ste naučili.

Želim vam svima ugodno ljeto! ■

Vaša Smja

Vijesti

Priredila Dolores Bettini

Sujeće grožđe i zimi. Djelatnici istraživačkog centra Ramat Negev razvili su tehniku i tehnologiju koja omogućuje da grožđe dozrijeva i zimi. Tokom eksperimenta uklonili su grane na čokotima ranije nego obično i pokrili ih plastikom kako bi

simulirali toplice vrijeme. Rezultat je bio sočno i slatko grožđe vrhunske kvalitete. Budući da je eksperiment uspio, u Ramat Negevu planiraju isto učiniti u velikim staklenicima kako bi svježe i slatko grožđe moglo i zimi biti dostupno. ■

Rabin Kotel Dadon

Tamuz 5773

Rabin dr. Kotel Dadon

Dragi prijatelji,
nadam se da ste svi dobro i dobrog zdravlja.

Blagdani

Želim pohvaliti sve članove naše zajednice koji su sudjelovali u svim molitvama od Seder Pesaha do Šavuota. Seder Pesah je bio prekrasan iako je to bio prvi snježni Pesah u mom životu. Imali smo stabilan minjan i vrlo bogate molitve. Tikun Lel Šavuot u kojem smo učili cijelu noć *Toru* i završili s molitvom u svitanje s čitanjem deset zapovjedi koje su bile vrhunac našeg duhovnog doživljaja. Siguran sam da su svi koji su sudjelovali osjetili isto. Moram spomenuti i proslavu povodom Dana državnosti Izraela, Jom haacmaut koji smo o. g. proslavili u zajednici uz roštilj. Bilo je vrlo ukusno i uspješno, zahvaljujem se svima koji su sudjelovali u organizaciji (Saši, Robertu i, naravno, našem majstoru roštilja Žarku Blau). Naša sinagoga je srce naše zajednice, a sve ostale naše aktivnosti (organi) usko su s njom vezani.

Jom Hašoa u Bjelovaru

Ovogodišnja komemoracija povodom Dana Holokausta bila je među najdostojanstvenijim komemoracijama koje smo do sada održali. To ponajviše možemo zahvaliti gradonačelniku grada Bjelovara g. Antunu Korušecu koji je svojim iskrenim zalaganjem i trudom oko svakog segmenta organizacije ovog svečanog događaja učinio ovu komemoraciju posebnom. Zahvaljujem se i g. Mladenu Medaru, direktoru Gradskog muzeja u Bjelovaru koji je zahvaljujući istraživanju povijesti Židova (o čemu je napisao i knjigu) pojasnio ulogu i zastupljenost Židova u bjelovarskoj povijesti. Zahvaljujem se i g. Krešimiru Pajiću, direktoru tvornice Koestlin iz Bjelovara koji je bio sponzor domjenka. Želim se zahvaliti svima na toploj dobrodošlici i gostoprимstvu tijekom cijelog našeg boravka.

8. međureligijski sastanak predstavnika vjerskih zajednica

U utorak 7. svibnja 2013. godine s početkom u 11 sati održan je Osmi međureligijski susret visokih predstavnika vjerskih za-

jednica u Republici Hrvatskoj. Domaćin susretu bila je Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj. Tema susreta je bila: "Zajedničke religijske vrijednosti u službi društvene pravednosti". Nakon sastanka svi su bili pozvani na domjenak te davanje izjave novinarima kao zajedničke deklaracije.

Završetak prve godine studija Judaistike na Filozofskom Fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

Ovih dana završavamo prvu godinu studija Judaistike u sklopu Katedre za Judaistiku na Filozofskom Fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Nije bilo lako, nova su iskustva, no na pravom smo putu. Studenti su zadovoljni i trud se isplatio.

Obiteljski Šabati

Moram pohvaliti naše obiteljske Šabatot (Šabate) koji su postali vrlo popularni, veći broj sudionika je naravno doveo i do prekrasne atmosfere. Nadam se da ćemo tako i nastaviti s jednim zajedničkim Šabatom svaki mjesec.

Kulturni klub "Alfred Pal" i galerija "Stella Skopal"

Jako mi je draga da su se naš kulturni klub "Alfred Pal" i naša galerija "Stella Skopal" uspjeli jako brzo etablirati u kulturni život našeg grada s brojnim i vrhunskim izložbama, koncertima, promocijama knjiga i predavanjima. Samo naprijed!

Novi web site

Dobili smo novu web stranicu, koja je puno ljepša i ažurirana. Pozivam Vas da se aktivno uključite u obogaćenje naše stranice.

Kako je ljeto ispred nas, želim Vam svima ugodan i miran odmor. ■

Vaš rabin,
Dr. Kotel Dadon

Ovako govori svemogući Gospodin: A kad vas očistim od svih bezakonja vaših, napučit ću opet vaše gradove i sagraditi razvaline; opustjela zemlja, nekoć pustinja, naočigled svakom prolazniku bit će opet obrađena. Tada će se reći: "Evo zemlje što bijaše pusta, a postade kao vrt edenski! Gle gradova što bijabu pusti, same razvaline i ruševine, a sada su utvrđeni i napućeni!"

Dr. Vladimir Šalamon

Što radimo i što ćemo raditi

Dr. Vladimir Šalamon – predsjednik
Židovske vjerske zajednice Bet Israel u Hrvatskoj

Početkom 2013. godine počeo je sa radom u prostoru Židovske vjerske zajednice Bet Israel u Zagrebu Kulturni klub "Alfred Pal" i galerija "Stella Skopal". Uz vrijedan i neobično važan rad vjerske sekcije s rabinom Kotel Dadonom na čelu, počele su ove dvije "institucije" naše zajednice sa intenzivnim aktivnostima u dva manja, ali topla i privlačna prostora. Smjenjuju se svakog mjeseca brojne izložbe, jazz koncerti, predavanja, filmovi itd.

I vjerska djelatnost kao i kulturna djelatnost imaju za cilj okupljanje članova Zajednice, jačanje i održavanje židovskog vjerskog i kulturnog identiteta, omogućavanje članovima Zajednice i njihovim prijateljima, kao i svim dobronamjernicima, upoznavanje sa židovstvom kao religijom i kulturom. Moramo ovom prilikom naglasiti da je jedan od važnijih prioriteta i uspostavljanje, ne mosta nego mostova sa multinacionalnom i multikulturalnom okolinom i gradnjom društva u kojem neće pojma drugog i drugačijeg biti stigma ili hendikep. Prostor naše Zajednice stoji na raspolažanju i drugima za realizaciju projekata, tim prije, što se naš prostor nalazi u najstrožem centru grada Zagreba i zrači, zahvaljujući umjetniku Toniju Franoviću, sjajem umjetničkog djela, toplinom, šarmom i otvorenosću.

Idućeg mjeseca, 21.6., u našem će prostoru gostovati talijanski umjetnici u okviru programa "Noć muzike u Zagrebu" – predstaviti će se koncertom "Una festa ebraica".

Uvidjevši kvalitet programa, čija realizacija traje već pet mjeseci za redom, Turistička zajednica grada Zagreba uvrstila je programe Bet Israela u svoju knjižicu koja građane Zagreba i Hrvatske, ali i brojne turiste informira o svim događanjima u našoj Zajednici.

Naravno da smo posebno ponosni na rad naše osnovne škole "Lauder – Hugo Kon", ali i očekivanog početka rada dječijeg vrtića "Davidove zvjezdice", krajem 2013. godine. I škola i vrtić predstavljaju nadu u opstanak Židovstva na ovim prostorima, s obzirom na malobrojnost članova zajednice. Sigurno je da bi gradnjom sinagoge u Praškoj ulici u Zagrebu bio postavljen i kamen temeljac obnovljenog i ne više obespravljenog Židovstva s ovih prostora.

U program rada Zajednice Bet Israel od listopada ove godine predviđen je i početak projekta Bejahad u Zagrebu. Želja nam je da projekt Bejahad koji je prošle, 2012. godine uspješno proslavio Bar micvu, nastavi svoje aktivnosti u novom ruhu. Nai-mje, u Zagrebu bi gostovale razne židovske/jevrejske zajednice iz regije ili Evrope. Predstavljale bi se tijekom dva dana koncertom, izložbom, filmom, predavanjem i na taj način bi nastavili sa zajedništvom koje na ovim prostorima traje već stoljećima. Na taj način bi nastavili i sa doprinosem kulturnom i vjerskom oplemenjavanju života sredine u kojoj živimo i radimo, pridonijeli pluralizmu i toleranciji u društvu. Prva od zajednica, koja gostuje u listopadu 2013. godine je zajednica Novog Sada; potom, u studenom 2013. godine dolazi jevrejska zajednica iz Sarajeva itd. Za drugi mjesec 2014. godine dogovoreno je gostovanje zajednice Berlina u čijoj su realizaciji partneri Bet Israel Hrvatska, Goethe Institut Zagreb, njemačko veleposlanstvo u Hrvatskoj i Centrum judaicum Berlin. Slični razgovori vode se i sa Austrijskim kulturnim forumom u Zagrebu u pogledu gostovanja židovske zajednice Beča, te nekim drugim inozemnim institucijama.

Na taj način nastavili bismo sa Bejahad manifestacijom u novoj formi. Rezultati i ugled ovog festivala ostavili su duboku impresiju i tragove kod članova židovskih/jevrejskih zajednica, ne samo s prostora bivše Jugoslavije, i pridonijeli jačanju židovskog/jevrejskog identiteta na ovim prostorima. Stalni partner Bejahad susreta bio bi Bet Israel Hrvatske.

Na kraju, moramo se sjetiti i zahvaliti se brojnim donatorima i sponzorima svih naših susreta dosadašnjih a i budućih, svih brojnih prijatelja i suradnika, najviše iz Hrvatske, koji su nam omogućili i omogućuju djelovanje i očuvanje nečega na što možemo biti ponosni, ali i na građenje monumenta i njegovanje kulture sjećanja na sve one članove zajednice koji su na ovim prostorima, svojim radom i rezultatima rada, ostavili duboki trag. ■

Cedaka Box

Jadranka Bilušić	5.000	za Pesah
Julija Koš	100	za kiduš&šabat
N. N.	1.000	za sinagogu
N. N.	3.000	za sinagogu
N. N.	1.000	za sinagogu
N. N.	200	za sinagogu
N. N.	200	za Ruah Hadaša
Ilya Zavelev	700	za rad zajednice
Milan Červinka	970	za rad zajednice
N. N.	27.200	za socijalni odbor
N. N.	10.000	za socijalni odbor

Rabin Dovid Goldwasser

Soul to Soul Prije odlaska na odmor

Rabin Dovid Goldwasser, prijevod Dubravka Pleše

Midraš (*Kobelet* 1:1) pripovijeda da je R' Hanina ben Dosa video pripadnike Klal Israela kako u Jeruzalem nose *korbanot* koje su obećali i požalio što i on nema što odnijeti.

Otišao je daleko izvan grada i pronašao ogroman kamen kojega je obradio dlijetom i ispolirao tako da je kamen izgledao prekrasno. Zatim je pokušao unajmiti petoricu ljudi da kamen odnesu u Jeruzalem.

Naišao je na radnike koji su za nošenje kamena u Jeruzalem tražili pet zlatnih novčića. Ali, kako R' Hanina nije imao novaca, radnici su otisli.

Zatim je Hašem poslao petoricu anđela prerušenih u ljudska bića. R' Hanina je zapitao anđele mogu li oni umjesto njega nositi kamen ali i oni su zahtijevali pet kovanica.

R' Hanina im je objasnio da nema novca. Na to su mu anđeli rekli da će mu oni nositi kamen ako im on u pomoć pruži ruku i prst. R' Hanina pružio je ruku i prst i odjednom se našao u Jeruzalemu ali kada se ogledao oko sebe nije nigdje mogao pronaći ljudi koji su došli s njim.

Kada je donio svoj dar, ljudi su mu rekli: "Čini se da su ti anđeli donijeli kamen u Jeruzalem."

Ponovožerski Rav kaže u ime Hofec Hajima:

- Rabbi Hanina želio je odnijeti ogroman kamen u Jeruzalem ali to nije mogao učiniti sam. Kako je onda mislio stići do Jeruzalema?
- Ako nije imao novca, zašto je R' Hanina sve nastojao pripremiti i pokušao unajmiti radnike?
- Zašto je Hašem oklijevao sa slanjem anđela sve dok prvi radnici nisu otisli?

Hofec Hajim objašnjava da nas ovaj događaj uči vrijednu lekciju. Svako od nas mora učiniti sve što je u našoj moći kako bi postigao svoj cilj, u svakoj situaciji, čak i ako nije siguran da će biti uspješan. Tek tada će Hašem pomoći i učiniti čudo. S najboljim željama cijeloj zajednici Bet Israel i za daljnji uspjeh u svemu što činite, želim vam prekrasno ljeto!

Rabin Dovid Goldwasser ■

Uz blagdane Šavuot je dan kada su Jevreji postali Jevreji

Rabin Isak Asiel, Beograd, preneseno iz *Blica* od 14. 5. 2013.

Šavuot je dan kada su Jevreji postali Jevreji, primili su *Toru*, Božji nalog i to je praznik saveza jevrejskog naroda i Boga – kazao je Asiel.

On je poručio da je "Zakon Božja ljubav i da dobra dela ne mogu da se čine, ako se za to ne trenira".

"Kao što pijanista mora da vežba da bi bio dobar pijanista, tako i biti dobar čovek iziskuje svakodnevni trud", kazao je rabin.

Asiel smatra da je biti Jevrejin posao s punim radnim vremenom, posao sa svakodnevnim usavršavanjem i obavezama prema sebi, Bogu i bližnjem.

"Moralni kriterijumi su veoma visoki i mi svakoga dana tre-

ba da težimo da budemo jake moralne osobe i da radimo na izoštrevanju svog moralnog kompasa. To je danas veoma težak posao, bilo da ste Jevrejin, hrišćanin ili musliman, ili čak ateista ili agnostik", kazao je Asiel.

Današnji praznik, Šavuot, smatra se i nacionalnim praznikom, jer u *Talmudu* piše da je 6. sivana (maj-jun) Mojsije od Boga na Sinaju primio zavjetnu ploču – *Toru*, s deset božjih zapovesti. Šavuot (što znači – sedmice) naziva se i Praznik žetve i Praznik prvih plodova. Uoči praznika Šavuot kuće i sinagoge kite se cvećem i zelenilom. Za Jevreje je Šavuot neradni dan. Obično se jedu i piju mlečni proizvodi, a u svakoj kući mora biti dovoljno prvih plodova koji rastu na zemlji i drveću. ■

Mjesto blagdana Šavuota u *Bibliji*

Rabin dr. Kotel Dadon

Šavuot u Jeruzalemu.

Primanje Tore i cijeli taj događaj na Sinajskoj gori, usko je vezan s blagdanom Šavuot. No, kada pažljivo gledamo, trebali bismo postaviti sljedeća pitanja:

Prvo: Kakvo mjesto ima događaj *primanja Tore na Sinaju u Bibliji*?

Drugo: Kako i koliko je događaj *primanja Tore na Sinaju* vezan uz Šavuot?

Primanje Tore na Sinaju kao središnja tema u *Tori*

Primanje Tore na Sinaju je doista središnja tema u *Tori*. Brdo Sinaj spominje se kao mjesto Otkrivenja, mjesto gdje je sklopljen Savez, te mjesto gdje se čulo i primilo deset zapovijedi¹. Stoga, je čudno što se taj događaj toliko malo spominje u *Bibliji*. Do vremena Ezre i Nehemije nije spominjan uopće! U Nehemiji je rečeno:

"Na goru si Sinajsku sišao i s neba im govorio; i dao si im pravedne naredbe, čvrste zakone, zapovijedi izvrsne i uredbe" (Neh 9,13).

Prorok Malahija iz istog razdoblja (5. st. p.n.e.) je rekao:

"Spomenite se Zakona Mojsija, sluge mogu, kome sam na Horebu² propisao zakone i uredbe za sav Izrael" (Mal 3,22).

Ime Sinaja spominje se još i u *Deborinoj pjesmi*:

"Zemlja se tresaše, i nebesa kapabu, oblaci kapabu vodom. Brda se rastapabu pred Gospodom; taj Sinaj pred Gospodom Bogom Izrailijevim." (Suci 5,4-5). Isto tako u pjevanju *Psalama* je slično: *"Tresla se zemlja, nebo se rosilo pred Bogom, Sinaj drhtao pred Bogom, Bogom Izraela."* (Ps 68,9).

Kako je moguće da za takav dramatičan i bitan događaj kao što je *Primanje Tore na Sinaju*, nalazimo vrlo mali broj referenci u

Bibliji? Upravo u tome možda leži odgovor na naše drugo pitanje oko odnosa davanja *Tore* za Šavuot.

1. Nazivi blagdana u *Tori*

Tri naziva za Blagdan – Hag Hakacir – Blagdan žetve, Blagdan Šavuot – **Blagdan tjedana** i Jom Habikurim – **Blagdan prvina**, nalaze se u četiri Mojsijeve knjige.

U knjizi *Izlazak* – **Blagdan žetve**: "... i blagdan žetve prvina tvojih" (23,16). Doba je to žetve pšenice. **Šavuot** – **Blagdan tjedana**: "I slavi blagdan tjedana, prvine žetve pšenice" (34,22). Taj naziv dolazi od sedam tjedana (hebr.: šavuot = tjedni), koje brojimo od Pesaha do Šavuota.

U knjizi *Levitskoj* – **Pedesetnicu**: – "A počevši od sutrašnjega dana po suboti – dana u koji donesete snop za žrtvu prikaznicu – nabrojte punih sedam tjedana. Onda na dan po sedmoj suboti, na Pedesetnicu, prinesite Gospodu novu žrtvu" (23,15-16).

U knjizi *Brojevi* – **Blagdan prvina**: "... i na dan donošenja prvine..." (28,26). Riječ *bikur*, prvina, srodnna je riječi *bebor*, koja znači prvi sin. Na taj dan narod je u Hram donosio prve dozrele plodove od "sedam vrsta", zahvaljujući Bogu za plodnu zemlju koju im je dao. Donosile su se prvine od sedam vrsta plodova kojima se odlikuje Izrael. Talmudski traktat koji se bavi Šavuotom zove se *Masehet bikurim* (*Traktat o prvinama*).

U knjizi *Ponovljeni Zakoni* – **Blagdan tjedana**: "Tada drži Blagdan tjedana u čast Gospodinu" (16, 10)

Zanimljivo je da se u Levitskoj knjizi, nalaze svi detalji blagdana, no ne spominje se ni jedan od naziva blagdana, nego samo "Pedesetnica". Josip Flavije spominje Blagdan Šavuota i piše:

*"Dan Pedesetnica koji Hebreji zovu Acarta"*³.

Naziv *Pdesetnica* spominje se i u *Midrašima*⁴.

2. Nazivi blagdana u rabinskoj literaturi

Šavuot ima još dva naziva koji se spominju u rabinskoj literaturi: **Aceret** i **Blagdan davanja Tore** – (heb. *Matan Tora*). Naziv **Aceret** nalazi se u *Tori* ali ne vezano s blagdanom Šavuot. Jedan se put spominje u *Levitskoj knjizi* kao osmi dan Blagdana Sukota (23,36), a drugi put u *Ponov. Zakonima* kao sedmi dan Pesaha (16,8). Riječ Aceret ima dva značenja:

(1) Aceret – *prekid i spajanje*, što znači da Šavuot prekida (na heb. *ocer*) razdoblje koje počinje s Pesahom, doba brojanja Omera. Isto tako Šemini aceret prekida Sukot.

(2) Aceret – svečano okupljanje.

Talmud u traktatu *Pesabim* raspravlja o pitanju dana koji su

skloni radosti, i kaže:

“Rabin Elazar je rekao: Svi se slažu da se u Aceret (Blagdan Šavuot) treba radovati.⁵ Jer je to dan u kojoj nam Bog dao Toru”.⁶

Šavuot se ovdje zove “Aceret”, ali i blagdan “Davanja Tore”⁷.

Šavuot kao Blagdan Davanja Tore

Kako naziv blagdana Šavuot nije jasno vezan s davanjem Tore u samoj *Tori* Rabin Isak Arama⁸ pita:

“I tu je jako pitanje koje glasi: zašto Tora nije objasnila da taj dan Šavuot pamtimo i to u spomen na njezino davanje kao što inače održavamo tu praksi i običaj naših predaka i u molitvama (“Blagdan Šavuot – vrijeme davanje naše Tore”) i čitanje iz Tore (odlomak koji čitamo je iz Izlaska 19 o “Deset Zapovjedi”).”⁹

“Akedat Ichak” odgovara na vlastitoj pitanje. Za primanje Tore na gori Sinaj, odnosno na pitanje datuma Šavuota, ne treba odrediti poseban dan, jer sjećanje na *Toru* i njezino prihvaćanje nije naređeno za posebno vrijeme kao kod drugih blagdana. Sjećanje na primanje Tore treba biti svakidanje, u bilo koje doba, kao što je napisano: “Neka se ne rastavlja od usta tvojih knjiga ovog zakona, nego razmišljaj o njemu dan i noć” (Jošua 1,8). Naređeno nam je da nam riječi *Tore* budu nove i drage svakidaka ona dana kada smo ih primili. Drugim riječima, samačinjena, da slijedimo *Toru* svaki dan – podrazumijeva da priznajemo njenu stvarnost i njeno davanje pa nam ne treba poseban dan za pamćenje ili spominjanje toga događaja.

Jedno od objašnjenja zašto se u *Tori* ne spominje kao Blagdana davanja Tore je grijeh zlatnog teleta, događaja koji se desio četvero deset dana poslije davanja Tore na Sinaju. Ovaj grijeh je doveo do razbijanja ploča Saveza i ubijanju grešnika. Mojsije u *Ponovljenom Zakonu* opisuje s teškim izrazima ono što se desilo:

“Sjećaj se i ne zaboravljam kako si u pustinji ljutio Gospoda, Boga svoga. Od dana kad ste izašli iz zemlje egipatske do dolaska na ovo mjesto, Bogu ste se opirali. Na Horebu ste rasrdili Bogu i Gospod je na vas tako planuo da vas je htio uništiti.” (9,7-8)

Urbach objašnjava da je grijeh zlatnoga teleta doveo rabine, prema *Talmudu*, da imaju poseban odnos prema, primanju Tore na gori Sinaj:

“Blizu primanja Tore je došao grijeh sa zlatnim teletom, bili su Tanaiti koji su naglasili težinu grijeba, u kojoj je cijeli narod iznevjerio Boga toliko da to baca sjenu na sam događaj na brdu Sinaj i oduzima njegovo pozitivno značenje... Smanjuje vrline Izraelu na brdu Sinaju zbog izdaje koju su učinili s tim grijebom....”¹⁰

To možemo vidjeti i u *Midrašu*:

*Izrael je spavao cijelu tu noć (kad su trebali primiti *Toru*)... a noć je kratka. Bog je došao i našao ih kako spavaju pa ih je krenuo probuditi bukom kao što je rečeno: “A treći dan kad bi ujutru, u osvit dana, proloomi se grmljavina, munje zasijevaše, a gust se oblak nadvi nad brdo. Gromko zaječa truba, zadrhta*

sav puk koji bijaše u taboru.” (Iz. 19,16) i Mojsije ih je probudio izveo iz njihovih šatora.”¹¹

Amorajci su bili svjesni da je u vrijeme primanja *Tore* ponašanje sinova Izraela bilo nemarno: ne samo da su spavali noću, nego ih je i Bog trebao probuditi... Početak ovog *Midraša* odnosi se na grijeh zlatnog teleta.

Ovdje se moramo pitati je li moguće da je običaj *Tikun Šavuota* u kojoj ne spavamo cijelu noć nego učimo *Toru*, također došao kako bi bio ispravljen grijeh zlatnog teleta? – Poznato je da je taj običaj počeo kod Kabalista u 16. stoljeću u Solunu i Safed, a zatim se proširio. Taj *Tikun* je došao zbog spavanja Izraelaca u noći, kao što je spomenuto u *Midrašu*.

Na kraju, zanimljiva je paralela i kontrast između Božje objave na Sinaju i objave kod proroka Elijahu nakon njegove borbe protiv lažnih proroka Baala (poklonika idola). Na Sinaju je rečeno: “I bili su zvuci, munje i gromovi i teški oblaci... i zatrubi truba (šofar, tj. rog) veoma jaki, da zadrhtaše sve – planine” (Izl 19, 16-18). Za razliku od munje i zvuka šofara od kojih su drhtale planine, *Midraš* govori drugo:

“Rekao je R. Ababu u ime R. Yohanan: Kada je Bog dao *Toru*, ptica nije cvrkutala, bik nije rikao, Ptica nije letjela, Ofani (andeli) nisu letjeli, Serafini nisu govorili: Kadoš, Kadoš (Svet, Svet), More se nije micalo, ljudi nisu razgovarali, nego je svijet šutio i upijao glas: “Ja sam Gospod, Bog tvoj.”¹²

Za razliku od navedenog opisa, Božje objava Elijahuu na Horebu glasi:

“Bog nije u olujnom vihoru... Bog nije u potresu... Bog nije u ognju, već kaže, poslije ognja šapat laganog i blagog lahora.” (1 Kr 19,11-12).

I da zaključimo: u svjetlu onoga što je donijelo grijeh nakon Božje objave na gori Sinaju može se reći da je to dovelo do smanjenja spominjanja tog važnog događaja te da je to vjerojatno uzrokovlo da se Šavuot ne spominje u kontekstu davanja *Tore*. ■

1 Iz 19.

2 Ime Horeb spominje se u 1 Kr 8,9 te u 2 Ljet 5,10 i u Ps 106,19 oko zlatnog teleta.

3 Kadmonijot ha-Jehudim. 3. izdanje. Šalit, Jeruzalem str. 99,182-183

4 Vidi: *Pesikta deRav Kahana*. Mandelbaum, New York, 1962. 12,29; *Berešit Raba*. Jeruzalem (reprint izdanja iz Vilniusa 1878.) 34,13; *Šir HaŠirim Raba*. Jeruzalem (reprint izdanja iz Vilniusa 1878.) 1,56. 7; *Jalkut Šimoni*. Jeruzalem, 1960. (reprint varšavskog izdanja iz 1878.) 651. 782. 735

5 Raši tamo u BT objašnjava da radost znači obaveza slaviti s hranom i pićem.

6 BT Pesahim 68b.

7 Vidi i BT Joma 4b, Šabat 86b.

8 Yitzhak Arama, 15. stoljeće autor knjige *Akedat Yitzhak*.

9 R. Yizhak Arama, *Akedat Yitzhak*, Pressburg, 1849. Paraša Emor 76.

10 Ephraim E. Urbach, Chazal: *Emunot Vedeot* (Jerusalem, Magnes Press, 1969), str 475.

11 Šir HaŠirim Raba I,12,2

12 Šemot Raba. Jeruzalem (reprint izdanja iz Vilniusa 1878.), Jitro 29,9.

Jasminka Domaš

Besamim

Jasminka Domaš

Sinagoga Bet Israela uvijek je lijepa, ali meni je najmilija kada stigne ljeto i kada se preko balkona naginju iz obližnjeg parka zeleni listovi koji bi, samo kada bi mogli, ušli u templ i počeli svoju igru svjetlosti i sjena, privučeni arabeskama koju stvaraju svjetiljke s narovima po zidovima.

Iz dvorišta na Mažuranićevom trgu zamiriše bor pa zatim se osjeti i miris ružičnjaka. Na tren se učini da iza malih, željeznih vrata koja štite ulaz u zgradu od ulične vreve i prometa, živi jedan zaseban svijet, pomalo neobičan kao i bršljan koji klizi i isprepliće se na pročelju.

Neki dan krenula sam na Šabat i već iz daljine ugledala sam rabinu Kotelu Dadona kako stoji na balkonu i radosno smo jedno drugom mahnuli rukom.

Ljeto je i doba godine kada u većem broju stižu u Zagreb turisti iz Izraela, pa se mali sinagogalni prostor iznenada napuni, a riječi molitve i psalmi odjednom bivaju osnaženi mnogim glasovima koji energiji oko nas udahnu ruah i on tada zatreperi i zaplovi i putuje sve do Galerije "Stella Skopal" u kojoj su na bijelom stolnjaku poredani tanjuri, ne kao izložbeni nego uporabni predmeti, tu je i uredno složen pribor za jelo, čaša za kiduš, salvete, hale su pokrivenе i osluškuju što se zbiva u sinagogi, strpljivo čekajući svoj trenutak.

Obiteljski je Šabat. Vrijeme brzo prolazi, minute promiču kao i riječi molitve na usnama. *Shma Israel* – kako je lijepo biti zajedno!

Nedavno, Hadas je slavila zaruke sa svojim budućim suprugom. I posebno mi je bilo dirljivo da je taj prekrasan trenutak svojeg života, kojeg sigurno nikada neće zaboraviti, podijelila s nama, članovima zajednice.

Većina nas, naravno, zna da Hadas studira medicinu i da je po rijeklom iz marokanske židovske obitelji. Hadas, na blagdan, uvijek odlučnim korakom ulazi u sinagogu praznički odjevena

i tijekom vremena ta mlada žena postala je dio nas. Ali, kada je s odabranikom svoje duše slavila zaruke, prvi put pitala sam se, što mi njoj značimo? Daleko od doma, obitelji, rodbine, Izraela. Jesmo li mi s vremenom postali, u Zagrebu, njezina obitelj dom, utocište i pribježište?

Pitala sam se, koliko puta sam vidjela Hadas kako, prije no što će ući u sinagogalni prostor, rukom dotiče mezuzu i poljubi prste, jer od onog što nosimo u sebi mi prostor činimo svetim i posvećenim, povezujući se s Jednim.

Tog obiteljskog Šabata rabin Kotel Daddon govorio nam je o važnosti i značenju kohoneskog blagoslova s posebnim naglaskom na ljubav i rječima zahvale onih koji su takav blagoslov dobili i u kojem su se srce i ljubav ujedinili stvarajući tako broj 26, koliko iznosi i zbroj slova Njegova Izričitog Imena.

No da bismo došli do rabinova tumačenja, trebalo je prije toga radovati se Šabatu, pripremiti za blagdan i zaruke, brižno i s puno truda pripraviti hranu i u ime B-je ljubavi zaželiti mlađom paru sretan život u zdravlju i radosti sa svim blagoslovima koji život čine lijepim i lakšim u osvještenosti spoznaje o milosti Sve prisutnog da čovjek ne bude sam.

Svi mi, živjeli sami ili u obitelji, uvijek imamo još jednu obitelj kojoj također zauvijek pripadamo, a to je zajednica židovskog naroda i vjere.

I zato je predivno kada slavimo brit mila, bar i bat micvu, zaruke i vjenčanja i kada jedni druge gledamo očima punim topline i svjetlosti.

A onaj ruah, vjetar s početka besamima, neka treperi i putuje noseći svjetom taj osjećaj baš kao što je Sara običavala uoči Šabata usitniti mirodije, staviti taj mirisni prah u ruke i izaći ispred šatora. Vjetar bi raznio mirisne biljke na sve četiri strane svijeta, svugdje gdje naš narod, Njegova prekrasna svojina, živi. ■

Vijesti

Priredila Dolores Bettini

Nova smjesa, **RuBindB**, već je u uporabi u Izraelu. Tvrtka iz Negeva napravila je asfaltnu smjesu u kojoj se koriste stare automobilske gume. Odobrena od strane izraelskog Zavoda za norme u listopadu prošle godine, smjesa je uporabljena za asfaltiranje cesta u dolini Beit Še'an koje su osobito poznate po automobilskim nesrećama. Zbog komadića gume pomiješane

s asfaltom, automobili imaju jednostavniji put kočenja zahvaljujući boljem trenju do kojeg dolazi kad gume automobila dođu u dodir s gumom u asfaltu. Za kupovinu te posebne smjese zainteresirali su se Portugal, Rusija, Švedska, Italija, Kina, SAD i druge zemlje. ■

Dolores Bettini

Na obalama rijeka babilonskih Koliko je star ovaj svijet?

Dolores Bettini

Na pragu smo nove godine i starog pitanja: koliko je star ovaj svijet? Jesu li teologija i moderna znanost u sukobu?

Davno prije znanosti, još u srednjem vijeku, rabini su dali svoj odgovor na to pitanje:

Rabin Bahja ben Ašer (11. st. Španjolska) komentirajući *Toru*, na temelju kabale zaključuje da je Zemlja stara milijarde godina.

Majmonides i Geršonides drže da ne treba svaku izjavu u poglavljiju *Berešit* uzeti u doslovnom smislu. Majmonides, jedan od najvećih srednjovjekovnih rabina, piše: ako znanost i *Tora* nisu u skladu, to je zbog toga što se ili znanost ne razumije ili se *Toru* pogrešno tumači.

Majmonides je tvrdio; ako znanost dokaže nešto, a to nije u suprotnosti s osnovama vjere, otkriće treba prihvati i *Toru* tumačiti u skladu s tim. Na primjer, u raspravi o Aristotelovu stajalištu da je svemir uvijek postojao, Majmonides zaključuje da ne postoji uvjerenjiv racionalni dokaz za ili protiv, tako da je on (Majmonides) slobodan prihvati, pa i prihvaća, biblijsko gledište da je svemir nastao u određeno vrijeme. Ali da je Aristotelova tvrdnja bila znanstveno ute-mljena, on (Majmonides) bi u skladu s time tumačio *Postanak*. S obzirom na *Postank*, Majmonides je izjavio da "taj izvještaj nije, kao što se općenito vjeruje, namijenjen da bude u svim svojim dijelovima doslovan". Kasnije u istom stavku izričito navodi da se to odnosi na tekst od samog početka, pa do šestog dana stvaranja.

Nahmanides, koji često kritizira Majmonidesov racionalistički pristup, ističe (u svom komentaru *Postanka*) da se izvještaj, zapravo, simbolično odnosi na duhovne koncepte. On citira *Mišnu* i traktat *Hagiga* u kojem se navodi da je stvarni smisao izvještaja mistične prirode i tradicionalno se prenosi s učitelja na napredne učenike u četiri oka.

Doslovno tumačenje izvještaja o stvaranju, među klasičnim rabinским komentatorima nije uobičajeno. Tako je Abraham Ibn Ezra (11. stoljeće) napisao: "Ako postoji nešto što se pojavljuje u *Tori*, a proturječi razumu... rješenje treba tražiti u figurativnom tumačenju... Priča sa stablom spoznaje dobra i zla, na primjer, može se razumjeti samo u figurativnom smislu."

Mnogi klasični kabalistički izvori spominju šmitot – kozmičke cikluse stvaranja. Nahmanidesov učenik, rabin Isak iz Aka, istaknuti kabalist iz 13. stoljeća, smatra da je svemir star oko 15 milijardi godina. Prema tradiciji šmitot, *Postanak* govori otvoreno samo o jednom razdoblju, dok se podaci o prethodnim kozmičkim ciklusima skrivaju u ezoteričnom čitanju teksta.

Isak iz Aka tvrdi da je svemir zapravo 15,340,500.000 godina star. Do tog zaključka došao je razlikujući zemaljske "solarne godi-

ne" od "božanskih godina", na temelju stiha iz *Psalama*, u kojem se navodi da su "... tisuću godina u tvojim očima kao jučer" (*Psalam* 90:4). Ako je svaki dan božanske godine jednak tisuću zemaljskih "solarnih godina," onda je božanska godina dugačka 365.250 godina. Isak potom izvodi neke druge izračune na temelju *Talmuda* i biblijske šabatne godine i dolazi do navedenog broja. Suvremene znanstvene procjene kazuju da je do Velikog praska došlo prije $13.798 \pm 0,037$ milijardi godina.

U knjizi *Sefer batemuna* (drevnom kabalističkom djelu koje se pripisuje rabinu Nehuniji ben haKani) govori se, između ostalog, o šmitot (šabatnim ciklusima), a u tome se autor oslanja na talmudsko učenje po kojem će "svijet postojati šest tisuća godina, a u sedmom tisućljeću će biti uništen". Taj ciklus od sedam tisuća godina je samo jedan šabatni ciklus, a budući da je sedam ciklusa jubilej, predviđeno je da svijet postoji 49.000 godina. Prema *Sefer batemuna*, svijet je bio star 42.000 godina kad je stvoren Adam.

U svojoj knjizi *Ozar babajim* (do koje je rabin Arye Kaplan uspio doći i protumačiti je), rabin Isak iz Aka ovako tumači šabatni ciklus: treba uzeti u obzir da je šabatni ciklus postojao prije stvaranja Adama, pa kad *Sefer batemuna* kaže da je svijet star 42.000 godina, riječ je o Božjim godinama, a ne ljudskim. Prema brojnim midraškim izvorima, jedan Božji dan traje tisuću zemaljskih godina, a Božja godina se sastoji od $365 \frac{1}{4}$ dana i jednaka je 365.250 zemaljskih dana. Tako bi, prema rabinu Isaku iz Aka, svijet bio star 42.000×365.250 godina što iznosi 15,340,500.000 godina.

Dakle, jedan od najznačajnijih kabalista prije 700 godina je izračunao starost svemira i došao do istog zaključka do kojeg je mnogo godina kasnije došla moderna znanost.

Što se tiče pojave čovjeka na zemlji, prema brojnim klasičnim židovskim izvorima, Adam nije prvo ljudsko biće. *Talmud* govori o 974 generacije koje su postojale prije njega, a on je samo prvi čovjek stvoren u posljednjem šabatnom ciklusu. Do tog broja se došlo na temelju 105. *Psalma*: "On pamti zauvijek svoj Savez, riječ koju je zapovjedio (jednoj) tisući naraštaja." To znači da je *Toru* dobilo tisuću naraštaja. Budući da je Mojsije 26. naraštaj poslijе Adama, prije njega ih je onda moralno biti još 974.

No, da se vratimo na početak razmatranja ideje da bi svemir mogao biti star milijardama godina prvi put se u modernoj znanosti javljaju tek u 18. stoljeću.

Po svemu sudeći, *Tora* i znanost baš i nisu toliko kontradiktorne kao što se misli. U čemu će se još podudariti i, ostaje da se vidi jer se približavamo kraju 6. šabatnog (kozmičkog) ciklusa. Počinje 5774. godina. ■

Drago Pilsel

Pismo voljenoj i starjoj braći Sloboda je u snazi dobrih pisaca

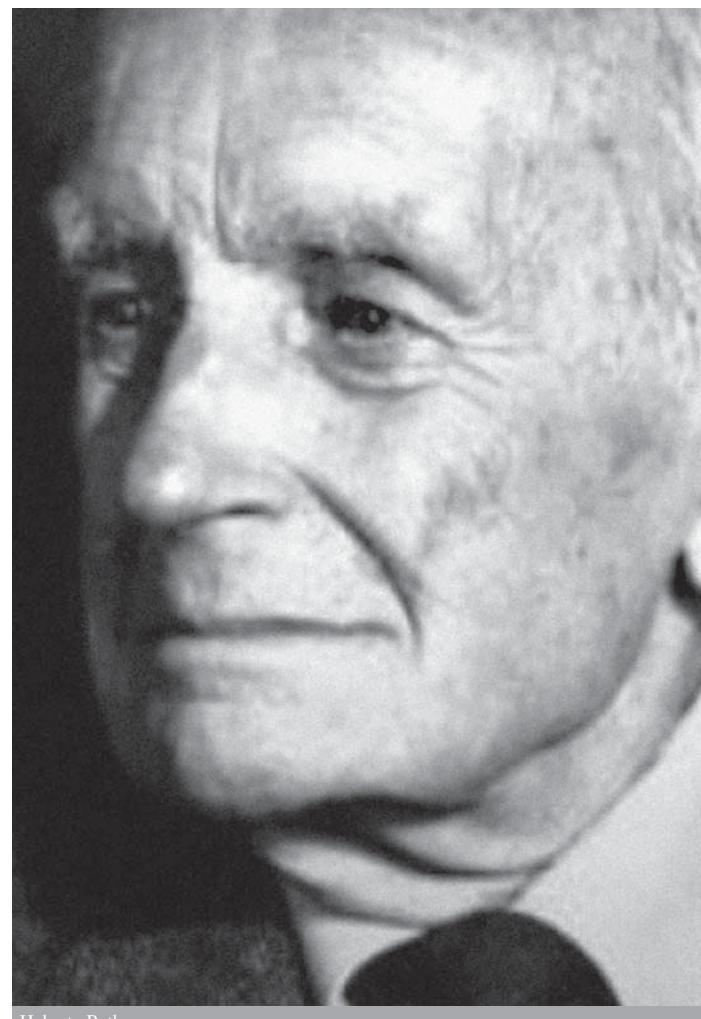
Drago Pilsel

Hvala Slavku Goldsteinu čija mi je preporuka omogućila da nastupim na festivalu pisaca u Dublinu. Tamo sam u subotu 25. svibnja govorio na tribini posvećenoj jednom odista velikom irskom piscu – Hubertu Butleru (1900-1991). Njegova zaokupljenost Balkanom, odnosno odnosima Katoličke crkve (Aloizija Stepinca i drugih) prema ustašama (što je, ustvari, bila tema te tribine), H. Butlera je to 1947. dovelo u središtu velikog skandala. jer irski katolici nisu trpjeli, kao ni ova ekipa katoličkih nacionalšovinista u Hrvatskoj i BiH, da se govori istina o tom crnom razdoblju u povijesti ovdašnjeg katolicizma.

Butlerovi eseji su frapantno točni: poznavao je teren jer je živio u Jugoslaviji nekoliko godina prije Drugoga svjetskog rata i u nju dolazio u više navrata nakon pobjede antifašista. Bio je i u Lepoglavi, jer je želio razgovarati sa utamničenim zagrebačkim nadbiskupom Stepincom i skenirao je situaciju na izvanredno precizan način. Posebno sam se zadržao na esejima "Report on Yugoslavia" iz 1947., i "The Artukovich File" iz 1985., ali sam uspio, prije nastupa, pročitati još dosta toga pa se nadam da će, budući irske kulturne institucije daju novac, naći izdavača koji će na hrvatskom tiskati Butlerove eseje.*

Po povratku iz Dublina, prepun dojmova jer sam boravio u narodu koji ozbiljno čita, u kulturi u kojoj je književnost važna stvar (Irci su nacija otprilike velika kao Hrvati a dali su čak četiri književna nobelovaca: William Butler Yeats, 1923., George Bernard Shaw, 1925., Samuel Beckett, 1969. i Seamus Heaney, 1995., mada svi misle da ju je trebao dobiti i James Joyce). Imao sam čast i zadovoljstvo, što ne govorim iz kurtoazije već iz srca, prisustvovati razgovoru Filipa Davida s urednikom zagrebačke Frakture Seidom Serdarevićem (najbolje hrvatske izdavačke kuće), a u povodu izlaska sabranih i novih priča Filipa Davida *Princ vatre*. Te večeri, dok mi se u glavi motala Stepinčeva izjava dana na sudu da mu je savijst mirna, a koja je toliko fascinirala Butlera, nisam mogao ne zamjetiti, jer je toga dana "pala" prvostupanska presuda Prliću i ostalima iz velikohrvatske manufakture HVO-a, i to da je ta sintagma ponavlјana masu puta, naročito pred haškim sucima, sve do Slobodana Praljka kojem je također savijest "mirna" i/ili "čista". Trznuo sam se kada je Filip David kazao da bi volio napisati još barem jednu knjigu o fenomenu zla jer je mišljenja da je "malo dobrih knjiga o zlu". Osim možda promatranja Adolfa Eichmanna od strane Hannah Arendt u Jeruzalemu, kada konstaira "banalnost" zločinaca i zla kao takvog: "Izvještaj o banalnosti zla" a kasnije i "O zlu", ili "Anatomija ljudske destruktivnosti" Ericha Fromma, nema dobrog štiva o tom pitanju a tako je žurno ga dobiti!

Naša omladina mnogo toga ne zna, a bojim se da tako možemo reći, da ni stariji nisu nešto bolji. Recimo, David podsjeća na

Hubert Butler.

razornu činjenicu da možda ni "dva posto Beograđana ne zna za logor Sajmište, gdje je ubijeno najmanje 7 hiljada Jevreja". A kako je kod Hrvata? Spremno će nacionalisti navesti ono o čemu sam već govorio: Stepinčeve završne riječi na sudu: "Na sve tužbe, koje su ovdje protiv mene iznesene, odgovaram da je moja savjest mirna... Ja sam za svoje uvjerenje, sposoban podnijeti ne samo ismijavanje, prezir i poniženje, nego – jer mi je savjest čista – pripravan sam svaki čas umrijeti (...) Što se tiče mene i moga suđenja, ja ne trebam milost – savjest mi je mirna", ali neće znati, ili neće htjeti znati da je taj isti Aloizije Stepinac pohrlio blagosloviti Antu Pavelića i NDH 16. travnja, prvi dan po Pavelićevu dolasku u Zagreb (to sam u ovim kolumnama već naveo, ali valja ponoviti).

Neće im biti drago da ih podsjetimo da je 28. travnja 1941. savjetovao katolike da prigrle Poglavnika i novostvorenu marionetsku

tvorevinu ocjenjujući da se radi o "najzamašnjim događajima u životu hrvatskog naroda... o davno sanjanom i željkovanom idealu". Dapače, zaključujući: "Je li potrebno isticati, da je i u našim žilama živje zakolala krv, da je i u našim grudima živje zakucalo srce? Nitko pametan toga osuditi ne može ... jer je ljubav prema vlastitom narodu Božjim prstom upisana u ljudsko biće i Božja zapovijed!", a već tada je bila uništena sinagoga u Osijeku (14. travnja), već je bila donesena temeljna zakonska odredba (17. travnja) kojom se ozakonio najgori politički teror te nekoliko diskriminatorskih zakonskih odredbi protiv Židova i Srba i već se obilno razmahala sramotna huškačka kampanja u novinama i na državnom radiju.

Većina ne zna i neće da zna za činjenice. Većina se smatra izuzetnom, neokaljanom, izvanrednom i moralnom. Ali većina, dobro kaže Filip David, nikad nije bila u pravu! No, zašto sam se opet uhvatio ove teme? Ne samo zato što sam u Dublinu govorio o kolaboracionizmu katolika i ustaša, kolaboracionizam koji se, treba li oko toga uopće dvojiti, mnogima učinio oportunim ponoviti i u nedavnom ratu, da, tako je, gospodo HVO-vci. Već zato što Butler, David, njegov dobar drug Mirko Kovač, drugi velikani koje je spomenjao Filip David (Primo Levi, Bora Pekić, Danilo Kiš, itd.), te ovaj koji za ovu kolumnu odgovara, vjeruju da u pisanju mora biti neka vrsta morala, mora biti pouka i mora postojati svrha.

Filip David, kao ni Hubert Butler, nije mogao odabrat pozu "ruke neću okrvaviti, zaprljati ili ovo me se ne tiče", poza koja je tako omiljena ogromnom broju tzv. intelektualaca. Jer, David i Butler, ja vidim tu sponu, osobe su koju treba zvati intelektualcima. Jedan uvaženi kršćanski pisac, dominikanac o. Frano Prcela, dobro opisuje intelektualni habitus ljudi poput Filipa Davida (Prcela nije možda mislio na Davida ali ja mislim da ovo što je o. Frano napisao vrijedi za Filipa): "Ne definira (ih) u prvom redu talent ili izrazita sposobnost govora ili pisanja, interpretiranje stvarnosti ili pionirski istup kad su posrijedi supstancialne društvene teme. Ne. To bi bili više stručnjaci odnosno medijski specijalci za sve vrste društvenih požara. Intelektualci pak posebni su upravo po autonomnosti svoga djelovanja i nadasve po dosljednoj odgovornosti za istinitost i prema istini. Oni ne iznose svoj stav kalkulirajući pri tom koliku si medijsku štetu osobno nanose zbog nekog tzv. presedana. Oni sami su na neki način (opće)društveni presedan! Strpljivo istraživanje, uporan rad ili osamljeničko promišljanje, javno prosvjetljivanje, stručnost za imaginarno ili status svojevrsnoga 'sekularnog duhovnika' – sve to još ne čini intelektualca ili cjelevita intelektualca. Drugim riječima, intelektualci su sve to plus autonomni stav i moralna prosudba, javnim zaprekama unatoč i na štetu osobne koristi. Stoga se intelektualac uvijek nalazi pred dvostrukim raskrijem – prvo obuhvaća izbor: ostati živjeti s osjećajem bespomoćnosti i samim time marginalnosti, ili se priključiti establishmentu te na taj način postati dio institucija (politike, gospodarstva, kulture, pa i znanosti). Drugi procjep, čak i načelnije naravi nego prvi, jest onaj između odluke za svrstavanje ili za ostanak u samoći, dakle, između šutnje i govora. Bez obzira na to za što se odluče, intelektualci su uvijek za jednu od strana izdajnici". Prcela zaključuje da se nameće pitanje: "Jesu li intelektualci danas otišli u šutnju

ili u "izdaju?" Izgleda da su se odlučili za – rezignaciju!, ali će zaključiti da Butler, David i takvi ozbiljni ljudi i pisci, nisu takvi.

Filip David i Hubert Butler stvaraju vrhunsku literaturu, takvu, kako kaže Mirko Kovač, "koja nas uvodi u nepoznate svjetove i očarava nas 'magijom pisanja i pričanja', ali je isto tako bitno da je s nama, na fešti, i autor toga djela kao iznimna figura na intelektualnom i moralnom planu, kao ličnost koja se nepogrešivo odredila u svom vremenu, lucidna ličnost koja razlučuje dobro od zla, koja se nije dala zavesti ni potkupiti, a sve je opake demone i kušnje prebrodila". Pametan, obrazovan, duhovit i hrabar – to je Filip David.

Ali, više od toga, oni nas drže na površini života. Oni sve govore, odnosno govore i pišu slobodno i otvoreno. Naročito kada treba govoriti o neugodnim istinama bilo da se tiču pojedinaca bilo društva. Jer da nema te potpuno iskrne, izravne, osobne odluke i odvažnosti u iznošenju istine, da nema te moralne dužnosti: da se to mora učiniti kako bi se pomoglo i sebi i drugima da dodu do istine, mi ne bismo imalo ono što je bitno obilježje demokracije: red, rad, procedura (a rasni pisac ju poznaće) i, na koncu, srž građanske hrabrosti i angažman. Ta točna podudarnost uvjerenja i istine nije samo mentalno, ni retoričko, nego životno iskustvo.

Od Butlerova Dublina, preko Krležina Zagreba do Davidova Beograda, nema nam druge nego vrednovati vrhunske kriterije autorstva koji će biti prepoznatljiv po njegovanju kulture, glad za pravdom, i po ublažavanju psiholoških i moralnih rana prouzročenih notornim grabežom, egoizmom, nesolidarnim ponašanjem i strahovitim zločinima koji su nas opteretili za duga desetljeća. Kod Filipa Davida i Huberta Butlera ja vidim primjere adekvatne radne i društvene etike, s osobitim naglaskom na pravilo poštivanja nenasilja, odnosno snaga istine, nasuprot svih, a danas dominantnih oblika agresije: parapolitičke, klanovske, medijske ili tko zna kakve. Samo takvim pristupom može se projicirati svijet kakav želimo i budućnost dostoјna čovjeka, jer, nezanemariva je potreba stvaranja društvene klime odgovornosti, odnosno napuštanja principa etnonacionalizma, a samim tim širenje kulture snošljivosti.

Ja se nadam da ovo što pišem stiže ne samo do onih koji se s ovime slažu. Jer poanta egzistencije velikana poput Butlera i Davida jest u tome da se kaže istina o barbarima. Da nema moralnih grdosija poput Filipa Davida, da Ircima na vrijeme u brk istinu nije istresao (i onu o pedofilskim odvratnostima) Hubert Butler, da nema i nas koji ne šutimo pred očitim – da se valja otarasiti klerofašizma (onog i ovog), ja se bojim da bismo zasluzili nestati kao Sodoma i Gomora. Ali, ne, ja imam nade, ja znam da nismo sami ali i da se ništa ne postiže nasumice. Ja hoću sa vama podjeliti ushit jer spoznah da je čestitost plod slobode, jer možda ne znam što je to, ali znam gdje je ona: u snazi dobrih pisaca. Utrne li ona, tama će se kao grmljavina sručiti na nas. ■

* Tko želi malo bolje shvatiti o čemu govorim, može na slijedećoj adresi pročitati "The Stepinac File", esej koji je napisao ponajbolji poznavac Butlera, pjesnik i urednik Chris Agee, glavni urednik odličnoga književnoga časopisa *Irish Pages*, koji mi je bio domaćin u Dublinu: <http://www.archipelago.org/vol5-1/agee2.htm>.

Gabi Abramac

Židovi Kočina u južnoj Indiji

Gabi Abramac

"Stanovnici su svi cmi, a Židovi isto. Potonji su dobri i dobroćudni. Poznaju Mojsijev zakon i proroke, a donekle i Talmud i Halahu." – Benjamin iz Tudele, židovski putopisac iz 12-og stoljeća u svojem opisu malabarske obale Kerale

Mapa Indije, prikazana su glavna područja na kojima su koncentrirane židovske zajednice.

Povijest Židova u Indiji stara je više od 2.500 godina. Judaizam je bio prva strana religija koja je pristigla u Indiju. Smatra se da današnje židovske zajednice u Indiji imaju različito porijeklo. Neki Židovi su pristigli za vrijeme Kraljevine Judeje, a neke se drže potomcima deset izgubljenih plemena Izraelovih.

Tijekom povijesti Židovi u Indiji nisu bili izloženi antisemitskim izgredima od strane hindusa, no bili su proganjani tijekom portugalske vladavine u Goi.

Židovske zajednice u Indiji mogu se podijeliti u pet skupina:

1. **Kočinski Židovi** koji su došli u Indiju prije 2.500 godina i nastanili se u Kerali (južna Indija) kao trgovci.
2. Zajednica **Bene Israel** koja je stigla u državu Maharaštru prije 2.100 godina.
3. **Bagdaški Židovi** koji su stigli u Mumbai (Bombaj) iz Iraka, Irana, Afganistana i arapskih zemalja prije otprilike 250 godina.
4. Zajednica **Bnei Menaše** koja je sačinjena od plemena Mizo, Kuki i Chin. Nastanjuju države Manipur i Mozoram. Bnei Menaše tvrde da su potomci jednog od deset plemena Izraelovih. Koncem 20. stoljeća počinje prelazak na judaizam s kršćanstva koji su njihovi preci prihvatali u 19. stoljeću.

5. Zajednica **Bene Ephraim** koja se još naziva i Telugu Židovima zbog jezika koji govore. Žive u državi Andhra Prades.

Kočinski Židovi nazivaju se još malabarskim Židovima (Malabar Yehudan) i Yuda Mappila. Smatra se da povijest Židova keralske regije datira još iz vremena Kralja Solomona te da Židovi nastanjuju Cranganore, sjeverno od Kočina (u to vrijeme Kraljevina Kočin), od razdoblja uništenja Drugog hrama 70. godine.

Najraniji zapisi o židovskoj prisutnosti potječu iz godine 379.* kada je u ime zahvalnosti za njihov doprinos Kraljevstvu, indijski vladar Sri Vanmar poklonio židovskom vodi Josephu Rabbanu dvije bakrene ploče, proglašivši ga "Princem svojeg sela". Osim titule princa, Joseph Rabban dobio je pravo vlasti i ubiranja poreza u prinčevini Anjuvannam i pravo na sedamdeset i dvije kuće. Hindski kralj dozvolio je i da Židovi zauvijek – "dok god svijet i Mjesec postoje" – žive slobodno, grade sinagoge i imaju dozvolu vlasništva bez ikakvih uvjeta. Ove dvije ploče još se uvjek čuvaju u kočinskoj Paradesi sinagogi.

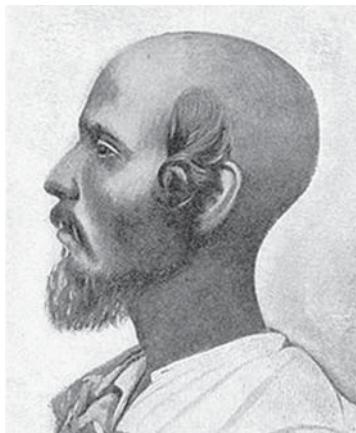
Krvno srodstvo s Rabbanom, "kraljem Shinglyja" kako se još nazivao Cranganore, bilo je znak čistoće i prestiža. Rabbanovi potomci upravljali su zajednicom do 16. stoljeća kada je došlo do svađe između dva brata.

U ranom 16. stoljeću u Keralu se doseljava novi val Židova koje čine sefardski Židovi; došli su preko Aleppa, Konstantinopola i Izraela te Židovi iz Iraka, Perzije, Jemena i Njemačke. Novoprdošle Židove starosjedioci nazivaju Paradesis, što na malajskom znači "stranci". Godine 1586. oni grade svoju vlastitu sinagogu blizu maharadžine palače u Kočinu. Usvajaju malajski jezik i običaje iz Kerale, no u neko doba prestaju sklapati brakove sa malabarskim Židovima koji su u Kerali živjeli prije njihovog dolaska. Paradesi se često nazivaju "bijelim Židovima", a Malabari "crnim Židovima". Novopristigli Židovi imali su dobre trgovačke veze u zemljama iz kojih su došli i govorili su jezike koji su im pomagali u međunarodnoj trgovini što je ojačalo njihovu društvenu poziciju.

Godine 1524. Muslimani su napali Židove u Cranganoreu optužujući ih da drže monopol na trgovinu paprom. Židovi su pobegli u Kraljevinu Kočin gdje im je hinduski radža pružio utočište i dodijelio im zemlju za gradnju vlastitog grada koji je kasnije dobio ime Jew Town po kojem je i danas znan.

Ubrzo su Portugalci okupirali Kraljevinu Kočin i počeli s protjerivanjem Židova. Godine 1660. Kočin okupiraju Nizozemci i pod protestantskom vlašću Židovi žive bolje.

Za vrijeme britanske kolonijalne vlasti (1792.-1947.), kočinski maharadža zadržao je djelomično neovisan status.

Crni Židov iz Kočina, uz vanjski rub lica ima peyes.

porijekla koji su došli u Indiju sa sefardskim Židovima nakon njihovog izgonu iz Španjolske. Drugi bijeli Židovi u Indiji diskrimi-

natorski se odnose prema potomcima meshuchrariva koji se na kočinskoj neslužbenoj kastinskoj ljestvici nalaze na samom dnu. Meshuchraram su smjeli dolaziti u Paradesi sinagogu, ali morali su sjediti pozadi, nisu mogli postati punopravni članovi i nisu bili uključeni u bračne odabire. U isto vrijeme, iz sudjelovanja u životu zajednice isključili su ih i malabarski Židovi. U ranom 20. stoljeću pojavio se "židovski Gandhi" – Abraham Barak Salem (1882.-1967.). Bio je potomak meshuchrara i prvi kočinski Židov koji je postao odvjetnik. Život je posvetio borbi protiv diskriminacije meshuchrara. Do 1930-ih društvena diskriminacija postupno opada.

Većina kočinskih Židova, uključujući meshuchrare, imigrirala je u Izrael sredinom pedesetih godina 20. stoljeća. ■

* Mnogo je nesuglasica oko datuma i neki vjeruju da ploče potječu iz 1069. godine.

Židovsko-malajski jezik kočinskih Židova

Gabi Abramac

Malajski je službeni jezik Kerale i njime se služi oko 30 milijuna govornika. Većinu govornika malajskog čine hindusi, no rabi ga i nekoliko manjinskih skupina koji govore svoje zasebne inačice. Malajski pripada dravidskoj jezičnoj porodici i razvio se kao zaseban dijalekt tamilskog između 8. i 10. stoljeća. Odvojio se od tamilskog povećanom uporabom sanskrtskih izvedenica i prestankom korištenja lica, broja i roda kod finitnih (osobnih/ličnih) glagola.

Otkada se malajski razvio kao jezik različit od tamilskog, Židovi su koristili neku njegovu varijantu kao svoj svakodnevni razgovorni jezik. Židovsku inačicu razlikovalo je korištenje hebrejskih posuđenica i dravidskih arhaizama u leksiku, fonologiju i sintaksi. Također, Židovi Kerale su za molitvene svrhe koristili hebrejski.

O židovsko-malajskom nema puno istraživanja. Podaci koji se koriste u ovom opisu temelje se na korpusu od otrprilike 200 pjesama koje su zapisale i koje pjevaju žene koje govore židovsko-malajski. Pjesme na židovsko-malajskom pjevale su se prigodom osobnih obljetnica i praznika te uključuju mnoge židovske vjerske molitve u obliku biblijskih asocijacija, blagoslova i molitvi.

Židovsko-malajski jezik posjeduje tri glavne sastavnice: dravidski (malajski i tamil), sanskrt i hebrejski. Postoji i nešto utjecaja iz sefardskog jezika. Najprimjetnija značajka židovsko-malajskog je prisutnost fosiliziranih elemenata iz pred-malajskog sloja. Ovi arhaizmi postoje na leksičkoj, morfološkoj, fonološkoj i semantičkoj razini. Druga važna karakteristika je obilje arhaičnih dravidskih izvedenica koje označavaju židovske koncepte. Najbolji primjer su nazivi za Boga, od kojih su mnogi prevedene posuđenice iz hebrejskog. Židovi, Muslimani i kršćani dijele najpoznatiji oblik Thampuran – "Gospodin". Židovi i Muslimani imaju zajednički naziv *Padachavan* "stvoritelj". No, *Mula-*

mudayon "onaj na početku", *Oruvanayavan* "jedini", *Sadakan* "činitelj", *Adimulamvayavan* "onaj koji je korijen" i *Adiperiyon* "veliki začetnik" su nazivi za Boga koje koriste samo Židovi. Židovski pojam iskupljenja izražava se posebnom riječju koja je skovana od dravidskog korijena "mil", prema općeprihvaćenim morfološkim pravilima: *Milcha* "iskupljenje" i *Mirchakaran* "iskupljenik" često se nalaze u židovsko-malajskom, ali ne postoje u općem malajskom. Židovsko-malajski je prepun inačica ovih dviju malajskih riječi koje su ponekada neprepoznatljivo izmijenjene.

Zbog prisutnosti velikog broja arhaizama, običan govornik malajskog ima teškoću u razumijevanju židovsko-malajskog. Čak i žene koje još uvijek pjevaju narodne pjesme možda ne razumiju neke od riječi koje koriste. No, jezični arhaizmi, kao i biblijske aluzije, pridonose govornikovom osjećaju etničke i vjerske različitosti.

Poput ostalih židovskih jezika iz dijaspore, židovsko-malajski uključuje niz hebrejskih riječi i izraza poput *šalom*, *šir* ili *aliya*. U nekim slučajevima hebrejske riječi pojavljuju se kao dio malajskih složenica, kao npr. *alam padacavanthe* "svijet-stvorio-on" ili *shalom ayi* "umro", doslovno: "ušao u stanje mira."

Većina govornika židovsko-malajskog je u poznoj dobi i jezik će najvjerojatnije nestati. ■

* Izvori za židovsko-malajski jezik

Opis prema tekstu koji je napisao Dr. Scaria Zacharia (bivši profesor i voditelj Odsjeka za malajski, Sree Sankaracharya University of Sanskrit, Kalady) za Jewish Language Research.

Website. http://en.wikipedia.org/wiki/File:Indian_Jews_communities_map.png

Dr. Eliezer Papo

Od jezičkog zamora do jezikoumorstva I. dio

Uticaj srpsko-hrvatskog jezika na bosanski govorni jevrejsko-španski

Dr. Eliezer Papo

Apstrakt

Krajem 19. i početkom 20. vijeka sveobuhvatne i dalekosežne političke, ekonomске i demografske promjene u Bosni i Hercegovini značajno su uticale na lingvističku situaciju jevrejske, pretežno sefardske, manjine u ovoj zemlji. Izgubivši jedinstvo sa svojom balkanskom sabraćom, bosanski Jevreji su sve više morali da se oslanjaju na odnose sa drugim bosanskim etno-religijskim zajednicama. Baš zbog ovog produbljenog kontakta sa svojim bošnjačkim, srpskim i hrvatskim komšijama sa jedne strane, te zbog stalne potrebe za novim lingvističkim rešenjima koju je iziskivala neprestano promjenljiva stvarnost, uticaj srpsko-hrvatskog (ranije jako površan) je počeo da prodire u sve sfere bosanskog jevrejsko-španskog, njegovu leksiku, morfologiju, fonologiju, sintaksu, pa čak i gramatiku. Autor analizira taj uticaj onako kako se isti odražava, svjesno ili nesvjesno, u književnosti koju su stvorili članovi *Sefardskog kruga* – sarajevske grupe mlađih idealističkih sefardskih intelektualaca koji su pokušali da se bore i sačuvaju jevrejsko-španski jezik i kulturu od zaborava.

1. Uvod

U XIX. vijeku, na Balkanskom poluostrvu se odigrao niz temeljnih i opsežnih promjena. Srbi, Crnogorci, Bugari i Grci su postigli nezavisnost, obezbijedili stvaranje svojih nacionalnih država i omogućili preporod svojih jezika i kultura. U isto vrijeme, drugi bivši osmanski mleti, poput sefardskih Jevreja, koji nisu htjeli ili uspjeli da steknu suverenitet nad nekim dijelom bivše osmanske teritorije, smanjeni su na nebitne manjine u novim nacionalnim državama širom Balkana.

U multietničkoj Bosni i Hercegovini, postepeni kraj osmanske vladavine nije značio stvaranje nezavisne države. Kako bi uspostavile i osigurale red u zemlji iznurenoj građanskim ratom između muslimanskih zemljovlasnika i srpskih/pravoslavnih (ili hrvatskih/katoličkih) sultanovih podanika, velesile tog vremena su dale Austro-Ugarskoj Monarhiji mandat da vlada ovom zemljom u ime Sultana. Međutim, austrijski planovi su od samog početka bili nešto drugačiji, ali su tek 1906. mogli otvoreno po njima i da postupe. Habzburzi su iskoristili metež oko revolucije u Istanbulu da proglose aneksiju zemlje, što je bio potez koji je osam godina kasnije doveo do Prvog svjetskog rata. U svakom slučaju, poslije Berlinskog kongresa (1878.) status Bosne i Hercegovine se bitno promijenio. Od nekadašnje najsjevernije provincije Osmanskog Carstva, BiH je postala najjužnija provincija Austro-Ugarske Monarhije. Tako su Bosanci i Hercegovci bili "premješteni" iz jedne civilizacije u drugu, a da čak nisu ni napustili svoje domove.

Kako bi utrli put budućoj aneksiji, čim su ušli u BiH, Austrijanci su započeli sa industrijalizacijom zemlje i njenim zapadnjachenjem. Uvođenje austrougarske arhitekture, masovna emigracija muslimanske populacije u Tursku i paralelna imigracija austrijske okupacione administracije potpuno su promijenili društvene okolnosti. Autohtonu populaciju svih "četiriju zakona" je bila podvrgnuta značajnim preobličavanjima (promjene u kulturni oblačenja, kulturi zabave, pa čak i u lingvističkim navikama). Kako su bosanski Jevreji¹ bili isključivo urbana populacija, uspjeli su relativno lako da se prilagode novom poretku. Čini se čak da su poprilično brzo naučili da više vole prosvećeni apsolutizam Habzburgovaca od destabilizovane i decentralizovane osmanske vladavine u BiH, čije je posljednje decenije obilježio despoticizam lokalne bošnjačke elite i njeno protivljenje modernizaciji Carstva uopšte, i Bosne napose. Kao i ostatak zemlje, i jevrejska zajednica je sada, preko noći, počela da usvaja zapadnjacički profil. Nova kulturološka i humanitarna društva (kao *El Progreso* [Napredak], *Nueva flor* [Novi cvijet], *La Benevolencia* [Dobra volja, 1892], *Humanidad* [Čovječnost, 1894], *La Lira* [Lira, 1901] i *Gloria* [Slava, 1903]) su osnovana,² a započeto je izdavanje prvih lokalnih jevrejsko-španskih novina (*La Alborada* [Zora, 1900]).

1b. Lingvistička situacija bosanskih Jevreja na početku 20. vijeka

Izgubivši jedinstvo sa svojom balkanskom braćom, bosanski Jevreji su sve više morali da se oslanjaju na odnose sa drugim bosanskim etno-religijskim zajednicama. Baš zbog ovog produbljenog kontakta sa svojim bošnjačkim, srpskim i hrvatskim komšijama sa jedne strane, i stalnom potrebom za novim lingvističkim rješenjima koju je iziskivala neprestano promjenljiva stvarnost, srpsko-hrvatski (ubuduće najčešće SH) uticaj (ranije jako površan) je počeo da prodire u sve sfere bosanskog jevrejsko-španskog (ubuduće najčešće JŠ), njegovu leksiku, morfologiju, fonologiju, sintaksu, pa čak i gramatiku. U sljedećoj etapi SH je postepeno evoluirao iz spoljnog u unutrašnji uticaj, pošto je (postavši jezik mlađih generacija BiH Jevreja) prestao da bude samo jezik komšija. Za usvajanje SH kod jevrejske djece je prvenstveno bilo zaslužno uvođenje obavezognog državnog osnovnog obrazovanja. Ovo nije predstavljalo samo prekid 400-godišnje jevrejske obrazovne autonomije u BiH (od ovog trenutka nadalje, tradicionalno jevrejsko obrazovanje je bilo ograničeno na časove vjeronauke u državnim školama ili sinagogi), već i kraj ekskluziviteta jevrejsko-španskog u bosanskom jevrejskom mikrokosmosu, pošto je jezik na kom se predaval u državnim školama bio *landessprach*, jezik zemlje – to jest SH. Prva generacija bosanskih Jevreja obrazovanih u državnim školama bila je jednojezična sve do polaska u školu,

Slika br. 1

Esperanza, 1927

I red: Ješa Kajon, Jakica Atijas, Avram Pinto, Izidor Levi, Šua Salom.

II red: Avram Gaon, A. Kamhi, Mazalta Poljokan, Iso Levi, Ruta Levi, Samuel Sarafic.

III red: Markus Finci, Elijas Eskinazi, S. Altarac, Avram Gaon, Eliezer Levi, Mosko Kavson, Levi, Joži Kabiljo, Drago Papo i jedna nepoznata osoba. (Iz privatne kolekcije Eliezera Pape, nepoznat fotograf)

a završila je osnovno obrazovanje poprilično dvojezična. Mnogi od njih su zadržali tipično jevrejske probleme sa SH (kao što su greške u padežima ili akcentu) čitavog života, što ih je stigmatizovalo kao neizvorne govornike. Ništa manje nije važna ni činjenica da je za mnoge ljude ove generacije, SH postao jedini jezik na kome su čitali (a nerijetko i jedini jezik kojim su pisali), dok je jevrejsko-španski postepeno sveden na intimu doma ili jevrejskog okruženja. Kad su pripadnici ove generacije i sami postali roditelji, većinom su odabrali da sa svojom djecom govore SH, ne bi li ih što bolje pripremili za državnu školu i pomogli im da izbjegnu probleme sa akcentom, koji su im samima svojevremeno predstavljali zapreku u napredovanju.

Tako, u međuratnom periodu, u periodu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca koja je kasnije postala Kraljevina Jugoslavija, pojavila se nova generacija bosanskih Jevreja kojim je bilo lakše i prirodnije da govore SH nego JŠ. Međutim, kako su skoro svi još uvijek imali jednojezične bake i dede (sa posebnim akcentom na bakama), svi su i dalje odlično razumjeli JŠ, iako su mnogi imali jako ograničen vokabular na istom. Odlomak iz priče *Aparežos (Pripreme)*, koju je napisao Ribi Avram Romano "Buki"³ a objavljena je u *Jevrejskom životu* 1924, odlično ilustruje ovaj fenomen:⁴

Jevrejsko-španski tekst

Berta: Diz *mama*,⁵ ki muestru tata es bueno. Kuando *god*⁶ li ale-sensjan las *prilikes*,⁷ el ja ti da. Dainda si tu apanjavas a el an-sina, kuandu sta *raspoložen*,⁸ ki mi de para una boa di seda kun franznas, ki si jevan ago-ra in la *zabava*! Di kvandu ki estu es la *želja* mija.

Rivka: Deša agora. Avagar, avagar todū ja virna. Sino luke es ki ti ija dizir? A! Ti keru ver agora komo ti vas amostrar en el pa-satiempu. Mira kun Silvio⁹ ku-antu manko di star. Prikura di

Prevod

Berta: Jel'de mama, da je naš *tata* dobar. Kad *god* mu dozvoljavaju *prilike* on ti da. Još kad bi ga uhvatila ovako, kad je *raspoložen*,²³ da mi za jedan svileni šal sa resama, kakvi se sad nose na *zabavama*! Ot-kad mi je to *želja*.

Rivka: Pusti sad. Polako, polako i sve će doći. Nego, šta sam ti pošla reći? A! Da te vidim kako ćeš se pokazati na zabavi. Gledaj da što manje budeš sa Silviom.⁹ Nastoj da što je više moguće vremena provedeš s drugi-

pasar el tiempo, kuantu mas pudes kun otros. El si va murir di *mukas*.¹⁰ Si li va a rebolver el selu, i stonse mas muču ti va kerer.

Berta: *Uf, mama, baš*¹¹ sos tu čudnovata. Tu mus keris a mozo-tras *sporedijar*¹² istesu komo i Tolstoj. Jo agora sto meldanu du un livru suju. Vjeras luke dizi: "Todas las mučačas son unas *stúpcas*".¹³ Kvandu la mučača si *dočereja*¹⁴ i sali a la kaj, es ki ja si *zapnijo*¹⁵ la stupica. Kvandu algnun mansevu enpesa a *hofirjarli*,¹⁶ es ki ja li migijo il kezu di adjentru di la stupica. Kvandu spoza il mansevu, estonsis ja entro in la stupica i kvandu si *vjenčaja*,¹⁷ istonsis ja si sero."

Rivka: Estu sta buenu. Importa vu-otras soš las ratoneras, i lus mansevus son lus ratunis. Diz-mi tu a mi, stuvu kazadu esti Tolstoj?

Berta: Estu jo no se. Sino solu ti se dizir, ki lus lirus sujus a mi muču mi *zanimajan*,¹⁸ i sjem-pre jo *rado*¹⁹ lus maldo. I ago-ra *čim* skapu di alevantar esta meza, vo azer las kamás, i ilugo vo tumar esti livru, ki stanoče mi kali skaparlu. Ja ti maldava gritandu, ki sjentas i tu *mama*, ma tu ilugti durmis.

Rivka: No keru jo sintir pur il kezu i las ratoneras.

Berta: Vejis *mama* komo sos? Tu di todo ti *rugejas*.²⁰ Si tu savijas, ki grandi filosof, ki es esti Tolstoj! El mundu enteru lo *bva-leja*.²¹

Rivka: E, ja kali ki seja grandi filosof, abasta ki li kvadro tantu.

Berta: Es dibaldis luke jo a ti avlu, kvandu tu nunka no puedis *shvatijar*²² luke keri ser Tolstoj

Romano ovdje nudi izvanrednu karikaturu razgovora između majke i kćerke u bosanskom jevrejskom domu tog vremena. Lingvistički okvir je jevrejsko-španski, ali kćerka ne može da govori JŠ bez jakog leksičkog miješanja SH. Očigledno je da je navikla da više govori SH – i, s toga, SH riječi joj prve padaju na pamet. Međutim, njena rečenica je i sintaktički i gramatički, bez sumnje, još uvijek JŠ rečenica. Slovenski uticaj je skoro isključivo leksički, pa se besprekorno i automatski prilagođava jevrejsko-španskom i apsorbuje u JŠ gramatički sistem. Uprkos očiglednoj karikaturalnoj prirodi ovog odlomka; on je, ipak, i poprilično realističan, budući da dobro podvlači razlike između generacija. Od ukupno 27 SH riječi, samo 1 koristi majka, dok 26 koristi

ma. On će umrijeti od *muke*. Okrenuće mu se mozak, i onda će te sve više voljeti.

Berta: *Uf, mama, baš* si ti *čudnovata*. Ti hoćeš da nas *uporediš* isto kao i Tolstoj. Ja sad čitam jednu njegovu knjigu. Da vidiš šta kaže: "Sve djevojke su *stupice*. Kad se djevojka *dočera* i izađe na ulicu, onda se *zape-la stupica*. Kad neki mladić počne da joj *hofiria*, onda mu je izmrivila sir u *stupicu*. Kad se mladić vjeri, onda je upao u *stupicu*, a kad se *vjenča*, onda se zatvorila [stupica]."

Rivka: To je dobro. Šta ima veze, vi ste mišolovke, a mladići su miševi. Reci ti meni, je li bio oženjen taj Tolstoj?

Berta: To ti ja ne znam. Nego ti samo znam reći, da me njegove knjige mnogo *zanimaju*, i uvi-jek ih *rado* čitam. I sad, *čim* završim sa raspremanjem stola, razastrijeću krevet, i odmah ću uzeti tu knjigu, jer večeras treba da je završim. Čitala bih ti ja glasno, da i ti mama čuješ, ali ti odmah zaspesi.

Rivka: Neću da slušam o siru i mišolovkama.

Berta: Vidiš, mama, kakva si? Ti se svemu *rugaš*. Da samo znaš koji veliki filozof je taj Tolstoj! Cijeli svijet ga *bvali*.

Rivka: E, mora biti veliki filozof, čim mu je tako pasalo.

Berta: Džaba je što ti ja pričam, kad ti nikad ne možeš *shvatiti* šta znači biti Tolstoj!

kćerka (jedna od njih: *stupica* – “mišolovka” pojavljuje se 4 puta u tekstu). Jedini majčin slavizam: *murir di mukas* pojavljuje se u kontekstu kalkiranja SH izraza: *umrijeti od muke*. Ovakve pozajmljenice su bile tipične za tradicionalni bosanski JŠ. Mnogi SH izrazi su potpuno ili djelimično prevodeni na JŠ, postajući dio njegovog leksičkog fonda. “Problem” kod nove generacije sastojao se u činjenici da oni već više nisu posezali za SH samo zbog korisnih izraza koji nisu postojali u JŠ, već čak i u slučaju običnih svakodnevnih riječi kao što su *mama, tata, raspoložen, želja* itd.²⁴ Gore pomenuti odlomak veoma jasno pokazuje da kćerka ipak zna sva pravila JŠ, te da ga savršeno dobro razumije. Međutim, na ličnom nivou, prirodnije joj je i lakše da govori SH. To je njen prevashodni jezik, i on joj nameće asocijacije i riječnik. Kod majke je situacija potpuno obrnuta. Ona razumije kćerkine serbo-kroatizme, ali nema potrebu da ih i sama koristi. Sljedstveno, ona mijenja srpsko-hrvatske riječi *zabava i stupica* svoje kćerke za jevrejsko-španske riječi *pasatiempu i ratonera*.

Nastavlja se u sljedećem broju. ■

1 Za istoriju bosanskih Jevreja prije austrijske okupacije, vidi Moritz Levy, *Die Sephardim in Bosnien, Ein Beitrag zur Geschichte der Juden auf der Balkanhalbinsel*, (Nachdruck der Ausgabe von 1911) (Klagenfurt: Wieser Verlag, 1996). Knjiga je takođe prevedena na srpsko-hrvatski: *Sefardi u Bosni*, (Sarajevo: Bosanska biblioteka, 1996). Za istoriju bosanskih Jevreja u periodu između dva svjetska rata, vidi: Avraham Pinto, *Jevreji Sarajeva i BiH*, (Sarajevo: Veselin Masleša, 1987).

2 O različitim jevreskim društima u Sarajevu, vidi Avram Pinto, “Jevrejska društva u Sarajevu,” *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu*, (Sarajevo: Odbor za proslavu 400-godišnjice dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu , 1966), 173 – 188.

3 Za Romanovu bibliografiju, vidi Muhamed Nezirović: *Jevrejsko-španjolska književnost* (Sarajevo: Institut za književnost, Svetlost, 1992), 573 - 585.

4 Num. 40, str. 4.

5 Principi apsorpcije SH imenica u JŠ su obrađeni u 6. a.

6 SH: *god*. Prema *Etimologiskom riječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* od Petra Skoka (Zagreb: JAZU, 1971), značenje riječi je “svetkovina... praznik, imandan,

annus, koliko uzraste drvo u godinu dana”, a može se dodati upitnim zamenicama kao što su *tko, što, koji, čiji, kakav, kako, gdje, kad i dok* u značenju koje ima engleska riječ *ever* u relativnim zamenicama *whoever, whatever, whichever, however, wherever or whenever*. Ovi SH oblici su inspirisali sljedeće hibridne kalkove u JŠ: *kuandugod* (“kad god”), *kengod* (“ko god”), *lukegod* (“sta god”) ili *ondigod* (“gde god”).

7 Iz SH: *prilika* (im. ž.r.) + [s], JŠ morfema za građenje množine imenica koje se završavaju na suglasnik.

8 Principi apsorpcije SH prideva u JŠ su obrađeni u paragrafu 6b.

9 Postoji čak i onomastička razdjelnica između ove dvije generacije. Dok roditelji Šimon i Rivka imaju hebrejska imena, djeca nose evropska imena: Berta i Silvio.

10 Iz SH: *muka* (im. ž.r.) + [s], JŠ morfema za gradenje množine imenica koje se završavaju na suglasnik.

11 SH: *baš* (interno SH lingvističko pomjeranje od originalnog značenja riječi *ba* u osmanskom turskom koja je u originalnom jeziku značila “glava”).

12 Iz SH: *usporediti* (gl.) Principi apsorpcije SH glagola u JŠ su obrađeni u paragrafu 6. c.

13 Iz SH: *stupica* (im. ž.r.) + [s], JŠ morfema za gradenje množine imenica koje se završavaju na suglasnik.

14 Iz SH: *dotjerati se*, vulgarni oblik: *dočerati se* (gl.)

15 Iz SH: *zapeti* (gl.)

16 Iz SH: *bofirati* (gl.) (pozajmljenica iz nemačkog *hofieren* – udvarati se, dodvoravati se, umiljavati se, podilaziti kome).

17 Iz SH: *vjenčati se* (gl.)

18 Iz SH: *zanimati* (gl.)

19 Principi apsorpcije SH priloga u JŠ su obrađeni u paragrafu 6d.

20 Iz SH: *rugati se* (gl.)

21 Iz SH: *bvaliti* (gl.)

22 Iz SH: *svatiti* (gl.)

23 Principi apsorpcije SH prideva u JŠ su obrađeni u paragrafu 6b.

24 Upotreba riječi *zabava* se može objasniti činjenicom da je ovo bio zvančan naziv događaja, pa bi u takvoj situaciji bilo najnormalnije da dvojezična osoba “citira” na izvornom jeziku.

Zanimljivosti – Najstariji kompletni primjerak *Tore*

Blic, Maya Cimeša Samokovlija

Na svjetu najstariji kompletan svitak *Tore* pronađen je u arhivu Bologne. Prema tvrdnjama talijanskih profesora, tekst je vjerojatno iz 12. stoljeća. Vrijedni svitak, pisan na janjećoj koži, univerzetska knjižnica klasificirala kao dokument iz 17. stoljeća pod nazivom “Svitak broj dva”. Profesor hebrejskih studija Mauro Perani,

rekao je da se u tekstu ne nalaze ključne izmjene u načinu pisanja *Tore* koji se unose od 12. stoljeća. Svitak sadrži neka slova i oznake koje je veliki učenjak i filozof Majmonides zabranio u 12. stoljeću. Ova je *Tora* jedan od tridesetak židovskih rukopisa koje je Perani počeo katalogizirati u veljači 2013. Najstariji poznati svitak potiče iz 13. stoljeća iako postoji i biblijski kodeks koji je u formi knjige napisan i potiče iz Sankt Peterburga. Svitak je podvrgnut testiranjima u SAD-u i u Italiji i potvrđeno je da potiče ili s kraja 12. ili početka 13. stoljeća. Netaknuti svitak dugačak je 36 metra i širok 64 centimetra. Svitak je u Bolognu došao iz dominikanskog samostana. Bilo je potpuno normalno da dominikanski opati imaju drevne *Tore* budući da je u srednjem vijeku postojala bliska suradnja kršćanskih i židovskih umnih ljudi, rekao je Perani. Grad Bologna ima veliku židovsku zajednicu i univerzitet je judaističke studije pokrenuo još u 15. stoljeću. Postoje fragmenti *Tore* iz 7. stoljeća, ali je svitak iz Bologne jedini očuvan u cijelosti. ■

Iz knjige Sefardske priče

dr. Eliezer Papo

Velika frutma

Ovo je jedna od onih pričica koja je u jednom od mnogih starih Sarajeva (već sam odavno shvatio da postoji nekoliko starih Sarajeva – i da mnogi koristeći isti termin misle na sasvim različite stvari) bila dio kolektivnog smiješnog (ako može postojati koncept kolektivne krivice ne vidim zašto ne bi mogao postojati koncept kolektivnog smiješnog).

Priča kaže: Sarajlija, Isak Altarac, imao je u Americi rođaka koji mu je svakih nekoliko mjeseci slao pakete sa najnovijim američkim proizvodima. Ne želeći da mu se zbog prelaska s jedne adrese na drugu sljedeći paket zagubi, Altarac koji je upravo mijenjao stan, posla rođaku sljedeći telegram:

Selim, u velikoj sam frutmi, ne šalji paket do daljnog.

Američki rođak sačeka da prođe izvjesno vrijeme po prijemu pisma – pa smatrajući da je “do daljnog” već prošlo – posla paket na sljedeću adresu:

Isak Altarac
Velika Frutma
Sarajevo

Pošta koja nije uspjela pronaći navedenu adresu barem je znala gdje treba tražiti Isaka Altarca – te paket bi donešen u Jevrejsku opštini u kojoj nije bilo nikakve sumnje ko je adresat – te paket ipak stiže u ruke onome kome je i namijenjen. ■

Stara logika

Judaizam je satkan od zapovijedi koje je čovjek dužan držati, a koje se dijele na biblijske i rabinske (s tim što sama *Biblja* zapovijeda obdržavanje rabinskih zapovijedi). U slučaju kad postoje različita mišljenja o pitanju kako praktično sprovesti određenu biblijsku zapovijed – a nijedno od njih se ne može dokazati kao definitivno tačno – tada se, po nalogu *Talmuda*, treba ravnati po otežavajućem mišljenju (po mišljenju koje zahtijeva uzdržavanje od nečeg što bismo inače radili, rađenje nečeg što inače ne bismo smatrali obavezom ili rađenje više od onog što smatramo obveznim).

Ovaj talmudski diktum zasniva se na logici da ako je u pravu zagonovnik lakše obdržive varijante – a mi bismo se ipak ravnali po otežavajućem mišljenju – tad ne bismo bili na velikom gubitku, jer smo samo napravili više od onoga što se od nas očekuje.

Istovremeno, *Talmud* nalaže da se u slučaju slične dileme na temu rabinske zapovijedi ima ravnati po olakšavajućem mišljenju.

Prvi se princip na hebrejskom naziva “*safek mide-Orajta lebumra*” (u slučaju dileme koja se tiče propisa *Tore* ide se po otežavajućem mišljenju), a drugi “*safek mide-rabanan lekula*” (u slučaju dileme koja se tiče rabinskih propisa ide se po olakšavajućem mišljenju).

Pripovijeda se među Jevrejima Sarajeva kako je jednom prilikom neki haham držao čas na kome je objašnjavao kako se imaju sprovoditi određene zapovijedi. Da bi slušaocima olakšao da pamte detalje propisa, kao i da bi ih ohrabrio u obdržavanju istih, neprestano je navodio biblijske stihove kao ilustraciju, potporu i dokaz za svoje riječi. U jednom trenutku, jedan od prisutnih ne baš pretjerano pobožnih mladića, pokuša minirati predavanje olakom opaskom:

Sve ovo što habam priča lijepo je i tačno, pod uslovom da Bog stvarno postoji. Šta, međutim, ako Boga uopšte nema? Šta ako Tora nije ništa drugo nego zbirka socijalnih normi našeg naroda, normi koje su u svoje vrijeme bile društveno korisne i napredne – ali su ih ondašnji prosvojetitelji zaodjenuli u teološko rubo, ne bi li potakli široke narodne mase na njihovo obdržavanje? Zar u tom slučaju ne bi bilo zaumno insistirati na obdržavanju istih tih propisa danas kad oni predstavljaju iskorak unazad?

Iza smjelih mladićevih riječi prostorijom zavlada tajac. Stariji su otpuhivali zabrinuto vrteći glavama, dok su mlađi uglavnom čekali odgovor. Jedni s nadom, drugi s unaprijednim podsmijehom, a treći sa strahom.

Habam podiže pogled sa sveska *Talmuda* koji je stajao otvoren pred njim, baci pogled na prisutne – pa zatim, zagledavši se pitaocu u oči, odgovori:

*Safek mide-Orajta lebumra – u slučaju dileme koja se tiče propisa *Tore* ide se po otežavajućem mišljenju.* ■

Od čega se umire
– a od čega ne

Jedanput neki siromašni Jevrejin konačno skupi dovoljno novca da kupi cijeli *Talmud*, o čemu je sanjao čitav život – pa nakon što si je ispunio želju, sjede i otpoče studirati ovu zbirku drevne mudrosti. No, *Talmud* ga je iznenadio. On je očekivao odgovore na svoja pitanja – a umjesto njih dobio je još pregršt tuđih pitanja. Očekivao je jasno definisane stavove – a umjesto njih našao

diskusije i rasprave o svemu i svačemu, uključujući i stvari koje je smatrao neupitnim. No, ono što je stvarno poljuljalo njegovu vjeru i prijetilo da naruši njegov svijet bila je kontradikcija na koju je naišao čitajući pomno talmudski tekst. Kada je tek počeo s učenjem *Talmuda*, na kraju jedne duge diskusije naišao je na zaključak koji mu se učinio stranim – i koga se zato tako dobro sjećao. Međutim, danas je, na udaljenosti od svega nekoliko stranica, naišao diskusiju čiji je zaključak bio u potpunosti suprotan prvom. Zbunjen, ne znajući koji od dva zaključka je istinit, Jevrejin se uputi ka hahamu od koga je očekivao da razriješi njegovu dilemu. *Habam* je zatekao kako se i sam njiše nad sveskom *Talmuda*. Jevrejin mu navede o kojim se traktatima, o kojim poglavljima, stranama i iskazima radilo – na šta ga haham odmah uputi na treću odrednicu. Na još jednom mjestu *Talmud* se ba-

vio istim pitanjem. Jevrejin zadovoljan i umiren pohita kući – ali, na svoje iznenadenje na mjestu na koje mu je ukazao *babam* nađe dugu diskusiju na istu temu, zaključak koje je pokazivao da je istina sasvim drugačija od zaključenog u prve dvije diskusije.

Još zbumeniji nego ranije, Jevrejin se uputi *babamu*:

– *Očekivao sam od tebe da mi pomognes da izadem na kraj sa kontradikcijom – a ti mi samo ukaza ne veću kontradikciju. – Zašto?*

– *Barem si naučio jednu veliku stvar – odgovori babam.*

– *Koju?*

– *Od kontradikcija se ne umire.* ■

IZ NAŠE BAŠTINE / מהמורות שלנו / MEHAMOREŠET ŠELANU

Jizkor (Mazkir) Memorijalna molitva Zašto je važno doći na Mazkir Maya Cimeša Samokovlija

Jizkor je posebna memorijalna molitva za one koji više nisu s nama i govori se u sinagogi četiri puta godišnje, nakon čitanja *Tore i Haftare* i to zadnjeg dana Pesaha, drugog dana Šavuota, na Šemini aceret i na Jom Kipur.

Jizkor na hebrejskom znači, zapamti. Ne samo da je to prva riječ molitve, već predstavlja i osnovicu teme. Ovom molitvom obraćamo se Svevišnjem i molimo Ga da se sjeti duša naših roditelja, rodbine i prijatelja koji nisu više s nama na ovom svijetu.

Izgovarajući Mazkir, obnavljamo i jačamo snagu koja nas povezuje s voljenima, te ujedno doprinosimo njihovim dušama da se uspinju u svojim prebivalištima.

Glavna komponenta Jizkora je davanje darova nakon što prođe blagdan i to kao uspomenu na naše pretke. Darujući, činimo pozitivna djela na ovom svijetu, nešto što oni koji su nas napustili više ne mogu učiniti. Uspomena na njih se pojačava i njihove duše uživaju blagodati naših donacija.

Dodatno, pored govorenja Jizkora za roditelje, možemo ga govoriti i za bilo kog Židova koji je umro, uključujući rodbinu, prijatelje i znance.

Prve tragove službe Jizkor nalazimo u Mahzor Vitry iz 11. stoljeća. Neki učenjaci kažu da Jizkor potiče još iz vremena Makabejača (165. pr. n. e.), kada su Juda Makabi i njegovi ratnici molili za svoje pale drugove.

Jizkor se temelji na židovskom vjerovanju u vječnost duše koja više nije u stanju činiti dobra djela, ali kroz molitve živih koji umrle spominju, ostaje i dalje s nama i traje.

Na Jom Kipur se govori zato, što se vjeruje da je mrtvima kao i živima potrebno pomirenje na taj dan.

Najranije izvore za Jizkor možemo naći u *Midrašu Tanbuma*, koji navodi običaj sjećanja na umrle i davanja darova u njihovu čast.

Centralni dio Jizkora je odlomak koji počinje sa "Jizkor Elohim" ("Neka Svevišnji zapamti"). Molitvenici obično imaju individualizirane odlomke koji se izgovaraju za majku, oca, muške rođake (uključujući supruga, sina, strica i djeda), ženske rođakinje (uključujući ženu, kćer, sestru, tetu i baku), proširenu obitelj i mučenike.

Nakon što svatko izgovori svoju molitvu u tišini, rabin ili onaj koji vodi službu, započinje s "El male rahamim", koji je istovjetan sadržaju Jizkora. Ova se molitva izgovara za sve koji su pojedinačno spomenuti, a ista se govori na sprovodima i u sinagogama na jarcnjima za pokojnike. Služba Jizkor završava s molitvom av *barahamim*, koja moli za sve duše židovskih mučenika. U nekim se sinagogama posebno spominju ubijeni u Holokaustu. ■

Julija Koš

Protokoli cionskih mudraca: popularna krivotvorina o svjetskoj židovskoj uroti

II. dio: od buđenja nacizma do danas

Julija Koš

Tek su u Njemačkoj nakon Prvoga svjetskog rata *Protokoli cionskih mudraca* postigli svoj najveći uspjeh. Tamo su upotrijebljeni kako bi objasnili sve nedaće koje su zadesile zemlju: poraz u ratu, glad, razornu inflaciju. Već 1918. tiskan je 'rabinov govor' u njemačkome mjesecniku *Deutschlands Erneuerung* (*Njemačka obnova*), a tijekom 1919. godine *Protokoli* su tijekom samo jednoga mjeseca objavljeni u dva izdanja, a zatim tijekom 1920. u još tri. Za kratko vrijeme prodano je 120.000 primjeraka. Do dolaska nacista na vlast 1933., objavljena su 33 njemačka izdanja *Protokola* u nakladi Gottfrieda Beeka, te novo, leipziško izdanje nakladnika *Der Hammer*, prodano do 1933. u gotovo 100.000 primjeraka. Ovim izdanjima pridružilo se nepregledno mnogo objavljenih tekstova koji komentiraju i razrađuju temu *Protokola*. Ovoj lavini tekstova je 1923. i službeni ideolog nacističke stranke, Alfred Rosenberg, pridružio svoju knjigu *Die Protokolle der Weisen von Zion und die jüdische Weltpolitik* (*Protokoli cionskih mudraca i židovska svjetska politika*), koja je doživjela tri izdanja tijekom godine dana. Službeno stranačko izdanje *Protokola*, tiskano u Münchenu 1933., poručuje njemačkim građanima da je «dužnost svakog Nijemca da proučava zastrašujuće riječi cionskih mudraca [starješina] i da ih uspoređuje s beskrajnom bijedom našega naroda, a zatim da iz toga izvuče neophodne zaključke i pobrine se da ova knjiga dođe do ruku svakoga Nijemca. ... Naša prva zadaća je izvršenje raskuživanja duše njemačkoga naroda i buđenje u njemu razumijevanja za plemenitost arijske rase. S Bogom u obnovu Njemačke!»

Autor Norman Cohn navodi riječi nekoga židovskog svjedoka iz doba prije dolaska nacista na vlast: «U Berlinu sam bio na nekoliko skupova koji su u potpunosti bili posvećeni *Protokolima*. Obično bi govornik bio neki profesor, učitelj, urednik, odvjetnik ili netko iz sličnih struka. Slušateljstvo su činili obrazovani ljudi, državni službenici, trgovci, nekadašnji časnici, gospode, ali najviše studenti, studenti sa svih fakulteta i svih godišta... Strasti su se podgrijavale do ključanja. ... Mlada krv je ključala, oči su sijevale, pesti bile stisnute, a gromki glasovi odobravali i negođivali. Neki govor iz publike bio je dozvoljen [a neki ne]. Tko god bi se usudio izraziti i najmanju sumnju [u izrečeno], bio bi ušutkan, najčešće uz uvrede i prijetnje. Da su znali da sam Židov, sumnjam da bih se izvukao bez tjelesnih povreda.» Tako je, uz pomoć *Protokola*, vjerovanje u mističnu moć Židova kao zakletih neprijatelja njemačko-kršćanske kulture bilo u srednjoj klasi vrlo rašireno i prije širenja nacizma.

A nacistička promidžba se snažno oslanjala na tekst *Protokola* od svojih početaka, dvadesetih godina 20. stoljeća, sve do po-

sljednjega dana javnoga djelovanja u svibnju 1945. Sam Hitler je čini se iskreno vjerovao da su *Protokoli* istiniti. O njima je zacijelo vrlo rano čuo, neposredno nakon Prvoga svjetskog rata, jer se o njima žustro raspravljalo u antisemitskim krugovima u kojima se kretao. Do vremena kada je stupio na političku scenu očito su mu bili poznati i duboko su proželi njegova razmišljanja. U knjizi *Mein Kampf* (*Moja borba*), koju je 1924. diktirao tijekom kratkotrajne (i natprosječno udobne) zatvorske kazne zbog pokušaja puča u Bavarskoj, Hitler neskriveno iznosi svoje genocidne ideje kao sredstvo za obranu od 'svjetske židovske zavjere'. Masonerija je, tvrdi, tek židovska prevara, kojom se židovstvo služi kako bi vladajuću klasu nagnalo na služenje njihovim osvajačkim ciljevima, dok niže klase drže zarobljenima uz pomoć tiska. Slijedeći navode iz *Protokola*, Hitler smatra da su i kapitalizam i liberalizam i demokracija samo sredstva kojima međunarodno židovstvo navodi građanstvo na zbacivanje aristokracije, a kada to postignu, služeći se boljevizmom zavladaju masama, koje su ih dovele na vlast. Kao ni mnoge druge oduševljene sljedbenike zamisli da su *Protokoli* istiniti, ništa ga ne bi moglo razuvjeriti niti je želio biti razuvjeren. Stoga on u *Mein Kampfu* posprudno piše da je dokaz istinitosti *Protokola* upravo u tome što vodeće njemačke liberalne novine *Frankfurter Zeitung* 'stalno jadikuju da su *Protokoli* zasnovani na krivotvorini'. Sve povjesne događaje Hitler je promatrao kroz tekst *Protokola*. Čini se da je iskreno vjerovao da su u svim vremenima Židovi nastojali porobići svijet, svrgnuti one koje je priroda postavila kao vladajuću, rasno čistu i uzvišenu elitu.

Nakon tragedije Holokausta i Drugoga svjetskog rata u različitim se zemljama *Protokoli* pojavljuju nejednakom učestalošću. U zemljama u kojima vladajući režimi u ratno doba nisu bili antisemitski, neovisno o ostalom političkom i ratnom profilu (SAD, Španjolska, zemlje latinske Amerike...), *Protokoli* se nakon 1945. objavljaju povremeno. Ipak, osobito su znakovita dva poslijeratna izdanja: u Rimu 1962., pod naslovom *Complotto contro la chiesa* (*Protocrkvena zavjera*), te u Madridu 1963., pod naslovom *Sabios de Sion: Protocolos*, oba očito nastala isključivo kao odgovor desnih crkvenih krugova na debate u okviru Drugoga vatikanskog sabora o potrebi temeljite promjene odnosa Crkve prema židovstvu.

U zemljama, pak, koje su tijekom rata imale antisemitske režime, primjećuju se bitne međusobne razlike, uvjetovane kasnijim političkim razvitkom. U onima koje su se suočile s teškom kaznom za počinjene zločine (praktično samo Njemačka) *Protokoli* se ne tiskaju i nemoguće ih je legalno nabaviti. Jednako je desetljećima bilo i u onim zemljama u kojima su pobijedili

antifašistički režimi (neovisno o njihovim ostalim značajkama), ali nakon pada komunističkih režima, naklade su upravo u njima česte. Tako je bilo i u Hrvatskoj, gdje su *Protokoli* do Drugoga svjetskog rata objavljeni jednom, 1929., zatim 1942. za vrijeme ustaškog režima, da bi tijekom komunističke vlasti bili zabranjeni i nisu se pojavljivali. Međutim, nakon uspostave Republike Hrvatske tijekom samo deset godina objavljeni su najmanje četiri puta: 1993., 1996., 1999. i 2003. Ipak, dalnjom demokratizacijom tih tranzicijskih zemalja, pa tako i Hrvatske, broj izdanja *Protokola* naglo opada. U raznovrsnoj skupini zemalja koje se nisu suočile s težim poslijeratnim posljedicama zbog suradnje s provoditeljima Holokausta, *Protokoli* se i dalje tiskaju dosta često (Italija, Japan – gdje su vrlo popularni).

U današnje doba većinu čitatelja *Protokola* više potiče radoznalost i neznanje nego iskreno vjerovanje u navodnu svjetsku židovsku zavjeru. Tragedija Holokausta i gotovo potpune propasti europskih Židova, njihovo potpuno zatiranje na golemim područjima u mnogim europskim zemljama, uglavnom su dostatni za razuvjeravanje svih koji dvoje, osim onih koji svjesno iz bilo kojega razloga održavaju mržnju protiv Židova. U zemljama demokratskoga kruga golema većina njihova sve obrazovanijega pučanstva uopće ne vjeruje u takvu zavjeru. No u islamskim, osobito arapskim sredinama u *Protokole* i židovsku zavjeru vjeruju prije svega društveni vođe: mnogi kraljevi, predsjednici vlasta, ministri, sveučilišni profesori, filozofi, učitelji, studenti... U islamskome svijetu *Protokoli* su se prvi put pojavili u kršćanskoj nakladi prijevoda na arapski jezik, u Kairu 1927. ili 1928., dok se prvo islamsko izdanje na arapskome pojавило u istome gradu, ali gotovo tri i pol desetljeća kasnije, 1951., ubrzo nakon Holokasta i osnutka moderne izraelske države. Danas se u islamskome svijetu kombinira stara judeofobna tradicija s nacističkim antisemitskim motivima i sa srednjovjekovnim kršćanskim antisemitskim motivima.

Vrlo rašireno vjerovanje u islamskim sredinama da su Židovi (a ne islamski fanatici) na neki način skrivili teroristički napad na gradove na istoku Sjedinjenih Američkih Država 11. rujna 2001., te da su navodno židovski zaposlenici u srušenim newyorškim poslovnim tornjevima-blizancima bili masovno upozorenji da toga dana ne dođu na posao. Ovo je i osobno autorici ove knjige, kao 'povjerljivu točnu informaciju' hrvatskoga parlamentarnog zastupnika, inače muslimana, prenio dobar znanac, hrvatski musliman, posve uvjeren u pouzdanost svoga informatora. Dakako, ništa ne može biti netočnije od toga, o čemu svjedoči postotak poginulih Židova u ovom terorističkom aktu, koji je čak i nešto viši od newyorškog prosjeka Židova u općem stanovništvu – ali nikakav dokaz materijalnih činjenica ne može zadovoljiti sustav mišljenja zasnovan na iracionalnoj mržnji. Jedna od bizarnijih pojedinosti suvremene judeofobije diljem islamskoga svijeta očitovala se u masovnom progona japanske dječje igrače Pokémon, s oko 250 različitih simpatičnih likova 'džepnih čudovišta' (na engleskome 'pocket monster', od kuda dolazi skraćeni naziv koji istodobno zvuči japanski: *poké-mon*). Plasiran 1995., izazvao je golemu omiljenost u djece diljem svijeta i goleme troškove za roditelje, ali ništa više od toga. Uskoro i sporadično su različite ekstremnije kršćanske i židovske skupi-

ne počele iskazivati manje ili više umjereni negodovanje protiv masovne obljudjenosti koju je ova igrica izazvala među djecom svijeta. Međutim, u islamskome svijetu se negodovanje iskazivalo kroz političko-religijsku mržnju protiv Židova, tvrdnjom da je 'dokazano da je ova igračka dio židovskoga plana za kvarenje naše mladeži, jer pobudu bogohulno razmišljanje, ruga se Bogu i našim moralnim vrijednostima...'. Islamski vođe u Saudijskoj Arabiji, Omanu, Kataru, Dubaju, Jordanu i Egiptu izdali su za ovu igračku *fetvu* (obvezujući proglaš), smatrajući da se ova igra temelji na 'teoriji evolucije, židovsko-darvinističkoj teoriji koja je u suprotnosti s istinom o ljudima i s islamskim načelima'. Igračka je smjesta uklonjena s polica u trgovinama, a škole su osnivale središnjice za prikupljanje iz kućanstava radi uništenja. Nisu, dakako, sve islamske sredine zatrovane mržnjom. Mnoge od onih koje djeluju u okviru demokratskih sustava promatraju činjenice u svijetu na mnogo realniji način. Američka organizacija *Muslimanski odbor za odnose s javnošću*, sa sjedištem u Los Angelesu, osudila je netoleranciju, ocjenjujući da zabrana ove dječje igračke 'otkriva da je razmišljanje u muslimanskom svijetu na niskoj razini'.

U doba zabrane Pokémona, nakon godine 2000. i početka druge islamske *intifade* (ustanka) u Izraelu, golemu je popularnost u Egiptu stekla pjesma *Mrzim Izrael*, s dotad nepoznatim pjevačem Shaabanom Abdel-Rahimom, koji je s tom pjesmom postao velikom zvijezdom popularne glazbe u ovoj mnogomiljunsкоj zemlji. Sam začetnik islam, prorok Muhamed, u temeljnoj islamskoj svetoj knjizi, *Kur'anu* (5,82), Židove naziva najvećim neprijateljima čovječanstva. Sama po sebi takva optužba, izrečena prije 13 stoljeća u saudijskoj pustinji, premda mnogo puta varirana u toj najsvetijoj islamskoj knjizi, nije nužno uznenirajuća, jer takve pojedinosti u religijskoj literaturi moraju se shvaćati u svome povijesnom okružju. Ali uz nemirujuće je bujno njegovanje takvih stavova u 21. stoljeću, u islamskim sredinama gdje je mišljenje vjerskih vođa mjerodavno i za laički život građanstva. Ipak, upravo je islam tijekom gotovo tisuću godina, u doba najvećih progona židovstva u kršćanskome svijetu, uspijevao u praksi održavati visokotolerantan stav prema Židovima, od španjolskoga 'zlatnog doba' gotovo do kraja razdoblja Otmanskoga Carstva, pa i kasnije, sve do najnovijega doba. Početci problema su nastali u sklopu krize pred padom Otomanskoga Carstva, kada su Židovi i za muslimane postali 'vragovima', neprijateljima čovječanstva, slično kako je to bilo u Europi u doba krize nakon Prvoga svjetskog rata. No dok je Europa *Protokole* ipak shvaćala simbolično, a prihvaćali su ih kao istinite tek malobrojni pojedinci i marginalne skupine, u islamskim krugovima ih se uglavnom shvaća doslovno i istinito.

U drugoj polovini 20. i početkom 21. stoljeća takav stav su javno zastupali predsjednik Egipta Gamal Abdel Naser, saudijski kralj Fejsal, libijski predsjednik pukovnik Gadaffi, libanonski profesor filozofije Kamal Jusif al-Hadž (Hajj), zamjenik premijera Ujedinjenih Arapskih Emirata sultan bin Zajed al Nahajan, sirijski ministar obrane Mustafa Tlas, vođa palestinskog pokreta PLO Jaser Arafat (nećak jeruzalemskoga muftije Hadž-Amina, Hitlerovog suradnika na istrebljenju Židova) i bezbrojni drugi najutjecajniji članovi društva. Jordanski delegat u Organizaciji

Ujedinjenih Naroda, Hazern Nuseibeh, 1980. godine je govorio o *Protokolima* kao o autentičnom dokumentu, iransko veleposlanstvo u Brazilu je u listopadu 1987. raspšaćavalo *Protokole*, američki islamski studenti ih u sveučilišnim naseljima ustrajno raspšaćavaju od 80-ih godina 20. stoljeća. Godine 1966. egipatski priručnik za učiteljski seminar prikazuje Židove kao 'čudovišta ljudskoga roda ... narod divljih zvijeri'. Naraštaj za naraštajem palestinske djece odgaja se na udžbenicima u kojima je, neovisno o predmetu, glavna tema židovska zločinačka aktivnost na rušenju svijeta, koja traje već od 'zore čovječanstva'. Majke djece od dobi u kojoj tek počinju učiti govoriti podučavaju da su Židovi 'svinje i čovjekoliki majmuni'. Stotine tisuća islamske djece svakodnevno uče da Židovi rabe nežidovsku krv, osobito dječju, za obrede svoga najvećeg blagdana, Jom Kipura, te da u tu svrhu ubijaju zalutalu nežidovsku djecu... Golem novac koji svijet daje za školovanje palestinske djece odlazi upravo na učenje te djece da su Židovi krvnici svijeta. Televizije arapskih zemalja (Kuvajta, Egipta, Palestinske samouprave) u 30 i 40 nastavaka prikazuju 'dokumentarne' serije s temom *Protokola*. Sve ovo stvara brojnu vojsku potencijalnih dragovoljnih (i ne uvijek posve dragovoljnih) 'mučenika' koji u samoubilačkim terorističkim napadima masovno ubijaju izraelske i druge židovske i nežidovske civile, između ostalog da bi ih spriječili u 'uroti za razaranje svijeta'. I izvan arapsko-islamskoga svijeta, ali pod utjecajem mržnje iz toga kruga, širi se takva promidžba, osobito u sklopu razumljivih simpatija za palestinski narod. *Protokoli* su se 2001. javno prodavali na kontroverznoj svjetskoj konferenciji protiv rasizma i srodnih nesnošljivosti u Durbanu, a na sajmu knjiga u Frankfurtu 2004. priređivač je dopustio otvorenu grubu antisemitsku propagandu arapskih izlagača.

Neovisno o tumačenju nastanka mržnje protiv Židova u bilo kojem društvu, njezin stvarni, društveno-povijesni i psihološki izvor je samo u iracionalnoj, generacijski prenošenoj mržnji. Zašto milijuni vjeruju u istinitost *Protokola*, kao teksta koji 'raskrinkava' navodnu zavjeru za ostvarenje židovske svjetske moći i ništa ih, pa ni zdrav razum, ne može razuvjeriti? Ne pitaju se: zar nije čudno što su uz postojanje tako jake, široke i uspješne židov-

ske kampanje za osvajanje svijeta, upravo Židovi postali žrtvom najgorih masovnih pogroma u povijesti, progona, siromaštva, te konačno i uništenja europskog židovstva u Holokaustu? Uhićeni visoki SS-ovski dužnosnik Erich von dem Bach-Zelewsky nakon rata je svjedočio [navedeno u: R. Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, Chicago, 1961, str. 662/3] da su Židovi, na njegovo golemo zaprepaštenje, Holokaust dočekali "krajnje nepripremljeni i neorganizirani... da su imali ikakvu organiziranost, spasili bi ih se milijuni. Nasuprot tomu, bili su potpuno paralizirani od iznenadenja... Nikada nijedan narod nije svoje uništenje dočekao toliko bez podozrivosti. Ništa nije bilo pripremljeno. Apsolutno ništa."

Ali, unatoč praktično potpunom uništenju židovske zajednice na svim područjima koja su bila dostupna nacistima i njihovim suradnicima, ni «nakon daleko najvećih i najokrutnijih masakara u povijesti, nacistički vode nisu osjećali da su i korak bliže svome cilju» (Norman Cohn, *The Myth of the Jewish World Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*). Ministarstvo promidžbe pred samu potpunu propast njemačkih ratnih ciljeva, 29. prosinca 1944. i nakon što je nacistički stroj za uništavanje Židova uspio ubiti više od pet milijuna bespomoćnih Židova, i dalje smatra da je 'središnje pitanje ovoga rata slamanje židovske dominacije nad svijetom'. Neizbjježno ipak više nego svjesni da nikakva židovska urota za osvajanje svjetske moći nikada nije postojala, nacisti su sa svojim suradnicima i simpatizerima tvrdnje o istinitosti *Protokola* svjesno koristili prije svega kao opravdanje za namjeravano uništenje židovstva, kao svojevrsnu (riječima Normana Cohna) dozvolu za genocid. ■

Sve do danas, *Protokoli cionskih mudraca* znak su mržnje koju u mnogim sredinama potpiruju Amalekovi potomci. "Unatoč čvrstim dokazima da su *Protokoli* odvratna prijevara, postigli su senzacionalnu popularnost i u 20-im i 30-im godinama 20. stoljeća uvelike su se prodavali. Prevedeni na sve europske jezike, široko se prodaju u arapskim zemljama, SAD i Engleskoj.", napisala je znamenita autorica Nora Levin. ■

KULTURA I UMJETNOST / תרבות ואומנות / TARPUT VEOMANUT

U izložima knjižara – pripremila Dolores Bettini

Gertrude Stein: Picasso

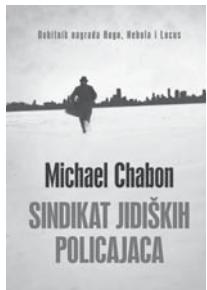
izdavač: Šareni dućan, Koprivnica, 2013. • prijevod: Damir Biličić • broj stranica: 110

Ovaj inspirativni i nekonvencionalni ogled američke spisateljice i pokroviteljice umjetnosti Gertrude Stein o djelu Pabla Picassa istovremeno je i dragocjeno svjedočanstvo iz privilegirane blizine o njegovu privatnom životu te o njihovu prijateljevanju, kao i druženju s nekim od najvećih umjetnika prve polovice prošlog stoljeća. ■

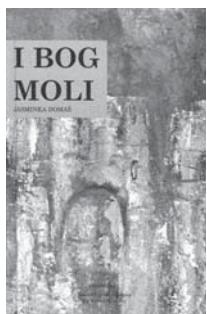
U izlozima knjižara – pripremila Dolores Bettini

Michael Chabon: Sindikat jidiških policajaca
izdavač: Alogirtam, Zagreb, 2013. • prijevod: Božica Jakovlev • broj stranica: 380

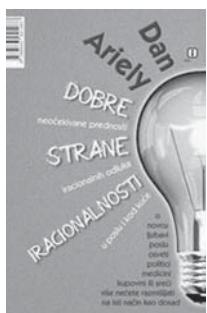
Što bi se dogodilo da je uoči Drugoga svjetskog rata prihvaćen prijedlog o stvaranju privremenog utočišta za židovski narod na zapadnoj obali Aljaske? Michael Chabon se poveo za ovom historijskom mogućnošću i stvorio alternativni svijet u kojem zaista postoji Savezni okrug Sitka, privremena domovina za raseljene Židove, a koja nakon šezdeset godina treba biti vraćena pod upravu Aljaske. U toj izmaštanoj paralelnoj povijesti, Država Izrael nije se uspjela održati na Bliskom istoku.

Za ovo iznimno ostvarenje Michael Chabon je dobio niz svjetskih priznanja u žanru znanstvene fantastike i alternativne povijesti, među kojima su nagrade Hugo, Nebula i Locus. ■

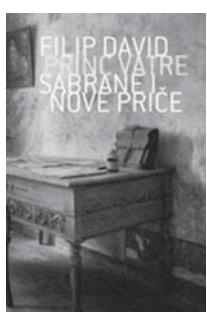
Jasminka Domaš: I Bog moli
izdavač: Bet Israel i Stajer-graf, Zagreb, 2013. • broj stranica: 191 • ilustracija: Jakov Bararon

Knjiga Jasminke Domaš *I Bog moli* svjedoči o mističnoj pokretljivosti svijeta u kojoj se poetski samosvojno isprepleću mitske egzistencije i fascinantna sposobnost autoričina da povjesnim mitološkim katarzama udahne svoja nadahnuta viđenja, ostavljajući čitateljima mogućnost izbora. Doista, čitatelj dobre volje i željan novih spoznaja aktivirat će imaginativni spektar motrenja koji mu nudi autorica. Riječ je ovdje o 53 meditativne cjeiline, priče, pisana i usmena kazivanja ugrađena u temelje židovskog naučavanja, u zakone *Tore*, u talmudska, kabalistička, hasidska i biblijska tumačenja i predaje. Teška, mučna i duga povijest židovskoga naroda živi u ovim brižno sačuvanim zapisima koji su srce tradicije i postojana snaga mističnosti (Ljerka Car Matutinović). ■

Dan Ariely: Dobre strane iracionalnosti
izdavač: V.B.Z., Zagreb, 2013. • prijevod: Maša Plešković • broj stranica: 264

U svojoj novoj knjizi *Dobre strane iracionalnosti* Dan Ariely proučava naše ponašanje na poslu i u privatnom životu, govori o neočekivanim pozitivnim i negativnim učincima nelogičnih odluka, istražuje zašto nas naše ponašanje, među ostalim, često odvede na krivi put u romantičnim vezama i poslovnim odnosima te zašto nas dovodi u iskušenje da varamo, lažemo i krademo. Njegova otkrića iznenađuju: iako vjerujemo da u svakodnevnim situacijama možemo procjenjivati razumno, u stvarnosti često dopuštamo svojim instinktima i osjećajima da upravljavaju našim odlukama i ponašanjem, podliježemo predrasudama i nesvesno činimo pogreške, i to na svoju štetu. ■

Filip David: Princ vatre – Sabrane i nove priče
izdavač: Fraktura, Zaprešić, 2013. • broj stranica: 312

“*Princ vatre* je vrhunská literatura koja nas uvodi u nepoznate svjetove i očarava nas “magijom pisanja i pričanja” (Mirko Kovač).

Filip David, bez sumnje jedan od najboljih suvremenih srpskih priповjedača, objavio je do sada tek tri knjige priča: *Bunar u tamnoj šumi*, *Zapis o stvarnom i nestvarnom*, *Princ vatre*. Nakon četvrt stoljeća pred nama je njegova zbirka priča koja donosi sabrane priče, te niz novih.

“Priređujući zbirku, odbacio sam kronološki redoslijed priča jer on ne ocrtava širinu Davidova priповjednog interesa, a još manje stalne interese i motive kojima se autor iznova vraća i propituje ih, bilo da je riječ o nevjerojatnoj tradiciji židovskih priповjedaka, posebno na jidišu, ili pak o mitološkim i često fantastičkim motivima. Filip David vrhunski je priповjedač koji gradi nove svjetove na ruševinama starih mitova i priča, te otvara često mračne prostore u koje se usuđuju kročiti samo oni najsmissioniji” (Seid Serdarević). ■

U izložima knjižara – pripremila Dolores Bettini

Jacques Attali u suradnji sa Stephanie Bonvicini:
Ljubavi: povijest muško-ženskih odnosa
izdavač: Alfa, Zagreb, 2012 • prijevod: Vesna Lisičić • broj stranica: 239

Koncept ljubavi kakav danas prevladava u zapadnim društвima ponekad djeluje i bogomdanim i logičnim i prirodnim i jedinim mogućim, no kako u svojoj antropološkoj studiji povijesti muško-ženskih odnosa pokazuje autor, ne samo da nije oduvijek bio takav, nego ni na koji način ne iscrpljuje biološku kombinatoriku. Promatrajući "tisuće lukavstava" koje koristi život kako bi osigurao vlastito trajanje u jedinstvenoj strategiji raznolikosti, autor svoja razmišljanja vodi od životinske ljubavi prema oblicima u kojima ljubav proživljavaju ljudska bića – poliandrija, poliginija, monogamija, preko rađanja pojma ljubavi na Zapadu (11. – 15. stoljeće) i slavljenja ljubavi (15. – 18. stoljeće), sve do agonije braka (19. i 20. stoljeće), te pitanja o budućnosti ljubavi ostavlja otvorenima za doživljavanje, proživljavanje i raspravu. ■

Robert M. Edsel: Odred za baštinu

izdavač: Fraktura, Zaprešić, 2013. • prijevod: Saša Drach i Antonija Handabaka • broj stranica: 496

"Većina nas svjesna je da je Drugi svjetski rat bio najrazorniji rat u povijesti. Znamo za goleme ljudske žrtve, vidjeli smo slike razrušenih europskih gradova. No ipak, dok šećemo veličanstvenim muzejima poput Louvrea, uživamo u samoći dostoјanstvenih građevina poput katedrale u Chartresu ili se divimo uzvišenoj ljepoti slike poput *Posljednje večere* Leonarda da Vincija, zapitamo li se kako to da je toliko spomenika i velikih umjetničkih djela uspjelo preživjeti taj rat? Tko su bili ljudi koji su ih spasili?" Ti neopjevani junaci bili su poznati pod imenom Odred za baštinu.

Tijekom okupacije Europe, Hitler i nacisti izveli su "najveću pljačku u povijesti", pri čemu su za sebe i Treći Reich prikupili i sakrili više od pet milijuna umjetnina. Od iskrcavanja na Siciliju do pada Reicha, Odred za baštinu izveo je, utrkujući se s vremenom, najveću potragu za blagom u povijesti, a umjetnине su bile smještene na najnevjerljatnijim mjestima, od bajkovitih dvoraca do dubokih napuštenih rudnika.

Odred za baštinu Roberta M. Edsela napeta je i uzbudljiva priča o ljudima koji su pronašli, spasili i sačuvali neprocjenjivo umjetničko blago i baštinu čovječanstva. ■

Anouk Markovits: Zabranjena sam

izdavač: Edicije Božičević, Zagreb, 2013. • prijevod: Borivoj Radaković • broj stranica: 208

Roman *Zabranjena sam* dijelom se temelji na autoričinoj autobiografiji. Autorica je odrasla u ekstremno zatvorenoj hasidskoj židovskoj zajednici, a u svojoj devetnaestoj godini zbog dogovorenog braka odlučila je napustiti obitelj i zajednicu u kojoj je odrasla.

Radnja romana započinje 1939. u Transilvaniji, gdje petogodišnji dječak Josef svjedoči ubojstvu svoje obitelji, koje je počinila rumunjska fašistička organizacija Željezna garda. Pet godina poslije, Josef spašava mladu djevojku Milu te njih dvoje zajedno potraže utočište u satmarskoj zajednici na čijem je čelu Zalman Stern. Mila odrasta sa Zalmanovom kćeri Atarom. Zbog uspona komunizma u ondašnjoj središnjoj Europi, obitelj se seli u Francusku, u Pariz.

Smjestivši se u Parizu, Zalman svoje dvije kćeri odgaja u strogom hasidskom duhu, kao da ne žive u prijestolnici napredne francuske države, isključujući ih iz svakog aspekta (vele)gradskog života i uskraćujući im mnoge blagodati urbanog modernog života toga doba. U takvom okruženju, Mila će se sve više učvršćivati u svojoj vjeri, dok će Atara otkriti bogatstvo književnosti i knjiga koje neće moći ignorirati te će početi sanjati o slobodnom modernom životu... ■

Festival tolerancije –

7. festival židovskog filma Zagreb

Nataša Popović

Publika na festivalu.

Festival židovskog filma Zagreb prvi je put u Hrvatskoj organiziran 2007. godine. Festival je prve godine trajao tri dana, a sljedeće dvije proširen je na pet dana. Interes javnosti za festival iz godine u godinu raste, tako je od prve godine kad je broj posjetitelja bio 2.000, u četvrtoj godini taj broj narastao na gotovo 7.000 Posljednje sedmo izdanje Festivala posjetilo je ukupno 9.500 posjetitelja. Do sada je praksa kako kod nas tako i većine kulturnih manifestacija u Hrvatskoj bila da su volonteri najvećim dijelom studenti, odnosno pripadnici mlađih generacija. Ovim smo dokazali da je želja i mogućnost volontiranja pripadnika starije životne dobi od neprocjenjivog značaja kako za njihovu integraciju u društvo tako i za Festival s obzirom na njihovo bogato životno iskustvo. Obostrano zadovoljstvo i pozitivna iskustva potiču nas na daljnje unapređenje ovog segmenta Festivala. Možemo se pohvaliti volontiranjem i brojnih uglednih građana RH koji su svojim znanjem i vještinama doprinijeli konačnoj kvaliteti realizacije programa. Zanimljivo je da su kvalitetu ponuđenog programa prepoznali i građani Grada Rijeke te pozvali Festival da u skraćenom izdanju gostuje u lipnju u Art-kinu Croatia. Ovakvim jedinstvenim festivalom grad Zagreb, grad Rijeka i Republika Hrvatska postaju domaćinom jedinog filmskog festivala na svijetu koji je svoje djelovanje usmjerio edukaciji mlađih s posebnim naglaskom na prenošenje istine o Holokaustu, razvijajući toleranciju, razumijevanje različitosti i pravo svakog pojedinca na život, a ponovnim gostovanjem u Sarajevu (budući da je Festival gostovao u Sarajevu i Beogradu 2008. godine) ovim Festivalom unapređujemo uskladenost re-

gionalnih inicijativa i međunarodnih organizacija koje sudjeluju na realizaciji projekta.

Nakon petog izdanja festivala publika je doprinijela strukturnom razvoju festivala prepoznavši inicijativu organizatora te ga prozvala "FESTIVAL TOLERANCIJE". Ove je godine održan u Zagrebu od 19. do 25. svibnja 2013. prvi put na dvije lokacije: u kinu Europa i Art-kinu Grič. U filmskom programu prikazano je 57 filmova različitih žanrova većim dijelom posvećenih židovskim temama s posebnim naglaskom na Holokaust, temi kojoj je festival posvećen od samog početka. S obzirom na strahote koje se svakodnevno događaju u našoj okolini, a želeti proširiti teme koje su bliske i slične svima s posebnim naglaskom na manjinske skupine, ovogodišnji festival obilovao je filmovima koji su izuzetno dobro primljeni od strane publike te je prosječna ocjena bila 4,5.

Čast otvorenja ovogodišnjeg izdanja Festivala dobio je izuzetno nagradivani film u srpsko, hrvatsko, francuskoj koprodukciji režisera Gorana Paskaljevića, *Kad svane dan*. Priča je to o 72-godišnjem profesoru glazbe Miši Brankovu, koji pod neobičnim okolnostima otkriva svoje pravo podrijetlo. Prilikom iskopavanja na mjestu gdje je nekada bio Judenlager Semlin, koncentracijski logor u Beogradu, radnici pronađu kutiju s dokumentima koju je daleke 1941. zakopao logoraš Isaac Weiss. Profesor saznaće da su njegovi pravi roditelji Weissovi koji su ga, prije nego što su odvedeni u logor, dali na čuvanje priateljima, porodici Brankov. U kutiji je i nedovršena glazbena partitura pod

nazivom "Kad svane dan", koju je komponirao Isaac Weiss. Tragači za istinom o sebi, profesor traga i za malo poznatom istinom o logoru. Istovremeno, postaje opsjednut dovršavanjem započete kompozicije i izvođenjem maestralne molitve za mrtve na mjestu nekadašnjega logora. Kao popratni program Festivala i poveznica s filmom otvaranja postavljena je bila i izložba pod nazivom "Antimasonski plakati" iz Beograda. Izložba je to nacističkih propagandnih plakata iz Srbije iz Drugog svjetskog rata koja je u vlasništvu svjetski poznatog dizajnera Mirka Ilića. Izložba se održava kao popratni program Festivala tolerancije te će se moći pogledati od 19. do 25. svibnja u zagrebačkom kinu Europa te od 2. do 8. lipnja u riječkom Malom salonu. Do travnja 1941. godine, nacisti su okupirali većinu Jugoslavije. Nakon srpskog ustanka u srpnju 1941., Milan Nedić je imenovan vođom marionetske vlade u Srbiji. Pod njegovim je okriljem u okupiranom Beogradu 22. listopada iste godine otvorena "Velika anti-masonska izložba" – što je bio sinonim za antisemitizam – koja je trajala do 19. siječnja 1942. Izložbu su financirali Nijemci koji su težili produbljuvanju već rasplamsale mržnje spram Židova.

Najznačajniji osvrt na izložbu dao je Steven Heller, najistaknutiji američki grafički dizajner, teoretičar, kritičar i renomirani predavač njutorškog Fakulteta vizualnih umjetnosti. Po njemu, središnja tema izložbe bila je uvriježena krvna kleveta, navodno židovska (u ovom slučaju židovsko-komunističko-masonska) zavjera o svjetskoj dominaciji. Pored same izložbe, postojala je i ogromna količina propagandnog materijala: više od 200.000 različitih brošura, 60.000 postera, 100. 000 letaka, 108. 000 primjera devet različitih vrsta ilustriranih kuverata, 176 filmskih isječaka, četiri poštanske marke, itd. Velikoj laži bilo je lakše vjerovati kada je ista bila prisutna posvuda. Posteri su prenosili poruku da su Židovi drevni neprijatelji srpskog naroda i da Srbi ne bi trebali čekati Nijemce kako bi započeli s istrebljivanjem Židova. Judaizam, portretiran na stereotipan, ortodoksan način, predstavlja se kao izvor svjetskoga zla. Nadalje, posteri su zagovarali ponižavanje i nasilno podjavljivanje Židova. Od posebnoga je značaja materijal koji prikazuje navodnu židovsku dominaciju nad američkim novinarstvom i financijama, posebice kontrolu nad *The New York Timesom*. Ovaj ustaljeni način antisemitističke propagande Židove je prikazao istodobno kao kapitaliste i komuniste, kao varljivu cionističku silu koja vlada nad svim aspektima europskoga, štoviše svjetskoga ekonomskog života. Ove materijale proizveli su grafički umjetnici i dizajneri koji su imali predloške izrađene u Njemačkoj, u nacističkom propagandnom ateljeu u Berlinu. Izložba je postavljena sa svrhom da se upozori na strahote, predrasude te načine propagande i širenja mržnje koji su vladali za vrijeme nacističkog režima, a nažalost svjedocima smo da se i danas pojavljuju i to sve više u Europi. Cjelokupni postav izložbe "Antimasonske plakati" sačinjava 17 izvornih te 3 plakata replicirana na dimenzije postojićih koji će biti otisnuti prema fotografijama plakata izvornoga postava iz 1941., izvorni plakati iz kolekcije Mirka Ilića postavljeni su u Rijeci od 3.- 8. 6. 2013. u Malom Salonu na Korzu.

Tijekom sedam dana u Zagrebu je boravio velik broj režisera, glumaca čije smo filmove uvrstili u program Festivala te su imali priliku svoj rad predstaviti zagrebačkoj publici. Nakon projek-

cije filma, publika je mogla postavljati pitanja autorima i akterima filmova te OBRAZOVNA JUTRA O HOLOKAUSTU U SKLOPU JFF-a IZ GODINE U GODINU ZAUZIMAJU SVE VAŽNIJE MJESTO U EDUKACIJI MLADIH NARAŠTAJA KAKO U ZAGREBU TAKO I UCIJELOJ HRVATSKOJ.

Vođeni temom Festivala u sklopu edukacijskih jutra u Zagrebu organizirali smo dva obrazovna jutra namijenjena učenicima osnovnih i srednjih škola te studentima zagrebačkih fakulteta i visokih učilišta. Ono što čini ovaj Festival jedinstven u svijetu je opredjeljenje za temu Holokausta i obrazovanje svih generacija, posebno školske djece, kroz razna predavanja i radionice. Zbog toga, jedan od najvažnijih segmenta festivala su Edukacijska jutra. Cilj ovog projekta je upoznati, na moderan i razumljiv način, mlade s tragedijom Holokausta, ali i svih onih koji su tijekom Drugog svjetskog rata bili žrtvom nacističkog terora. Ovaj program pruža obrazovno iskustvo pomoću kojeg studenti i učenici mogu razviti razumijevanje kako je Holokaust izašao iz progresije događaja. To im omogućuje da steknu uvid u mnoge povijesne, društvene, vjerske, političke i ekonomski čimbenike koji su kumulativno rezultirali u Holokaustu. Povijest Holokausta predstavlja vrlo učinkovit predmet za ispitivanje temeljnih moralnih pitanja. Proučavajući Holokaust, studenti mogu naučiti potrebu njegovanja i zaštite demokratskih vrijednosti, te shvatiti važnost tolerancije. Studenti mogu doći do realizacije da je šutnja i indiferentnost prema patinjama drugih može dovesti do ponavljanja velike nepravde iz prošlosti. Kroz razgovore i razmjenu mišljenja, mladi ljudi shvaćaju da je prihvatanje različitosti i uvažavanje različitog jedini prikladan način da živimo u modernom svijetu. Ovogodišnji Edukativni program se sastoji od: dvije cjeline u Zagrebu (održani su 20. i 23. svibnja), Ovaj prvi program, održana 20. svibnja, u kinu Europa u Zagrebu, bio je namijenjen učenicima srednjih škola i studentima. Program je moderirao g. Mirko Ilić i privukao gotovo 350 mladih ljudi. 12 srednjih škola službeno je poslalo svoje učenike, a brojni studenti i publika prisustvovali su na edukaciji samostalno.

Program se sastojao od tri dijela: projekcijom kratkog filma *Sein Kampf*, predavanja Mirka Ilić na temu "Znakovi mržnje" te razgovor s učenicima i publikom. Mirko Ilić je grafički dizajner, ilustrator i predavač. U 1995., on je uspostavio Mirko Ilić Corp. u New Yorku, multidisciplinarni studio specijaliziran za grafički dizajn, 3D animacije, filmski naslovi, i ilustracija. Prije dolaska u SAD, Mirko Ilić režirao je brojne plakate, snimanje pokriva i knjiga u Europi. Godine 1991. bio je umjetnički ravnatelj međunarodnom izdanju Time Magazine. On je postao umjetnički direktor *The New York Times Op-Ed* stranice u 1992. S Milton Glaserom Mirko je učio napredni dizajn nastavu na Cooper uniji, a trenutno predaje nastavu u Školi likovnih umjetnosti. On je napisao i nekoliko knjiga. Nedavno je bio vrlo aktivan u drži predavanja na temu simbola mržnje. Film *Sein Kampf* je priča o ponosu, represiji, i iskupljenju, o dva neonacistička brata. Mladi je pod utjecajem svog dvije godine starijeg brata ili sestre. Boris (16) želi biti pravi skinhead! Barem to je ono što on misli. Danas stari Židov koji je preživio Auschwitz dolazi razgovarati s njima u školi. No, njegov brat Marcel (18) ima plan... Boris slaže da izazovu Davida (83). Ali nije računao na prisutnosti tog starca i moć njegove priče. Ovaj njemački film, proizvedena 2013., izabran je jer

daje odličan uvod u predavanje – govori o ekstremizmu, govoru mržnje i nasilja prema marginaliziranim skupinama. Mirko Ilić je održao predavanje uz projekciju fotografija simbola mržnje i neofašističkih simbola koje vrlo čest danas vidimo na sportskim dogadjajima, kao i tatooe na mlađim ljudima i kao grafite po gradovima. Govorio o sveprisutnoj neofašističkoj ikonografiji na javnim mjestima na području bivše Jugoslavije i šire. Njegovo predavanje pod nazivom "Simboli mržnje" propitivalo je i lokalne i područne probleme javnog suzbijanje ili zanemarivanja grafičkih simbola i govor mržnje u neonacističkim skupinama (skinheads, neonacista i ekstremnih navijača) koji su nedavno ojačala, postala veća i nasilnija. U predavanju su bila pokazane fotografije ljudi i mjesta koji nose simbole koji pozivaju druge na nasilje prema manjinama ili ljudi koji imaju drugačiju uvjerenja. Više od sat vremena nakon predavanja razvila se rasprava – publika je imala priliku postavljati pitanja.

Drugi program, koji je održan 23. svibnja u kinu Europa u Zagrebu, bio je namijenjen učenicima osnovnih škola (7. i 8. razreda) i srednjoškolaca (1. razreda). Ovaj program je najposjećeniji program do sada koji je organizirao Festival te je u sklopu njega prisustvovalo više od 650 učenika iz 25 škola diljem Hrvatske. Zahvaljujući suradnji s našim partnerom, UNHCR Hrvatska, neki su čak došli busevima iz vrlo udaljenih mjesta, moraju putovati više od 4 sata samo da bi prisustvovali Festivalu. Program je započeo projekcijom filma *Nadarena djeca*; film govori o glazbeno iznimno nadarenoj djeci koja razvijaju duboko i iskreno priateljstvo koje je nadvladalo njihove religiozne i nacionalne različitosti. No, kada Drugi svjetski rat dolazi do Sovjetskog Saveza, ta djeca i njihove obitelji suočavaju se sa smrtonosnom prijetnjom. Protagonisti, židovska djeca Larissa i Abrascha, violinski su virtuozi. Mlada Njemica Hanna također je iznimno talentirana. Njih troje 1941. godine žive u ukrajinskoj Poltavi i dijele zajedničku strast, glazbu. Njihov svijet pun je radoznalosti, sreće i talenta. No, zbog ludosti odraslih u njihovoj državi i šire, njihov se svijet okreće naglavačke te im je rečeno da njihovo priateljstvo više nije dobrodošlo! Univerzalne teme filma *Nadarena djeca* čine ovaj film bezvremenim. Film je do sada osvojio oko deset nagrada diljem svijeta, a na Festivalu tolerancije dobio je prvu nagradu publike u kategoriji igranog filma. Film je prikidan za dobnu skupinu učenika koji su pohađali program i to je savršeno pokriva teme i promiće ideje našeg Festivala: Prihvatanje različitosti, ljubav prema drugima, bez obzira na njihovu nacionalnost, vjeru ili boju kože. Nakon projekcije, počasni predsjednik Festivala Branko Lustig održao je predavanje o svojim iskustvima iz nacističkih koncentracijskih logora, i iz vlastitog bogatog životnog iskustva, naglasivši poruku o nužnosti praštanja i ljubavi prema drugima, kao i potrebu poštivanja svakog ljudskog bića. Nakon toga, g. Terence Pike, predstavnik UNHCR-a u Hrvatskoj, razgovarao je s publikom. G. Pike je naglasio da nova generacija ima moć da zaustave sukobe i ratove, i izgraditi novi svijet u kojem će ljudi sretno koegzistirati.

Projekt International Talent Workshop – Međunarodna filmska radionica je filmski obrazovni program koji se kontinuirano održava već šest godina a namijenjen je mlađim studentima akademija dramske i filmske umjetnosti koje smo okupili iz različitih dijelova svijeta. Procesom selekcije odabrali smo 7 talentiranih

mladih filmaša koji su predvođeni najvećim imenima iz svijeta filma, u teorijskom i praktičnom dijelu, prolazili realizaciju filma kroz sve njegove faze. Rezultat osmodnevne interaktivne suradnje bio je kratkometražnaigrani film; *Behind the Vail*. Polaznike radionice vodili su režiseri, producenti, grafički dizajneri i akademski profesori. Intenzivno i s entuzijazmom radili su zajedno na analizi scenarija, predprodukciji, castingu i produkciji.

Posljednji dan Festivala u subotnje poslijepodne u kinu Europa donio je tri izraelska dokumentarca: *Volio bib da umreš* redateljice Amalie Margolin; u 15.30 sati slijedi film *Vojnik/gradanin* Silvine Landsmann, a u 17.15 sati dokumentarac redatelja Liora Agura. Potonji film prati dvojicu rezervista u vojski tijekom Drugog libanonskog rata. Napad antitenkovskih projektila ostavit će dugotrajne i teške posljedice na živote oba prijatelja. Gospodin Lior Agur bio je gost ovogodišnjeg Festivala te je odgovarao na brojna pitanja publike.

U 19 sati, u subotu, službeno je zatvoren ovogodišnje izdanje Festivala židovskog filma uz počasnog predsjednika festivala Branka Lustiga, direktorici Natašu Popović te izraelskog veleposlanika Yosefija Amranija, koji je ujedno najavio nadolazeći Tjedan izraelske kulture koji započinje projekcijama dva filma u sklopu Festivala tolerancije i traje do 30. svibnja u Zagrebu. Nakon ceremonije zatvaranja, uslijedit će projekcije spomenutih filmova koje prikazujemo u suradnji s Veleposlanstvom države Izrael: *Svijet je zabavan* je film renomiranog izraelskog redatelja Shemija Zarhina; to je tragikomedija koja progovara o teškom gubitku, odnosima u obitelji, čežnji i snazi običnih ljudi, a nominirana je za rekordnih 15 nagrada Izraelske akademije. Gospodin Shemi Zarhin također je bio gost Zagrebačkog festivala tolerancije ove godine. Posljednji film Festivala u kinu Europa Vani u mraku je intrigantan i intiman film Izraelca Michaela Meyera koji u fokus postavlja opasan i neprihvaćen ljubavni odnos između imućnog izraelskog odvjetnika i očajnog palestinskog studenta. Višeslojna drama otkriva surove stvarnosti u obje društvene sredine i koliko je teško odvojiti politiku od privatnog života. Ovaj film ostvaren je u suradnji sa Queer seznom i vjerujemo da će obići do kraja godine i ostala art-kina u Hrvatskoj.

Za sami kraj Festivala u Zagrebu pripremili smo sjajan glazbeni program – "Tulum prije ljeta", koji se održavao u suradnji s festivalom Žedno uho, Kontrapunktom, CFSN-om te projektom Beat The Future u klubu Aquarius od 23 sata. Uz podršku domaćih snaga - Eddyja Ramicha, Maje Milich i Phillipa, nastupit će LeFtO, poznati belgijski producent i trenutačno jedan od najtraženijih freestyle DJ-eva na svijetu. LeFtO je proglašen jednim od 5 najboljih belgijskih DJ-eva svih vremena te najboljim Dj-em 2011. godine od strane BBC-jeve zvijezde Gillesa Petersona. Druga zvijezda večeri bit će Romare, mladi i sve popularniji britanski DJ koji spaja različite glazbene stilove, stvarajući svoj jedinstveni zvuk.

Nakon završenog festivala u Zagrebu, festivalska ekipa predvođena predsjednikom Festivala Brankom Lustigom, program predstavlja riječkoj publici a u rujnu se vjerojatno seli u Sarajevo.

Do sljedećeg Festivala program koji održavamo kroz cijelu godinu pratite na web stranici www.jf-zagreb.hr ■

O Bingovima i drugim trgovcima virovitičkog kraja (izvod iz rukopisa "Posljednji izvještaj, posljednjih Židova", Ljube R. Weissa)

Ljubo Ruben Weiss

Ovaj dio rukopisa nastao je uz svesrdnu pomoć Mirjam Bing-Drempetić kojoj se i ovom prilikom posebno zahvaljujem na suradnji.

Židovski trgovci počinjali su često vrlo skromno – tako je zanimljiv opis Franje Brlasa u trotomnom povijesnom romanu *Familija Senković* o početku i razvoju posla Josipa Kohna u Bušetini: "Kohn je bio vrlo spretan i vrijedan trgovac pa se već prve godine uključio u trgovinu krumpirom u Lukaču kao pomoćnik tamošnjem trgovcu, također Židovu Vajsu (mom djeudu, napomena Lj.R.W.). Dok je radio samo u trgovini, bio je sam. Študio je, možda i previše, jeo je vrlo malo, nije znao ili nije htio kuhati, izgavarajući se da to ne voli raditi, spavao je u priručnom skladištu, prostorijici sličnoj ostavi, ležao na podu, na nekim vrećama, a opskrbljivao se kako za trgovinu tako i za sebe, nedjeljom, iz Virovitice, uz svesrdnu pomoć svojih znanaca Židova. Tek kad se druge godine počeo baviti nakupom krumpira došla je iz Virovitice žena, jer netko je morao raditi u trgovini, dok je on bio u Lukaču." Trgovini i gostonici Josipa Kohna prethodila je trgovina Binga, koji se doselio iz Barcsa procijenivši da tadašnje selo s tristo kuća treba jednu trgovinu. U početku mu je išlo slabo jer su se domaći, posebno žene, teško privikavale na kupovinu u dućanu. No, Binga su doživljivali kao bistrog i susretljivog, dobro informiranog, bio je ljubazan prema kupcima, finih manira i ubrzo je stekao povjerenje i poštovanje koje je zavredivao, bez ostatka. Osim trgovine i gostonice imao je i stado od stotinjak ovaca i nekoliko krava u staji. Nažalost, "zeleni kadar" i domaći naprasni svadljivci u vrijeme prevrata i ne baš djelotvorne vlasti, opljačkali su trgovinu i kuću Binga. Nekoliko godina poslije, Bing se vratio i uz pomoć poštenih mještana popravio kuću i ospособio gospodarstvo, otvorio ponovo trgovinu i gostonicu i još nekoliko godina radio u selu. Sredinom dvadesetih godina 20. stoljeća prodao je cijelo imanje jednom seljaku te kupio kuću u Virovitici i otvorio opet trgovinu koja je u Virovitici došla na dobar glas.

S vremenom sve je bilo teže opstati među doista brojnim trgovačkim radnjama pa su se događala i zatvaranja trgovine, preorientacije pa i stečaji, ali sve je to bilo izuzetno rijetko jer kada bi nekom židovskom trgovcu krenulo lošije, priskakali su u pomoć rodbina i drugi Židovi. Koliko je truda i sposobnosti valjalo uložiti u trgovački posao svjedoči i spomenuta trgovina Adolfa Binga u Virovitici, u kojoj je osim vlasnika radila i obitelj, i koja je postala toliko popularna da su trgovinu i okolne zgrade gradani, tj. kupci prozvali Bingov čošak. Popularnost je trgovina

stekla i zbog toga što se roba (dugometražni tekstil i sl.) mogla kupiti na veresiju, tj. na kredit. Trgovina je bila smještena u zgradu na uglu ulice, a bila je prepoznatljiva i po kupoli na vrhu kuće. Danas je to prazan prostor u blizini robne kuće Trgocentra a kako je nekada izgledalo vidi se u virovitičkom časopisu *Pusa*: – "Posljednji dani Bingovog čoška, na fotografiji Branka Cugovčana.

Preživjeli potomak brojne obitelji Bing je dipl. ing Josip Bing (1919.-1996.). Rođen je u Bušetini, mjestu desetak kilometara sjeverozapadno od Virovitice, prema Dravi, kao jedno od šestero djece oca Adolfa Binga i majke Rose Bing, rođene Kraus. Joško, kako su ga zvali, osnovnu školu i gimnaziju završio je u Virovitici, gdje su ga sa cijelom obitelji uhapsili i u kolovozu 1941., s ostalim uhićenim Židovima, odveli u logor u Bjelovar. Tu su u najtežim uvjetima života i uz ustaško maltretiranje proveli mjesec dana (o čemu svjedočim na drugim mjestima u knjizi). Nakon puštanja, proveo je nekoliko dana u Virovitici, ali je i dalje, kao Židov i napredni student, bio izvragnut ustaškim represalijama i hapšenju, tako da se sa sestrom Milicom (kasnije smrtno stradala u Auschwitzu) i bratom Zlatkom (kasnije smrtno stradao u Auschwitzu) morao skloniti bijegom u Mađarsku. U Budimpešti su ih uhapsile mađarske vlasti i strpale u zatvor, odakle su ih, kao nepoželjne Židove, pod stražom vratili u Hrvatsku. Uspjeli su pobjeći stražarima i doći kući u Viroviticu gdje su se neko vrijeme skrivali. Kako to više nije bilo moguće, jer se Joško nalazio u stalnoj smrtnoj opasnosti, sklonio se kod sestre Seline i njezinog muža dr. Edvina Ferbera u Sv. Ivan Zelinu, gdje se skrivaо do kraja ožujka 1942. kada je uspio, zahvaljujući lažnim dokumentima, vlakom se prebaciti kod Josipa Benedika u Crikvenicu, tada talijansku "zonu B". Tu su Joška krajem listopada uhapsile talijanske vlasti i internirale u Kraljevcu u logor. Tamo su bili internirani i neki drugi virovitički Židovi, primjerice Vladimir Alšteter – smrtno stradao također u Auschwitzu (za Alštetera još provjeriti, napomena Lj.R.W.). Logor u Kraljevcu je likvidiran, pa su logoraši prebačeni na otoku Rab, gdje su se u logoru, pored Židova, nalazili i napredno orijentirani Hrvati, Slovenci. U oba je logora Joško bio aktivan i surađivao s ostalom ljevičarskom omladinom: sudjelovao je u tečajevima prve pomoći, bio je član Omladinske čete i aktivан u razoružavanju Talijana u vrijeme nji-

hove kapitulacije. Bio je jedan od prvih boraca Jevrejske čete Rapskog bataljona. Bataljon je s Raba prebačen u Novi Senj i dalje preko Vratnika u Liku i na Kordun. Kod sela Lipe, u blizini Karlovca, prešao je Joško u sastav 3. bataljona 2. brigade VII. banjiske divizije. Sudjelovao je u svim borbama vođenim a za oslobođenje Cazina, Majura, Gline i drugih mesta. Tada je postao izviđač štaba VII. banjiske divizije. Preživio je ranjavanje. U siječnju 1944., kao pratilac 27. slavonske brigade, prešao je u Slavoniju, gdje je ostao u VI. slavonskom korpusu, do prelaska u Gardijsku brigadu u kojoj je ostao do demobilizacije u srpnju 1947. godine. U Gardijskoj brigadi Joško je komandant bataljona, a obavljao je i dužnost šefa laboratorijskih smještajnih u vili Weis u Zagrebu. Uz njega su radili na svojim dužnostima general Rudi Rajh, prof. dr. Stjepan Štajner. U banjiskoj diviziji član je SKOJ-a, a u SKJ je primljen u ožujku 1945. Studij tehničke kemije, započeo je prije Drugoga svjetskog rata, 1938. godine, a diplomirao je 1954. Poslije demobilizacije, 1947., Joško je radio u Predsjedništvu vlade Hrvatske, a nakon vjenčanja preselio sa suprugom u Belišće, gdje radi u DIP Belišće, a supruga u osječkoj bolnici. Tu se i rodila kćerka Mirjam (1955.). Uskoro s obitelji odlazi u Karlovac, gdje šef kemijskog laboratorijskog tvornice Jugoturbina, a supruga se zapošljava u Domu zdravlja. Tu se obitelj povećala za još dvije kćeri – Dinu i Ruth. Poslije je šef kemijskog laboratorijskog tvornice u Carinarnici Zagreb, a supruga radi u Biokemijskom laboratoriju Psihijatrijske bolnice Vrapče. S tih su radnih mesta otišli u starosnu mirovinu. Joško je stekao oficirski čin potporučnika, nosilac je Ordena zasluga za narod III. reda i Ordena rada sa zlatnim vijencem.

Uz sve to Joško Bing je bio i ostao Židov, ne zaboravljajući svoje korijene, družeći se sa svojim prijateljima i preživjelim virovitičkim Židovima. Sjećam ga se i sada kao skromnog, pristupačnog i dobroćudnog čovjeka. Odlazio je u skladu sa svojim mogućnostima u sinagogu, zapravo jednu prostoriju u Palmotičevoj 16 uređenu u tu svrhu u Židovskoj općini u Zagrebu. Iako zagrebačka židovska općina gotovo četrdeset godina nije imala svog rabina to nije smetalo vjerskom životu Židova Zagreba. Slavili smo i obilježavali židovske blagdane, i uvijek je, posebno za Jom Kipur i za Pesah Općina bila puna kao i Dom "Lavoslav Schwarz" gdje su Židovi nalazili svoje zadnje prebivalište; među njima i jedan virovitički Židov, Jakov Samokovlija. Joško je i svoju djecu uveo u Židovsku općinu i omogućio stjecanje židovskog odgoja i kulture. Slao je djecu prvo u Pionirski pa u Omladinski klub, na međuklupske sastanke i Male Makabijade po cijeloj bivšoj Jugoslaviji i na ljetovanja jevrejske (židovske) omladine Jugoslavije. Joško Bing je i sam bio više godina član Vijeća Židovske općine Zagreb, na što je, kao i na svoju obitelj, bio jako ponosan.

Supruga mu je od prosinca 1954. bila Magda Bing, rođena Rosenberg, također Židovka (1925.-1996.) Joško je Macu, kako su je zvali, upoznao kao studenticu medicine u Židovskoj općini

u Zagrebu, gdje je Maca, bila privremeno smještena, nakon što je skupa sa sestričnom teškom mukom preživjela Holokaust i skrivajući se, praveći se nijemom i radeći kod seljaka. Vijest da joj je obitelj, prvo otac, a onda i majka s mlađim od šarlaha bolesnim bratom, odvedena u logor u Jasenovac primila je dok je boravila u Čakovcu učeći na Trgovačkoj akademiji s namjerom da se po završetku zaposli u obiteljskoj trgovini mješovitom robom u Našicama. Nitko od njene obitelji nije preživio Holokaust, nikada nije dovršila trgovačku akademiju, niti se vratila u svoje Našice. Njen slučaj nije rijedak – mnogi preživjeli Holokausta dočekali su svibanj 1945. godine bez svojih najbližih. S Joškom je bila u braku i rodila tri kćerke: Mirjam, Ruth i Dinu, koje danas žive u Izraelu, a mi smo ih s ljetovanja ili u druženjima znali kao Bingovice odnosno sestre Bing. Sve tri danas imaju akademske titule. Joško je od svojih kćeri bio djed tri unuka i dvije unuke, od kojih je jedna preminula. Supruga Maca je umrla nakon kratke i teške bolesti u Zagrebu i njezin se grob nalazi na Židovskom groblju na Mirogoju u Zagrebu. Poslije smrti supruge, Joško se preselio iz Zagreba kćerima Dine i Ruth i njihovim obiteljima u Izrael, uzeo i izraelsko državljanstvo i tamo se lječio i na kraju umro od duge i teške bolesti u Haifi. Godine 2009. sestrama u Izraelu pridružila se i Mirjam, koja je jedno vrijeme radila u Židovskoj općini Zagreb kao socijalni radnik, a godinu dana kasnije i njezin sin napravio je alija.

Epilog

Grob dipl. ing. Joška Binga nalazi na Gradskom groblju u Nahariji u Izraelu, a Macin na Mirogoju – stjecaj okolnosti ih je razdvojio, ali potomci Adolfa Binga, iz okolice Virovitice i same Virovitice žive većinom u ne baš sigurnom Izraelu, ali u zemlji u kojoj im nitko razuman neće moći spominuti njihovo židovstvo i nadam se, ugroziti njihove egzistencije. Jer, ma što god prigovarali aktualnoj politici Benjamina Netanyahua premijera vlade, Izrael kao država – članica Ujedinjenih naroda, ima pravo na egzistenciju i pravo braniti se.

Mirjm Bing Drempetić bila je najupornija u traženju odštete za zemljište na kojem je izgrađena robna kuća u Virovitici (prostor Bingova čoška), predani su dokumenti koji se nalaze u nekoj od ladica činovnika Virovitičko-podravske županije i grada Virovitice a naslijednicima je odgovoren da su potrebne nove geodetske izmjere, za što je potrebno izdvojiti novac, a pitanje je da li će se ikada vratiti naslijednicima. Selina, potomak obitelji Bing, koja živi u Zagrebu, preživjevši Holokaust kao dijete, nikada nije poslije posjetila Viroviticu jer bi joj to bilo traumatično sjećanje na djetinjstvo.

Samo stariji stanovnici Virovitice tzv. Mikeši sjećaju se nekadašnjeg Bingova čoška. ■

Ali nisam je znala

Ružica Galac-Popović

Tridesetak godina bila je prva susjeda porodične vikendice. Mi smo dolazili i vraćali se svom gradskom životu, poslu, obavezama, a ona nas je svaki put dočekivala sa cvećem, kafom i blijavim belim, širokim osmehom. Uska kaleta i niska živa ograda nisu sprečavale naše prozore da se direktno gledaju, moji uvek širom otvoreni od želje da se za mesec dana godišnjeg odmora nadišem soli i nagledam plavetnila, a njeni uvek čvrsto zatvorenih škura, po Dalmatinsku. Mogle smo videti jedna drugoj svaki pokret, čuti svaku glasniju reč... a ipak nismo. Poštovanje je bilo jače od radoznalosti. Naši su susreti bili samo uz kafu. Ona je pila iz čikare, ja iz šoljice. Sat, sat i po, dnevno sedele smo urednjene jedna drugoj u oči, u dušu, najčešće pričajući skoro u glas, svaka pomno slušajući onu drugu, jer nam je vreme bilo kratko za susretanja, a posla u kući i vrtu preko glave. Šest godina preno što će umreti, preselila sam se za stalno u naš letnjikovac. Više nisam imala strogu svekrvu koja nije rado gledala na naša kafenisanja – “gubitak vremena” ... a ona je već dve godine vodila bespoštednu, neranopravnu borbu sa smrću.

“Imam rak! Umirem. Odpilili mi jednu sisu.” Rekla mi je na dan kada nam je posle osamnaest dugih godina samozvani stanar predao ključeve kuće i odselio se bestraga. Rekla tada i o tome više nismo govorili, samo je povremeno gurnula zdravu ruku pod bolesno pazuhu i teško, duboko uzdahnula škripeći zubima.

Tu prvu noć, donela nam je, na glavi ga noseći, veliki, teški jogi dušek: “Da imate gde leć u praznoj kući” a za njom su sledili svi susjadi, starosedeoči, koji nas pamte od pre, iz davnih šezdesetih kada smo minama ukopali temelj kuće u tvrdi dalmatinski kras. Danas je Vranjica proglašena rivijerom, zelena i rascvetala, sa desetinama višespratnih hotela, crkvom, nekoliko prodavnica i kafićima, a od onih šezdesetih... ni drveta, ni travke, samo pogled – do Visa. Na celom je poluotoku tada bilo jedva desetak kuća. Njena odmah ispod naše, a ostali nešto dalje – van vidokruga. Bilo je to vreme kada su svi zidali. Kada su špica, macà, drobilica i mešalica radile 24 sata, samo su se menjale ruke koje su držale alat. Dok jedne odmaraju, druge ruke rade – na smenu. Vreme skromnosti i drugarstva. Vreme punе snage pokojnog mi svekra i svekrve, prvih koraka moje, pa zatim vrlo brzo i Vikicine dece. Ja sam se, posle tih “godišnjih odmora” sva od cementa i boja, vraćala lagodnom gradskom životu, a ona je, mlada sa mohrana majka, radila i na gradilištu i porodilištu (primalja po struci) i u vrtu njenom, nadaleko poznatom. Nedugo je trajao njen brak. Ostala je, sa dve tek rastrčane devojčice, sasvim sama u malenoj kućici okruženoj vrtom – džardinom, sedam kilometara od prvih bandera, tekuće vode, prodavnica. I nije joj bilo teško. Zorom dve kćeri u vrtić, pa na posao, u spizu, po decu pa kući – bez struje i vode, ali sa pogledom do Visa. Vremenom na Vranjicu je stigla voda, pa struja. Moj svekar je kopao kanale za polaganje cevi: 16 metara za sebe, pa za nju, pa za bolešljivog suseda, pa dobrog zemljaka. Zapamćeno mu je! A dobro se dobrim

vratilo tridesetak godina posle – tu noć kada je Draganu, mom Draganu, porodična kuća Popovića vraćena i on, tužan što mu roditelji više nisu živi da radost sa nama podele, ušao ponovo u svoj posed, svako je imao nešto da nam doneše. Zavese, stolice, šporet, tanjire, demizanu uja, bokunić pršuta i još štogod za pregrist. Skućili smo i ostali.

A naše su kafice trajale. Nije se žalila! Beštimala jeste! Sočno – dalmatinski, precizno – talijanski, maštovito – mađarski. Preko zavoja koji je motala mulcima na laktove i kolena pričale smo engleski, da decu ne uvlačimo u svoja pripovedanja. Između dve terapije nekom od susjeda dodavale smo jedna drugoj knjigu koju je trebalo brzo pročitati pa vratiti... i pričale, pričale. Pričale o kamenu, dok je klesala, bojama dok je slikala, rečima dok je čitala, o dalekim zmljama koje je proputovala u zbilji ili u želji, hrani koju je jela ili želeta da proba. O najboljem semenu, lukovicama i prahu hormonu rasta, borbi s korovom. O navikama naroda skvrčenom između gora i mora, na tvrdom kamenu, pod vrelim suncem. Govorila: “Ne čekaj prognozu vremena – gledaj let galeba; kad nisko lete kiša će, kad spiralno streme ‘u sunce’ zima dolazi”. Pričala mi o trtuškama koje se u petom mesecu vrate i raspevaju u krošnjama; da zričci zapevaju kad kosovi zamuknu krajem juna, o pučini i susretu sa jednim konjem bele grive na otoku Visu. Volela je kamen, ozbiljno ozbiljnu muziku... dalmatinske klape nadasve. Vratio se Vinko Coce i klapa Tragos po vasceli dan. Kada ni morfij više nije delovao pušta je Kvinse i nadglasaval ih “The show must go on”... beskrajno je volela svoje dve kćeri, posao medicinske sestre 24 sata na dežurstvu, na poslu ili na potezu od Segeta do Marine, prisutna i na porodima i pri umiranju. Bilo gde na tom potezu, izgovoreno njeni ime išlo je uz blagoslov, otvaralo svaka vrata, bilo preporuka da za tili čas obaviš posao na hitnoj ili u pošti. Čak i ratna bolničarka na prvim linijama otadžbinskog rata, nosila se hrabro sa dugotrajnim posledicama PTS-a kod susjeda.

Kćeri su joj diplomirale, pa magistrirale pa doktorirale po starešinstvu... a ona je dobila dijagnozu! I penziju. Nedostatnu

čak i za lekove. Zapravo – počela je da živi samo svoj život onog dana kada su joj rekli da joj "daju" još koji mesec.

"E! Neš vala!" grmnula je, zasukala rukave i uhvatila se u koštač. Osam godina! Četiri kemo terapije. Gubitak obrva "i dlaka u nosu" ... sve je poodpadalo – sve sem osmeha na licu!!! Čitala je, čitala! Jednom, dok smo šetale Trogirom (već je za hodanje koristila dve štakice) u susret nam je dolazila grupa studenata kružeći oko obožavanog profesora. Profesor je stao, prekinuo predavanje u pola reči i prisao ženi na štakama. Studenti su začutali, a on se sagnuo, u dubokom poklonu poljubio joj drhtavu ruku, zagrljio je i rekao zanemeljim studentima: "Ovo je majka moje najbolje studentkinje ikada. Majka inspiracija. Majka hrabrost." Tek kada su bili već daleko, da je ne mogu više čuti ispuštila je duboki zagrcnuti uzdah i progutala suzu ponosa: "E sada ćemo sesti u prvi red na pjaceti. Tradicija je to. Kada želiš da vidiš i da te vide, sedneš u prvi red stolova slastičarne na pjaceti. U drugom redu vidiš, ali te ne vide, a u trećem ne vidiš i ne vide te. Red je to u gradiću u kome nema susedskih tajni i gde svako svakome broji rupe na lancunu..." ... "Sestra, Vikice!" rekao je konobar. "Ćut i donesi dvi porcije onog mog. Poteci", obrecnula se na konobara, a on je pocrveneši doneo golemi sladoled od crne čokolade, malage i vanilije i času ledene vode. Trogirske. Gledale smo, a ona je pričala, samo tog, jedinog dana ko je čija nevista, kad je stari muž umro, sa kim se oženo pa otioš navigavat i nije se vratio čača ove plavooke... svakom je prolazniku znala i broj kartona i broj cipela...

Nismo nas dve imale vremena da se bavimo drugima. Vremena za naše priče nije bilo dosta. Moja je unučica živila za trenutke kada će doći teta Vikica, pa da opet skupčana u neki ugao, neprimetna i tiha kao mišica sluša naše priče. Čoporima susjedskie dečurlike recitovala je, glumeći ozbiljno, zaneseno, *Ježevu kućicu* – celu, naizust. Kaštigovala lenje domaćice kad portune i kantune nisu počistile. Držala red i tišinu u vreme za fjaku predviđeno.

Kraj Vikicinog uzglavlja uvek je, na jednom mestu obeležen, stajao sidur (na hebrejskom), a ispod njega "*Tora* zvana *Stari zavet*", kako mi je ozbiljno objasnila kao da nikada pre nisam znala tu činjenicu. U velikom teškom starinskom ormanu sa bijlјurnim staklima, među uspomenama, malena menora od mjeđi. Samo ga je jednom spomenula u priči. Bogataškog sina, naslednika, prelepog sabru, veliku ljubav njenog života iz vremena kada je stažirala u jerusalimskoj bolnici "kao svemirski brod u poređenju sa kariolom, bila je ta bolnica, a ja tek diplomirala", pričala je. Rođeni jedno za drugog voleli su se dok budući svekar nije rekao "ne može". Posle njega došao je marinero, otac njenih kćeri, a velika je ljubav ostala u molitvama, ne spominjanju. Godinama je poštar u njeno sanduče donosio *Ruah* (uvek pročitan do poslednjeg slova). Dopisivale smo se, a ja sam adresirala sa Vikica. Reči "sestra Vikica" otvarale su sva vrata i činile nemoguće od hitne do poreske, čak i u policijskoj stanici.

Na dan njene sahrane saznala sam da se uopšte nije zvala Vikica.

Ime joj je bilo Ivka!!!

Živila je, prvo onako kako je morala, mogla, umela, a kada je dobila terminalnu bolest, počela je da živi samo onako kako je

želeta. Bacila je mobitel o zid i odmah počistila krhotine. Stavila veliki "baštenski" beli šešir (o kako je volela šešire... imala ih je u svim bojama, modelima, fazonima), obula kokserice (noge su je bolele čak i od pogleda na njih), obukla pamučnu majicu, a ormar garderobe, od sarija do Koko Šanel zauvek zaključala. A ruke! Uvek izmanikirane roze nalakiranih noktiju, bile su joj najurednije kada bi okopala celi vrt. Vrt! Rajski džardin je to bio! Džardin tajni pun, od lokvanja u jezercetu u kome su živele dve zlatne ribice, do bambusove šume, magnolije grande flore, kamelije i paveti, sto vrsta kaktusa, ciklama i kao kuća velike krošnje roze bugenvilije... Volela je Vikica pse... imala je tri, četiri – dok joj omiljena keruša nije zaršila pod točkovima ludog vozača, a jednoga dana, posle teške kemo terapije, uz njene se noge skupčao veki tigrasti mačak. Niko ne zna odakle je došao ni kako se zvao. Kastrirani, ali ništa manje bojdžija koji po cenu pocepanih ušiju čuva svoju teritoriju, odazvao joj se na smešni uzvik Zi-Zu! I pratio ju je u stopu, po vrtu, do prodavnice, do susjeda... skupčan, lekovito je preo, uvek uz njene noge gde god da bi sela.

Umrla je ne želeteći da prestane da živi "niti na sekundu!" upravo onako kako je planirala – uspravno stoeći na svojim nogama, uz prozor, gledajući u svoj dragoceni vrt. Sama.

Vožnja od Vranjice do dalekog sela njenog rođenja trajala je dugo. Vrućina mi je samo pojačavala vrućicu i groznicu i najednom tabla na kojoj piše Muć! Muć? "Tu će sad biti puno konja!" Rekla sam glasno, a društvo u kolimame je začuđeno i zabrinuto pogledalo, kao da sam skrenula s uma. Vozač je usporio u krivini... i najednom konji... pašnjak i krdo konja na njemu. Kočio je uz škripu... stali smo sa strane. Ja sam grčala. Dali su mi vode i pokušali da razumeju. "Postoji priča u mojoj familiji da su Galci (pre desetak generacija) živeli u Muću. Gajili su konje i odatle ih, preko Like (a tamo kraj Gospića postoji brdo zvano Galac) vodili u Beč u carske štale." Gledali su me u neverici. Vikicino selo i livade mojih, već zaboravljenih i odavno u Vojvodinu raseljenih, predaka delila je samo šuma... a nas dve to nismo znale... nije nam bilo dosta vremena za priču.

Znam da nema nade da bilo ko poveruje niti jednoj reči ove priče. Ne ljutim se. Ni ja ne bih verovala da mi je neko ispriča... ali svaka mi je živa istina!

Nisam znala ni kako se zaista zove... a imala sam tu sreću da doživim pravo, jedinstveno, neponovljivo prijateljstvo. Ono prijateljstvo o kome se mašta, o kome se pišu romani... i tu veliku nesreću da je zauvek, iznenada izgubim od proklete bolestine, a da je nisam ni pitala "kako si mi jube moja".

"Hodam kroz život ne ostavljući tragove", rekla je jednom, zamišljena posle velike lomače na kojoj je spalila pisma, slike, sitnice, uspomene... Prošla je godina... a duboku trag nije počeo da bledi u mojoj duši... ne mogu da zamislim kako će se na proleće vratiti na Vranjicu a da me ne dočeka njen široki osmeh i čikara slatke kafe zagrljaj i reči "poželela sam te se jube moja"...

*Ružica Galac Popović
Vranjica 2012.*

Tužan kraj jednog cara – Kladovski transport i "Car Nikola II"

Davor Salom

Već više od dve decenije na dokovima kladovskog brodogradilišta svoje poslednje dane živi olupina srpskog parobroda "Car Niklola II".

Parni putnički brod "Car Nikola II", napravljen poslednjih godina 19. veka u jednom nemačkom brodogradilištu, 1898. kupljen je za Prvo kraljevsko parobrodsko društvo. Kapacitet mu je bio 800 putnika i 30 tona tereta, a poslednje ime koje je nosio je "Split".

Savsko pristanište bilo je okićeno zimzelenim granama i trobojkama kad je kapetan Stevan Jovanović u novembru 1898. godine dovezao iz Nemačke "Cara Nikolu II". Ovaj je parobrod bio ponos Prvog povlašćenog parobrodskog društva, i saobraćao je između Šapca, Beograda i Radujevca, tada velikog pristaništa na Dunavu, kao salonski brod.

U vreme sloma 1915. godine naša ga posada sama potapa, ali Nemci brod vade 1917. i remontuju u svojim brodogradilištima, a vraćaju nam ga 1926. po ugovoru o miru.

Petnaest godina kasnije ovaj parobrod, nazvan po ruskom imператорu, opet je u središtu istorije.

Naime, nakon prisjedinjenja Austrije nacističkoj Nemačkoj već počev od 1938. godine, hiljade Jevreja tražile su spas bekstvom iz centralne Evrope. Jedan od puteva bekstva je išao Dunavom ka Palestini. Iz Beča preko Bratislave, Budimpešte i Beograda dunavski put je izbeglice vodio ka istoku – rumunskoj crnomorskoj luci Sulini i dalje morskim putem do Palestine. Do slobode.

Poslednjeg dana 1939. konvoj brodova "Car Dušan", "Kraljica Marija" i "Car Nikola II" koji je prevozio oko 1200 izbeglica zaustavljen je na jugoslovensko-rumunskoj granici kod Prahova zbog nedostatka važećih dokumenata i dozvola za dalji put. Vraćeni u zimovnik Kladovo izbeglice, docnije nazvane "Kladovski transport", zadržane su tu sve do septembra 1940. da bi odatle bile šleperima prebačene u Šabac.

Tragična sudbina Jevreja Šapca zadesila je i muškarce sa Kladovskog transporta. Preko 800 Jevreja i Roma streljano je na njivi porodice Ljubičić u Zasavici, selu nadomak Mačvanske Mitrovice, nedaleko od Save. Žene i deca prebačeni su u logor na starom Sajmištu gde su sa brojnim Jevrejima ugušeni u pokretnim dušegupkama na putu ka stratištu u Jajincima, selu nadomak Beograda.

Sedamdeset i tri godine nakon tragedije mi smo u Kladovu. Nalazimo se uz olupinu na mestu gde je 1940. godine bio utočište stotinama Jevreja, sa mesta na kome su sudbine hiljadu ljudi postale plen aktera zakulisanih političkih igara, što je kao konačni ishod donelo njihovo masovno istrebljenje.

Gledamo u nekada moćnu mašinu, luksuzni parobrod ponos mlađe Kraljevine, dostojan da ponese ime velikog ruskog zaštitnika. A

onda, posleratnih godina, ona lepotica Dunava i Save, pretvorena je u restoran – bordel na vodi pod imenom Split.

Godinama je Split stajao vezan uz pristanište ispod beogradskog Brankovog mosta na levoj obali reke Save.

Svedok noćnih provoda, scena iz filma *Ljubav i moda* tužno je gledao niz reku čekajući svoje bolje dane, da opet zaplovi. Želja da plovi Dunavom kao nekada konačno mu se ostvarila. Bez putnika samo sa posadom, odlukom državnih vlasti krenuo je svoj put niz Dunav. Na popravak. Prošao je pored Smedereva, Golubačke tvrđave i nakon plovidbe kroz Veliki i Mali kazan Đerdapske klisure, stigao u brodogradilište koje se nalazi na samom ulasku u varošicu poznatu po ostacima rimske utvrde, neposrednoj blizini čuvene Trajanove table i Trajanovog mosta.

Za mnoge gastronome ovaj kraj je poznat i po nekada čuvenom kladovskom kavijaru.

Brod je našao svoj mir na svega nekoliko stotina metara od mesta gde je sa stotinama izbeglica, okovan ledom, čekao papire da krene dalje... niz reku.

"Caru Nikoli II" naviru sećanja dok čeka da ga majstori poprave i osposobe. Obećali su mu brz oporavak. Govorili su mu: "Bićeš ponovo pravi Car." Čak su mu staro ime vratili prefarбавши "Split" i ponovo mu vratili saro ime "Car Nikola II"

"Umesto kupleraja na vodi postaćeš ponos rečne plovidbe."

No, sudbina nije bila tako širokogruda prema ovom caru.

"Car Nikola II" polako je počeo da shvata svoju sudbinu i njegove nade da će ponovo prevoziti putnike, polako su počele da tonu i nestaju u dubokim vodama Dunava.

Postavljen na suvo uz samu obalu Dunava, "Car" je počeo da rđa i trune. Iako su finansijska sredstva i materijal obezbeđeni za reparaciju do nje nikako nije došlo. Nastupom teških i turobnih vremena koja su uticala i na sam rad brodogradilišta društvenog preduzeća, još više se udaljava obećani san.

Preduzeće odlazi pod stečaj, dolazi do privatizacije brodogradilišta i novi ino vlasnik preuzima sve kupljeno uključujući i olupinu, napuštenu, okovanu korozijom koja šalje vapaje za svoje spasenje.

Hoće li i danas umirući parobrod "Car Nikola" biti ostavljen zaboravljen i napušten ili će Kladovo, Srbija i svet smoci dobre volje i finansijskih sredstava da povrate sjaj brodu koji je davne 2005. godine stavljen pod državnu zaštitu kao pokretni spomenik tehničke kulture? ■

Msc. Jozef Baruhović

Zaboravljene izbeglice

Izvor *The International Jerusalem Post*,
prevod i obrada Msc. Jozef Baruhović

Zašto niko ne vodi računa o jevrejskim izbeglicama iz arapskih zemalja?

Svet je vrlo zabrinut kada je reč o Arapima koji su izbegli iz izraelske države, koja se tek rađala, ali никада ne spominje jevrejske izbeglice iz arapskih zemalja. Njihova sudbina i istorija je više za raspravu od one koju su doživele arapske izbeglice iz Izraela.

Sta su činjenice?

Jevreji u arapskim zemljama

Jevreji žive, još iz biblijskih vremena, na prostorima koje danas obuhvataju arapske zemlje. Posle rimskih osvajanja Jevreji su se povukli pretežno na prostore Srednjeg Istoka i severne Afrike, tj. prostore koje danas zauzimaju arapske zemlje. Dosta Jevreja je emigriralo i na Iberisko poluostrvo, Španiju i Portugaliju, ali su iz tih zemalja proterani u 15. veku i rasuli su se po celom svetu; Većina se vratila u arapske zemlje gde su živeli i pre i pridružili su se Jevrejima koji su tamo već živeli preko 2000 godina. Raširen je mit da su Jevreji imali lak život u muslimanskim/arapskim zemljama. Upravo suprotno. Jevreji su tretirani kao građani drugog reda i još gore od toga. Sistem vladanja se zasnivao na diskriminaciji ponižavanju sa namerom segregacije! Bili su isključeni iz društva, iz državne uprave i iz većine profesija. Bili su retko tolerisani i često i za najmanji povod ili bez povoda, bili su izlagani nasilju i istrebljenju.

Kada je proglašena Država Izrael 1948. godine izbili su protiv Jevreja pogromi u svim arapskim zemljama. Hiljade su stradale u sveopštem nasilju. Njihove kuće su uništavane, žene silovane. Većina je napustila svoja vekovna boravišta. Morali su da ostave svu svoju imovinu. Većina je našla utočište u upravo osnovanoj državi Izrael.

Preko 850.000 Jevreja napustilo je arapske zemlje većina njih 1948. godine kada je proglašena Država Izrael. Ostatak preostalih proteran je za vreme i neposredno posle Šestodnevног rata 1967. Kada je "arapska ulica" eksplodirala u besu zbog izgubljenog rata, Izrael je raširenih ruku bratski, prihvatio sve jevrejske izbeglice iz arapskih zemalja. Jevrejska država dala im je smeštaj posao i brzo ih integrisala u izraelsko društvo. Danas oni i njihovo potomstvo čine više od polovine stanovništva Izraela. Neophodno je sada uporediti sudbinu Jevreja koji su izbegli iz arapskih zemalja sa sudbinom 650.000 arapskih izbeglica koji su izbegli iz Izraela za vreme rata za Nezavisnost 1948 godine. Mnogi od njih prihvatili su uporna nagovaranja svojih vođa da napuste Izrael kako bi oslobodili prostor za nastupajuće arapske armije. Posle pobjede i "bacanja Jevreja u more" povratioće svoju imovinu i dobiće i više od proteranih i poubijanih Jevreja.

Za razliku od jevrejskih izbeglica koji su brzo integrисани u izraelsko društvo, arapske države odlučno su odbijale da arapske izbeglice integrišu u svoja društva. One su ih zatvorile u izbegličke logore smeštene na periferijama gradova gde potomci, četvrta generacija tih izbeglica živi i danas. Razlog arapskog odbijanja da održava ta bolesna mesta je namera da se onemogući postizanje rešenja arapsko-izraelskog konflikta. Ove izbeglice čiji je broj porastao sa 650.000 na pet miliona, vaspitavaju se u dubokoj mržnji prema Izraelu i predstavljaju dobar kadar za bombaše samoubice i teroriste. Palestinske izbeglice predstavljaju posebnu brigu u svetu. Od 1947. godine izdato je preko 100 rezolucija UN koje se odnose na palestinske izbeglice. Ali nema nijedne jedine rezolucije koja se odnosi na nepravdu učinjenu prema skoro jednom milionu jevrejskih izbeglica iz arapskih zemalja. Na završetku Drugoga svetskog rata bilo je više miliona izbeglica širom sveta ali ni jedna od tih grupa ne izaziva interes sveta i UN-a. Jedini izuzetak su palestinski izbeglice. Formiran je i poseban ogrank UN-a /UNWRA/ koji vodi brigu i održavaju te izbeglice u životu. U periodu više od šezdeset godina postojanja ove agencije utrošene su milijarde dolara na palestinske izbeglice i to pretežno od donacija iz USA.

Zaključak

Jevrejske izbeglice iz arapskih zemalja su zaboravljene izbeglice. Arapske države traže odštetu za arapske izbeglice i insistiraju na povratku tih izbeglica u Izrael. Jevrejske izbeglice koje su sada Izraelci, nemaju želju da se vrate u zemlje gde se sa njima postupalo loše i brutalno. Ali ako dođe do bilo kakve kompenzacije /obeštećenja/ ove zaboravljene izbeglice zasluzuju pravednu nadoknadu isto tako kao i arapske izbeglice. Sve manje od toga bilo bi rušenje prava i velika nepravda.

Broj Jevreja u arapskim zemljama

	1948.	danas
- Alžir	140 000	0
- Egipt	75 000	100
- Irak	135 000	100
- Liban	5000	100
- Libija	38 000	0
- Maroko	265 000	5 700
- Sirija	30 000	100
- Tunis	105 000	1 500
- Jemen	55 000	200

Obilježavanje Jom Hašoa u Bjelovaru

Sonja Samokovlija

Obilježavanje Jom Hašoa u Bjelovaru.

Ove godine smo na Jom Hašoa posjetili bjelovarsko židovsko groblje i odali počast židovskim žrtvama, za njih 6.000.000 umrinenih u vrijeme Šoe u Europi.

Naš rabin dr. Kotel Dadon i predsjednik Bet Israela dr. Vladimir Šalamon našli su vrijednog sugovornika u gradonačelniku Bjelovara, gospodinu Antunu Korušecu koji je zajedno sa svojim timom, povodom ove tužne prigode, sve učinio kako bi upriličio dostoјanstven spomen žrtvama.

Gospodin Mladen Medar, direktor bjelovarskog muzeja, bio je sjajan moderator cijelog programa i suvereno je brodio teškim i mučnim podacima o stradanjima bjelovarskih Židova.

Iz Bjelovara, u kome su prije rata živjela 303 Židova, 288 ih je odvedeno u logore, ubijeno je 262. Danas u Bjelovaru, prema posljednjem popisu stanovništva, žive dvije osobe koje su se izjasnile kao Židovi. Oni su danas lučonoše našeg svjetla u Bjelovaru, koje je Šoa pokušala zatrati.

Pored vjerskih velikodostojnika, gradonačelnika gospodina Koru-

šeca i predstavnika grada Bjelovara, mještana Bjelovaraca, izaslanice izraelskog veleposlanstva gospođe Herskowitz, obilježavanju Jom Hašoa u Bjelovaru prisustvovali su ispred Vlade ministar Mirando Mrsić, te predstavnik Sabora gospodin Nenad Stazić. Položili smo vijence, a djeca iz naše osnovne škole "Lauder Hugo Kon" upalila su šest svijeća (za svaki milijun stradalih po jednu). Održano je nekoliko kraćih govora u kojima je naglašena potreba da se putem obrazovanja, na osnovu činjenica, pristupačne dokumentarne građe, dođe do konkretnih saznanja o zločinu i zlu Šoe, da se učinjeno ne prepusti zaboravu i sprječi da se užasi prošlosti ponove. Zbor Bet Israela "Mihael Mišo Montiljo" kome se pridružio zbor "Nebo" a koji djeluje pri Baptističkoj crkvi, zajedno su izveli nekoliko prigodnih pjesama pod ravnanjem maestra Salopeka.

Na kraju svečanog obilježavanja, molitvu za mrtve govorio je rabin dr. Kotel Dadon.

Grad Bjelovar uz podršku tvornice Koestlin priredio je domjenak, nakon koga smo se oprostili s domaćinima i vratili se u Zagreb. ■

Hiram Harry Bingham IV

Prijevod i sažetak iz engleske Wikipedije Dolores Bettini

Hiram Harry Bingham IV (1903.-1988.) je bio američki diplomat, vicekonzul u Marseilleu tijekom Drugoga svjetskog rata. Pomogao je da više od 2.500 Židova pobegne iz Francuske dok su nadirale nacističke snage.

Godine 1939., Bingham je počeo raditi u američkom konzulatu u Marseilleu gdje je bio odgovoran za izdavanje ulaznih viza za SAD.

Dana 10. lipnja 1940. Hitlerove snage su napale Francusku, francuska Vlada je pala i država je potpisala primirje s Njemačkom. Veliki dio stranih izbjeglica zatočen je u logore. Međutim, tisuće izbjeglica otišlo je u Marseille zatražiti vizu za SAD i druge zemlje.

Zeleći ograničiti useljavanje u SAD i održati dobre odnose s višijevskom vladom, američki State Department obeshrabriavao je

Hiram Bingham IV

Hiram Harry Bingham.

diplomate da pomažu izbjeglicama. U Marseilleu, kao i drugdje, diplomatsko je osoblje pokazivalo malo fleksibilnosti ili suošćanja prema očajnim izbjeglicama. Međutim, Bingham je bio iznimka.

U inat šefovima u Washingtonu, izdao je preko 2.500 USA viza židovskim i drugim izbjeglicama, uključujući Marcu Chagallu, Maxa Ernsta i obitelji pisca Thomasa Manna. Također je skrivaо Židove u svom domu u Marseilleu i pribavljaо krivotvorene osobne dokumente kako bi Židovima pomogao u njihovim opasnim putovanjima Europom. Suradivao je s francuskim pokretem otpora u krijumčarenju Židova iz Francuske u Francovu Španjolsku ili preko Sredozemlja.

Godine 1941., Washington je izgubio strpljenje s njim. Poslali su ga u Argentinu, gdje je nastavio smetati nadređenima izvještavajući o kretanju nacističkih ratnih zločinaca.

Iako su članovi obitelji znali neke detalje, cijela priča je postala poznata tek nakon njegove smrti 1988., kad je njegov najmlađi sin William otkrio podeblji svežanj pisama, dokumenata i fotografija skriven u zidnom ormariću iza dimnjaka u obiteljskoj kući. Kao rezultat otkrića, Hiram Bingham IV je stekao poštovanje mnogih grupa i organizacija.

Dana 27. lipnja 2002. američki državni tajnik Colin Powell uručio je Binghamovoj djeci nagradu "Konstruktivni disident."

Od prosinca 1998. njegov sin Robert Kim Bingham je lobirao kod američke pošte da zbog humanitarnih djela njegovog oca, izdaju marku njemu u čast. Nakon što je prijedlog dobio široku potporu u Kongresu, 30. svibnja 2006. izdana je prigodna marka "Uvaženi američki diplomat" na kojoj je slika Hirama Binghama IV.

Nakon razmatranja Binghamovih djela tijekom ratnih godina u Marseilleu, izraelska memorijalni centar Jad Vašem uručio je Binghamovoj obitelji zahvalnicu 7. ožujka 2005. godine.

U listopadu 2006. Liga protiv klevete je na nacionalnoj konferenciji ADL-a u Atlanti posthumno odlikovala Binghama nagradom "Courage to Care". U studenom 2006., američka episkopalna crkva dodala je Binghama popisu američkih svetaca objavljenom u knjizi *A Year with American Saints*.

Dana 28. ožujka 2011. Centar Simon Wiesenthal je posthumno odlikovao Binghama medaljom Valor. ■

Zanimljivosti – Muslimanski klerici posjetit će Auschwitz

Y net, AFP, prevela Dubravka Pleše

Četrnaest muslimanskih vjerskih vođa – sa svih strana svijeta – trebali bi tijekom svibnja posjetiti bivši nacistički logor Auschwitz u južnoj Poljskoj u sklopu programa koji nastoji osvijestiti ljude o zbijanjima tijekom Holokausta te raditi na sprečavanju genocida. Po riječima glavnog rabina Poljske, Michaela Schudricha "...ovo je prilika da imami, koji su utjecajni u svojim zajednicama, steknu direktni uvid u Holokaust i da posjetom Auschwitzu shvate do čega je dovela mržnja. Time želimo osigurati da civilizacija ponovno ne posrne."

Imami koji će posjetiti logor dolaze iz Bosne, Indije, Indonezije, Jordana, Maroka, Nigerije, Palestine, Saudijske Arabije, Turcije i SAD-a. John C. Taylor iz Ureda za međunarodne vjerske slobode američkog Ministarstva unutrašnjih poslova rekao je i da će imami posjetiti i novi muzej u Varšavi koji je posvećen stoljećima židovskog života prije Holokausta.

Osim toga, planirani su i susreti s lokalnim kršćanskim, muslimanskim i židovskim vjerskim vođama.

"Ako želimo da svijet pamti užase Holokausta kako se više ni-

kada ne bi ponovio genocid kako protiv Židova, tako ni protiv bilo koga drugoga, moramo imati vođe koji će razumjeti što se zbilo", rekao je Schudrich.

Muslimanski vođe posljednji su put posjetili Auschwitz 2011. godine u sklopu međuvjerske delegacije koja je uključivala stotine židovskih i kršćanskih vođa sa Bliskog Istoka, iz Afrike i iz Europe.

Više od milijun ljudi, većinom europskih Židova, pobijeno je u logoru Auschwitz-Birkenau kojim su upravljali nacisti od 1940. godine sve do 27. siječnja 1945. godine, kada je logor oslobođila sovjetska Crvena armija.

Auschwitz je bio jedan od šest njemačkih logora smrti koji su bili organizirani u okupiranoj Poljskoj, zemlji u kojoj je živjela najveća prijeratna židovska zajednica.

Među drugim žrtvama logora bili su i deseci tisuća Poljaka koji nisu bili Židovi, sovjetski ratni zarobljenici, Romi i borci pokreta otpora iz cijele Europe. ■

Mala La i Kohav

The Project Gutenberg eBook, Crvene cipelice

Židovske bajke i legende Gertrude Landa, prevela Dubravka Pleše

Ružica je bila slatka mala djevojčica s prekrasnim modrim očima, mekim obrazima i predivnom kovrčavom zlatnom kosom upravo one boje koju sví umjetnici rado slikali. Majka j je umrla onoga dana kad je Ružica rođena ali se o djetetu brinula njezina baka i to tako nježno da ju je Ružica smatrala svojom majkom. Ružica je bila vrlo sretna. Cijeloga je dana pjevala dok je veselo skakutala oko kuće ili po šumi koja je okruživala njezin dom. Njezin je glas bio toliko milozvučan da su se ptice okupljale kako bi je čule pjevati i cvrkutom je hrabrike da nastavi pjevati kada bi prestala.

Ružica je s radošću obavljala zadatke koje je baka davala a za vrijeme blagdana smjela je obuti krasan par crvenih kožnih cipelica koje joj je otac poklonio za prvi rođendan. Iako to ni ona ni njezin otac nisu znali, cipele su bile čarobne i rasle su zajedno s njezinom nogom. Ružica je bila kćer jedinica i nije znala da cipele obično ne rastu. Njezina je baka znala tajnu cipela ali nije joj ništa rekla a otac je bio previše neraspoložen i zadubljen u vlastite misli da bi bilo što primijetio.

Jednoga dana, a Ružica ga se kasnije prisjećala s velikom tugom, vratila se iz šume i otkrila da joj je baka nestala, a u kući se nalaže tri nepoznate žene. Iznenadena, prestala je pjevati i problijedjela je, jer joj se nije svidio izgled triju neznanki.

“Tko ste vi?” pitala je Ružica.

“Ja sam tvoja nova majka”, rekla je najstarija od tri žene, “a ovo su moje kćeri, tvoje nove sestre.”

Ružica je drhtala od straha. Sve tri su bile strašno ružne i Ružica je počela plakati.

Nove su je sestre korile što plače i sigurno bi je istukle da se nije pojavio njezin otac. Nježno joj je objasnio da se ponovno oženio jer je bio usamljen i obećao da će joj pomajka i posestrime biti dobre. Ali je Ružica znala da to nije istina. Požurila je u svoju sobicu i sakrila cipelice kojima se silno ponosila.

“Izbacile su moju dragu baku; tako će i meni uzeti moje prekrasne cipelice”, jecala je.

Nakon toga, Ružica više nije pjevala. Postala je ozbiljna i tužna. Pticama nije bilo jasno što se zbiva. Slijedile su je šumom ali ona je djevojka ostajala nijema a oči su joj uvijek bile pune suza. Osim toga, više nije ni primjećivala svoje krilate prijatelje.

Moralu je sakupljati drva za potpalu, izvlačiti vodu iz bunara i mučiti se s teškim vjedrom od kojega su je ruke i leđa silno boljeli. Ponekada su njezine bijele ruke bile prepune ogrebotina i ožiljaka jer su je njezine okrutne sestre tukle. One su često odlažile na zabavu ili ples a ona je tada služila kao soberica i pomagala im pri oblačenju. Ružicu to nije smetalo; bila je sretna samo kada sestara nije bilo kod kuće. Tada je tiho pjevšila a ptice su je dolazile slušati.

I tako je prošlo mnogo nesretnih godina.

Jednom, kada oca nije bilo kod kuće, sestre su otišle na svadbu a njoj su rekle da ne zaboravi izvući vodu iz bunara. Upozorile su da će je istući ako zaboravi učiniti što su joj naložile.

Ružica je stoga, onako umorna, izašla u noć kako bi izvukla vodu. Spustila je vjedro ali uže je puklo i vjedro je palo na dno zdenca. Ružica je otrčala u kuću kako bi donijela dugačak štap s kukom kojim bi mogla izvući vjedro i dok je spuštala štap u vodu, zapjevala je:

*I ljudjaj se i hvataj dok se vjedro ne pričvrsti
I na površinu ga sigurno dovuci.*

Zbilo se tako da je na dnu zdenca spavao duh. Probuditi su ga mogle samo čarobne riječi i, iako to Ružica nije znala, upravo su riječi koje je izrekla, a koje je nekoć čula od bake, bile čarobne riječi.

Duh se probudio i bio je tako oduševljen slatkim glasom da je smjesta odlučio pomoći djevojci koja je zurila u vodu. Pričvrstio je vjedro na štap i u vjedro stavio nešto dragulja koje je čuvao.

“O, kakva ljepota!” povikala je Ružica ugledavši blistave dragulje. “Mnogo su ljepši od onih kojima su se moje sestre ukrasile za bal!”

Zatim je sjela i razmišljala sve dok joj na pamet nije pala sjajna ideja.

“Dat će dragulje mojim sestrama”, rekla je, “možda će biti bolje prema meni.”

Nestrpljivo je čekala da se sestre vrati s bala i odmah im sve ispričala. Na trenutak, sestre su bile suviše iznenađene da bi bilo što rekle. Smeo ih je pogled na blještavo drago kamenje. Zatim su se značajno pogledale i pitale Ružicu otkuda joj dragulji. Ružica im je rekla koje je riječi otpjevala.

"Aha, tako smo i mislile", rekle su sestre na Ružičin užas. "Dragulji su naši. Mi smo ih sakrile u zdenac da bi bili na sigurnom. Ti si ih ukrala."

Uzalud se Ružica branila. Sestre nisu željele slušati. Strašno su je istukle i rekle joj da ide u krevet. Zatim su zgrabile vjedro i požurile prema zdencu. Spustile su vjedro u vodu i zapjevale pjesmu koju je Ružica pjevala. Ustvari, one su mislile da pjevaju njezinu pjesmu ali su im glasovi bili grubi. Uspavani duh ponovo se probudio ali mu se graktanje sestara nije svidjelo.

"Ha, ha!" nasmijao je duh. "Vidjet ćete što se događa onima koji ometaju moj san groznim zvucima! Kaznit ću vas zbog vaše ružne šale! Evo vam još graktalica!" I tada je duh napunio vjedro ljigavim krastačama i žabama.

Sestre su bile strašno bijesne te su odjurile kući i izvukle sirotu Ružicu iz kreveta.

"Ti kradljivice", vikala je jedna sestra.

"Varalice!" derala se druga. "Tornaj se! U ovoj kući ne možeš ostati više niti dana!"

Ružica je bila previše iznenađena da bi bilo što učinila. Bilo je nedopustivo potjerati Ružicu iz kuće njezinog oca dok je otac bio na putu, ali je djevojka pomislila da sigurno neće biti nesretnija bude li živjela sama u šumi.

Imala je taman dovoljno vremena da zgrabi svoje lijepе crvene cipelice i čim je bila dovoljno daleko da je sestre više nisu mogle vidjeti – obula ih je. Tako je bila manje tužna. Sunce se počelo pomaljati i čim ju je obasjala prva zraka, Ružica je zapjevala. Sa starim prijateljima pticama koje su cvrkutale oko nje, Ružica je bila sretna.

Hodala je i hodala i zašla dublje u šumu nego ikada prije. Kada se umorila, uvijek bi našla ugodnu duplju u koju se mogla skloniti; kada bi ogladnjela, vidjela bi oko sebe plodonosna stabla a kada je bila žedna u blizini bi uvijek žuborio potok čiste, hladne vode. Čarobne cipelice su je vodile. Lutala je cijelog dana a pred večer je primijetila da su joj cipele prljave pa ih je skinula kako bi ih očistila. Pala je noć. Počelo je kišiti i Ružica se uplašila. Stisnula se pod stablo sve dok u daljini nije primijetila neko svjetlo. Ustala je i krenula prema svjetlu.

Kada je prišla dovoljno blizu, vidjela je da svjetlo dolazi iz neke špilje. Iz špilje je izašla starica i krenula joj u susret. Bila je to njezina baka ali prošlo je već toliko godina da je Ružica nije prepoznala. No, baka je istoga trena prepoznala Ružicu. "Uđi, dijete, skloni se od kiše", nježno je rekla baka a Ružica je objeručke prihvatala njezin poziv. Unutrašnjost pećine bila je vrlo udobna i Ružica, koja je bila potpuno iscrpljena, brzo je čvrsto zaspala. Odjednom se probudila.

"Moje lijepе crvene cipele!" povikala je. "Gdje su?"

Rukom je posegnula u džep svoje poderane haljine ali u džepu je našla samo jednu cipelicu.

"Sigurno sam drugu izgubila", jecala je. "Moram je ići potražiti!" "Ne, ne", rekla je baka. "Ne možeš sada izaći, vani je strašna oluja!"

Ružica je provirila van špilje i u strahu se odmah povukla jer je vidjela munju i čula grom. Jecajući, ponovo je zaspala a ovoga puta su je iz sna prenuli glasovi. Prestrašila se da su je možda došle tražiti sestre koje će je odvući natrag kući. Odšuljala se u kut i napeto slušala. Začula je muški glas. "Znaš li kome pripada ova crvena cipela?" pitao je muškarac. "Pronašao sam je u šumi."

Ružica se jedva svladala da ne potriči po svoju izgubljenu cipelu kada je začula bakin glas – namjerno vrlo glasan, kako bi i Ružica čula njezine riječi.

"Ne, ne znam", ponavljala je baka sve dok čovjek nije otisao.

Baka je ušla u špilju i rekla: "Žao mi je, Ružice, ali nisam znala je li on možda poslanik tvojih zločestih sestara. Naravno, nikome ne mogu dopustiti da te ponovo odvede k njima."

Idućeg dana muškarac ih je ponovno posjetio, ovoga puta u pratnji nekoliko slugu. I opet se Ružica skrila.

"Ja sam kraljev sin i vrlo sam bogat", rekao je muškarac. "Moram pronaći vlasnicu ove cipelice. Samo ljupka i lijepa djevojka može nositi ovakvu krasnu cipelu."

Ružica nije znala je li više prestrašena ili radosna kad joj je baka rekla da je muškarac vrlo pristao i plemenitog držanja.

Dan za danom, dolazio je kraljević sa sve više sluga. Konačno, jednoga je dana stigao jašući bogato ukrašenu devu u pratnji stotinu slugu koji su jahali jednako raskošno ukrašene deve.

Kraljević je bio na rubu strpljenja. "Djevojka koju tražim je ovđe", rekao je. "Nemoj to više poricati. Moji sluge pretražili su šumu i cijelo susjedstvo. Jedan od njih voljan se zakleti da je jučer čuo mladu djevojku koja je pjevala."

Ružica je shvatila da se više ne može skrivati. Svidio joj se glas muškarca i hrabro je izašla iz špilje, obuvena u samo jednu crvenu cipelu.

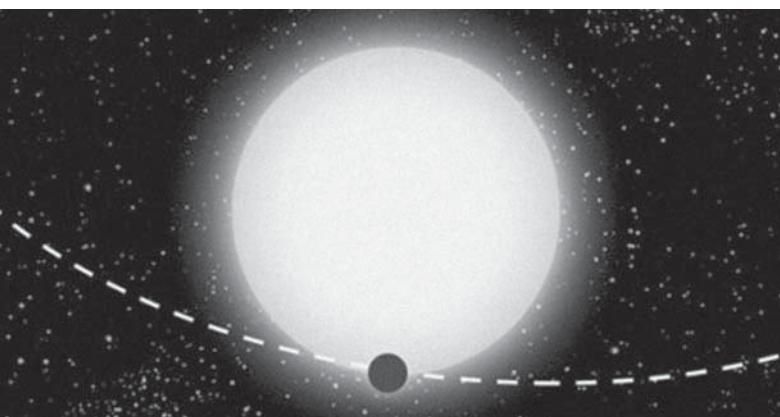
Stranac joj se naklonio i pružio joj drugu cipelu a Ružica ju je uzela i obula. Savršeno joj je odgovarala.

"Mnoge djevojke pokušale su obuti ovu cipelu", rekao je mladić, "ali ni jednoj to nije pošlo za rukom. Ja sam se zakleo da će ona, kojoj cipela bude pristajala, postati moja nevjesta. Ja sam kraljev sin a ti ćeš biti princeza."

I tako je Ružica zajedno sa svojom bakom napustila špilju. Posjeli su je na devu te je tako odveli u njezin novi dom gdje je samo radost vladala. Sve je svoje patnje Ružica ubrzano zaboravila. I uvijek je nosila svoje čarobne crvene cipelice. ■

Na sveučilištu u Tel Avivu otkriven novi planet korištenjem Einsteinove Teorije relativnosti

Priredila Dubravka Pleše

Profesor i student Sveučilišta u Tel Avivu otkrili su novi planet izvan Sunčevog sustava. Tsvi Mazeh i njegova ekipa uspjeli su identificirati planet služeći se metodom mjerenja svjetlosti koja se temelji na Teoriji relativnosti Alberta Einsteina.

Otkriće planeta kasnije je potvrdila istraživačka ekipa s Harvarda. Planet je nazvan Kepler -76b, prema letjelici NASA-e koja je prikupila veći dio podataka potrebnih za ovo otkriće. Kepler je

letjelica namijenjena promatranju, lansirana je 2009. godine s ciljem pronaći planeta nalik Zemlji.

“Prvi je put neki aspekt Einsteinove Teorije relativnosti korišten pri otkrivanju planeta”, prenio je Mazehove riječi izraelski radio Galatz. Mazeh je član NASA-inog programa Kepler. “Već dvije godine nastojimo iskoristiti ovaj teško uhvatljiv učinak Teorije relativnosti i sada smo zahvaljujući njemu pronašli planet.”

Kepler-76b nalazi se u zvježđu Cygnus (Labud), 2000 svjetlosnih godina daleko od Zemlje. Masa mu je dvostruko veća od mase Jupitera, a orbita izuzetno bliska njegovom suncu. Planet je toliko blizu svojemu suncu da se uopće ne okreće nego je “zarobljen” stalno u istom položaju te mu je samo jedna polutka izložena suncu. Temperatura na površini te polutke iznosi 2000 stupnjeva Celzijusa.

Ekipa je tražila planete mijereći svjetlost desetaka tisuća dalekih sunaca kako bi pronašla promjene koje se ponavljaju uzrokovane orbitiranjem nevidljivih planeta. Kretanjem planeta oko svojega sunca, dolazi do malih promjena u pokretima i svjetlosti koje sunce ispušta. Stoga, čak ako je planet i predaleko da bi bio vidljiv, njegovo djelovanje na sunce ukazuje na njegovo postojanje. ■

Vijesti

Priredila Dolores Bettini

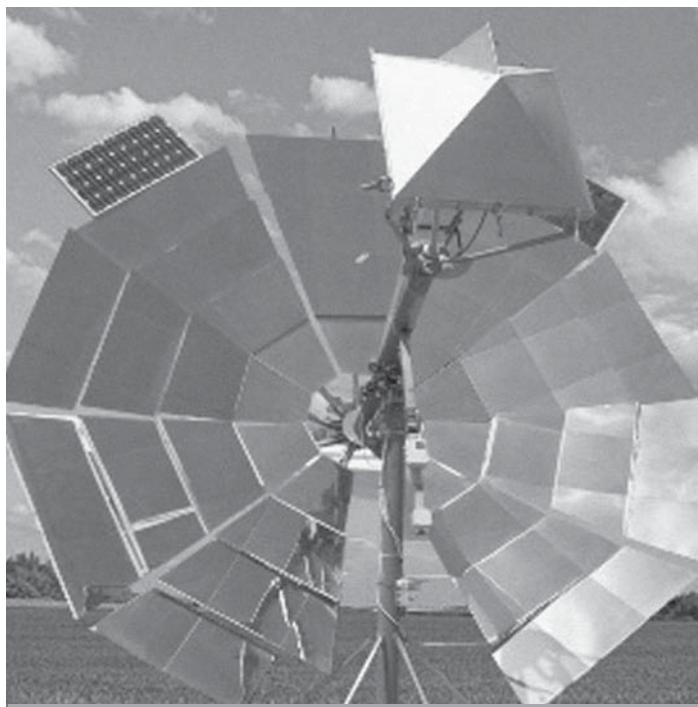
Kukci predatori. Gotovo svaki od 120 poljoprivrednika u Moshav Ein-Yahavu, jednom od najvećih poljoprivrednih sela u Izraelu, koristi kukce predatore kao oblik biološke kontrole i uništavanja štetnika na biljkama i bakterija u tlu. Ein-Yahav proizvodi oko 34.000 tona paprike, lubenica, dinja, rajčica i drugog povrća u zaštićenim staklenicima i tunelima. Polovicu proizvodnje izvoze. ■

Izrael je pokrenuo **Newtech interaktivnu kartu** izraelskih inovacija na polju čiste tehnologije i energije, kao dio nove kampanje Ministarstva industrije, trgovine i rada. Cilj je istaknuti međunarodni utjecaj koji Izrael ima u tom sektoru i privući strane ulagače. Cleantech karta je još jedan važan alat u tim naporima. ■

SunDwater nudi energiju Sunca za pročišćavanje nečiste vode

Abigail Klein Leichman, priredila Dubravka Pleše

Sunčeva svjetlost koncentrirala se u disk SunDwatera

Najnovija izraelska ideja vezana uz tehnologiju vode – solarni uređaj koji osigurava čistu pitku vodu bez potrebe za infrastrukturom ili električnom energijom.

Prije mnogo tisuća godina mornari su morskom vodom punili korita na brodovima i puštali da, zahvaljujući toplini Sunca, voda ispari kako bi iz vode dobili sol. Na istom principu temelji se i moderna izraelska tehnologija koja se oslanja na Sunčevu snagu kako bi destilirala čistu vodu za piće i poljoprivredu.

“Otprilike 97% vode na svijetu je ili slano ili zagađeno”, kaže Shimmy Zimels, glavni direktor kompanije SunDwater iz Jeruzalema. Zbog toga otprilike 750 milijuna ljudi u 45 zemalja moraju bušiti skupe bunare, kupovati vodu u bocama ili čak koristiti prljavu vodu, usprkos strašnoj opasnosti po zdravlje.

Solarni uređaj za destilaciju SunDwatera tek što nije pušten na tržiste a namijenjen je upravo ugroženim dijelovima populacije – osobito stanovništvu Afrike, Južne Amerike i dijelova Azije. To je “zeleni”, jeftin sustav koji se lako održava te prljavu ili slanu vodu pretvara u pitku bez ikakve potrebe za infrastrukturom ili vanjskim izvorom energije.

Voda se upumpava u jedinicu opremljenu fotovoltačnim diskom od 4 kvadratna metra u kojem se koncentriraju sunčeve zrake kako bi se postiglo što brže isparavanje. Vodena para zatim ulazi u cilindar i tamo se ponovo kondenzira u pitku vodu.

Oponašajući prirodu

Uređaj je izmislio Zimelov prijatelj iz djetinjstva Shimon Ben-Dor za vrijeme izraelske suše 2009. godine. Testni primjerak uređaja postavljen u industrijskom parku nedaleko Mrtvoga mora proizvodi 400 litara čiste vode dnevno – pet puta više od sličnih sustava. Nekoliko jedinica može se povezati u vodenu farmu a u planu je i izrada znatno veće verzije.

“Ideja je krenula raznim smjerovima prije nego li je Shimon odlučio pokušati navesti zagrijanu vodu na isparavanje i povratak izvornoj molekularnoj strukturi, što se događa kada kiši i voda isparava prema oblacima”, rekao je Zimel reporteru ISRAEL21c. “Njegova zamisao bila je oponašati prirodu”.

Dodatna voda stalno se upumpava u zatvoreni sustav jer voda isparava, dodaje Zimel. “Nema potrebe za električnom energijom. Ne želimo stvarati novi problem u okolišu.”

Iako je kronični nedostatak pitke vode u Izraelu riješen uglavnom desalinizacijom, ovo skupo rješenje nije praktično za velike zemlje čije je stanovništvo raspršeno.

U skladu s time, kupci u Indiji, na Madagaskaru, u Nigeriji i drugim afričkim zemljama pokazali su zanimanje za proizvod. SunDwater surađuje s WaterWays, izraelskom konzultantskom organizacijom koja se bavi problemima vode u ruralnim područjima kako bi se ova nova tehnologija na najefikasniji način dostavila u područja u kojima je najpotrebni.

“Vjerujemo da bi se, dugoročno gledano, ovaj uređaj mogao proizvoditi u zemlji u kojoj će biti korišten, što će tim zemljama osigurati znatnu uštedu”, kaže Zimel. SunDwater osigurao bi instalaciju i obrazovanje lokalnih radnika.

“Sada nam samo još treba kapital kojim ćemo početi graditi cijeli lanac opskrbe i poučavati zajednice kako se služiti uređajem. Također, novac nam je potreban i za daljnji razvoj i poboljšanje našeg uređaja.” ■

Upoznajte nove izraelske pionire u naseljavanju pustinje Negev

Abigail Klein, Israel21c, priredila Dubravka Pleše

ISRAEL21c razgovarao je s nekim od pionira u pustinji Negev koji su napustili gradski život kako bi ostvarili snove o osobnom ispunjenju u pustinji.

Leah Nechimov na svojoj farmi koza.

Prije tri godine, dvadeset mlađih obitelji napustilo je središnji Izrael kako bi započeli novi život u sjevernom dijelu pustinje Negev, nedaleko pojasa Gaze. Jezgro njihove zajednice, Šuva (Povratak) nedavno je pokrenulo kampanju kojom nastoji namaknuti sredstva za financiranje dječjeg vrtića jer je broj stanovnika značajno narastao.

Miriam, koja je rođena u Londonu, i Daniel Fuks, izvorno iz Miamija, stari su 28 godina i u pustinju su stigli u rujnu 2010. godine iz nedalekog kibuca. Kao imigranti koji su u Izraelu proveli manje od 10 godina, željeli su se dublje integrirati u izraelsko društvo i doprinijeti njegovom razvoju. Miriam Fuks je socijalna radnica a Daniel nekoliko sati tjedno radi kao mentor lokalnoj mladeži te istovremeno završava magisterij na Sveučilištu Bar-Ilan na temu Izraelskih studija. Imaju i trogodišnju kćer. "Šuva je poznata kao slabije razvijeni mošav (selo). Željeli smo doprinijeti njezinom razvoju", kaže Fuksovci.

Negev je tek jedno od malog broja mjesta u Izraelu gdje je duh pionira još uvijek živ, kaže Raz Arbel, načelnik turističke organizacije za oblasno vijeće Ramat Hanegev – najveće oblasno vijeće u Izraelu koje obuhvaća 13 sela i 23 farme na 1,1 milijun hektara zemlje koji se pružaju od Jeruhama do Mizpe Ramona.

"No, danas riječ pionir ima drugačije značenje; danas se radi o samoostvarenju", rekao je Arbel. "Ljudi imaju osjećaj da čine nešto što je zaista važno – zahvaljujući njihovom radu pustinja je procijetala, izgrađene su kuće na granici s Egiptom, bore se s prirodom, udaljenostima i ekonomskim problemima. Svake godine u naše područje pristigne od 100 do 125 novih izraelskih obitelji."

Negev, na čijem se sjevernom kraju smjestila Beerševa a na južnom Eilat, zauzima više od polovice prostora Izraela dok u njemu živi tek osam posto stanovništva raspršeno u manjim zajednicama.

Prvi izraelski premijer, David Ben-Gurion, još je tijekom 1950-ih predvidio da će jednoga dana u ogromnoj pustinji dom pronaći sedam milijuna Židova. Danas Negev ima otprilike 700.000 stanovnika, kako Židova tako i Arapa Beduina.

Ali, stvari se polako mijenjaju, potpomognute vlastima i privatnom inicijativom, grade se spremnici i škole kao i poljoprivredni istraživački centri kako bi se poljodjelcima pomoglo da iskoriste sve prednosti suhe klime.

Stvoriti nešto ni iz čega

Iako kipuća ljeta i ledene zimske noći mogu otjerati neke potencijalne poljoprivrednike, ima i onih koji cijene klimatske prednosti Negeva.

"Ovo je jedino područje u Izraelu u kojem se cherry rajčice mogu uzgajati 10 mjeseci u godini," kaže Arbel. "Proizvodimo 25 tona po četvrt hektara dok je svjetski prosjek sedam."

U istraživačkoj stanici Ramat Hanegev, koju zajednički posjeduju i njome zajednički upravljaju lokalni poljoprivrednici, nizovi stambala maslina i šipka, slatkih cherry rajčica, paprike i patlidžana uspijevaju na vodonosnicima slane (boćate) vode, otkrivene u podzemlju prije 17 godina.

I grožđe voli klimu u Negevu. Nabatejska civilizacija ovdje je prije mnogo tisuća godina proizvodila vino i njihove vinograde danas ponovo oživljavaju male obiteljske farme smještene duž pradavne vinske ceste.

Vinograd Moše Zohara proizvodi grožđe merlota i ponosi se modernim vinskim podrumom u kojem turisti mogu kušati proizvode devet lokalnih vinarija.

Na pitanje zašto je prije 15 godina odlučio doći živjeti u Negev, Moše rukom pokazuje svoju neobičnu kuću, sastavljenu od četiri velika kontejnera za prijevoz robe. "Volim stvarati nešto ni iz čega. Sve sam ovdje stvorio svojim dvjema rukama." Moše i njegova supruga izgradili su i Pustinjsku kolibu jer, kao i mnogi drugi pioniri Negeva, ovise o turizmu za popunjavanje kućnog budžeta.

Farma u pustinji.

Koze i ljekovite trave

Na farmi Naot, Leah i Gadi Nechimov izgradili su četiri gostinske kućice nedaleko pogona za preradu mlijeka dobivenog od njihovih koza. Okolna smeda brdašca pustinje doprinose osjećaju smirenosti koji se sviđa čak i najurbanijem turistu.

“Dolaze nam izraelci i evropski turisti iz zemalja kao što su Finska, Poljska, Italija, Španjolska, Nizozemska i Njemačka”, kaže Leah Nechimov.

“Radi se o ljubiteljima pustinje koji traže mirno mjesto a ne hotel sa pet zvjezdica. Nedavno je kod nas bila obitelj iz Las Vegasa i mislila sam da će im biti dosadno nakon prvoga dana i da će željeti otići. Ostali su kod nas četiri dana.” Nechimovi žive u Negevu već devet godina. “U dobi od 40 godina bilo je vrijeme da se posvetimo svom snu izgradnje farme ni iz čega”, objašnjava gospodin Nechimov.

Golan Cohen, kojem je 37 godina i njegova žena Noa stigli su u Be’er Milku, novo selo Ramat Hanegeva, prije šest godina. Godinu dana eksperimentirali su s različitim biljkama u pustinjskom pijesku prije nego li su utemeljili (Pustinjsku pjesmu).

“Otkrili smo da ovdje rastu zanimljive stvari”, kaže Cohen. “Prvo smo otkrili arganovo stablo iz Maroka. Vodom ih napaja ogroman podzemni vodonosnik. Nadamo se da ćemo idućeg ljeta početi proizvoditi ulje.” Ljekovite biljke, stolno grožđe i voćke iz voćnjaka Cohenovih imaju certifikat da se radi o organski uzgojenom bilju. Posjetitelji uče kako koristiti biljke i kako ih uzgajati u uvjetima koji nisu savršeni.

“Ovakav način života nije za svakoga”, kaže Arbel. “Neke obitelji nisu bile uspješne ali većina jest. Ljudi dolaze s najrazličitijim kreativnim idejama. Jedna je obitelj odlučila uzgajati papige. Kada je tržište postalo zasićeno, prešli su na akvarijske ribice.”

Cionizam u Negevu

Orly i Yoni Sharir osnovali su svoju farmu Orliyya koncem 2003. godine. “Mi smo dio regionalnog programa naseljavanja obitelji između Beerševe i Mizpeh Ramona”, kaže Orly Sharir. “Mogli smo birati gdje ćemo živjeti i odabrali smo upravo ovo mjesto. Uvijek nam se sviđala pustinja a zanimala nas je i nabatejska poljoprivreda”.

Moše Zohar nudi kušanje vina proizvedenih u Negevu.

Sharirovi organski uzgajaju 400 stabala argana u svojoj dolini. Plodove otvaraju ručno i prešaju sjemenke iz kojih dobivaju ulje cijenjeno radi antisepsičkih i prehrambenih svojstava.

“Držimo predavanja o cionizmu i poljoprivredi u Negevu 2013. godine”, kaže Sharir. “Ovdje možete prošetati i na stijenama vidjeti drevne nabatejske crteže. Yoni dresira deve pa i njih možete vidjeti. Prodajemo naše ulje i sapune za piling načinjene od zdrobljenih sjemenki a prodajemo i limoncello koji Yoni radi od limuna koji rastu posvuda na farmi”.

Oblikuj vlastitu zajednicu

No, nisu svi pridošlice u Negev poljoprivrednici. Neki su znanstvenici, liječnici ili rade u raznim granama industrije u Beeshevi ili drugim gradovima udaljenima sat vremena.

“Ljudi su se voljni voziti ako žive u dobroj zajednici”, kaže Arbel. “Ako oblikujete vlastitu zajednicu, možete odlučiti kakav će biti i vaš život.” Alon Badihi, izvršni direktor izraelskog ureda Jewish National Funda kaže da na listama čekanja za Gvot Bar, potpuno novu sekularnu zajednicu nedaleko Beerševe ima već stotine imena dok u samoj zajednici ima mjesta za otprilike 400 obitelji.

“Kada bismo imali dovoljno zemlje, mogli bismo prodati i 1.000 domova”, kaže Badihi.

Mnogi stanovnici Gvot Bara zadržat će svoja radna mjesta u središnjem Izraelu zahvaljujući blizini najznačajnijih autocesti. Isto vrijedi i za Carmit, novo selo između Beersheve i Arada, nedaleko autoceste br. 6.

“Potražnja će uskoro postati enormna”, predviđa Badihi, koji kaže da prvi 100 parcela koje su ponuđene na prodaju nisu ni izbliza dovoljne. “Na kraju ćemo imati 400 parcela. Pretpostavljam da ćemo biti prebukirani za samo nekoliko mjeseci.”

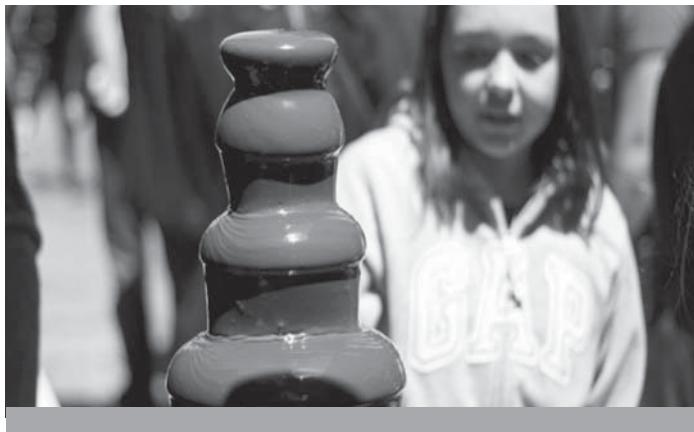
A ne sele se samo Izraelci na jug. Trenutno JNF zajedno s organizacijom Nefesh B’Nefesh, koja olakšava aliju (preseljenje u Izrael) iz sjeverne Amerike i Velike Britanije traži ptero liječnika koji bi bili voljni s obiteljima smjestiti se u Sapiru, novoj zajednici u Negevu u dolini Arava, gdje se gradi regionalna bolnica koja će služiti susjednim zajednicama.

“Još nismo ostvarili viziju Ben-Guriona da će se svi preseliti u Negev”, kaže Arbel, „ali, polako rastemo.” ■

Francuska zahvaljuje Sefardima za čokoladu 500 godina prekasno

Times of Israel, Priredila Dubravka Pleše

Bježeći od inkvizicije, Židovi su donijeli izuzetno vrijednu čokoladu u Bayonne, koji je s vremenom postao glavni grad čokolade u Francuskoj. Stanovnici su naučili izrađivati čokoladu od Židova a zatim ih ekspeditivno protjerali

PARIS — Da nije bilo Židova, ne bi postojao nit zaštitni znak Francuske, *pain au chocolat*.

Bježeći pred inkvizicijom, portugalski Židovi smjestili su se u nedalekom Bayonneu na jugozapadu Francuske početkom 16. stoljeća i tamo utemeljili prve tvornice čokolade u Francuskoj. Stanovnici pokrajine ubrzo su naučili zanat, a početkom 17. stoljeća Židovi su protjerani iz grada koji je u to vrijeme postao centrom proizvodnje čokolade u Francuskoj.

No, idućeg će tjedna, u sklopu godišnjih Dana čokolade kojima se slavi petstoljetna tradicija izrade čokolade, Bayonne odati počast neustrašivim Sefardima, pionirima čokolade.

“Kako smo mi nasljednici židovske vještine, na nama je i da im zahvalimo ali i da obznamimo povjesnu istinu: nakon što su donijeli čokoladu u Francusku, Židovi Bayonnea postupno su izbačeni iz industrije čokolade a to su im učinili upravo oni ljudi koji su od njih sve naučili”, kaže Jean-Michel Barate, čelnik Akademije čokolade i glavni direktor čokoladnog branda Daranatz koji potječe iz Bayonnea.

Puna dva dana ulice Bayonnea biti će prepune tisuća zaljubljenika u čokoladu koji će doći na svoje godišnje hodočašće lokalnim brandovima i tvornicama kao što su Andrieu, Cazenave, Daranatz, Pariès i Pascal.

Michèle Kahn, autorica romana *Cacao* iz 2003. godine i stručnjakinja za židovsku povijest bit će jedna od ambasadorica ovog zbivanja te jedna od voditeljica konferencije o povijesti Sefarda i čokolade. Konferencija će se održati u 176 godina staroj

sinagogi u Bayonneu, koja je proglašena nacionalnim spomenikom.

Njezina knjiga pripovijeda o borbi židovske obitelji u Bayonneu 17. stoljeća i njihovom nastojanju da obrani svoja prava, suočena sa antisemitskim raspoloženjem cehom proizvođača čokolade koji su nastojali izbaciti Židove iz posla s čokoladom.

Kahnova je ispričala reporteru novina *Times of Israel* da se ideja za roman rodila prilikom posjete Muzeju čokolade u Biarritzu prije deset godina. U Muzeju je vidjela spomen-ploču lokalnim marranim — Židovima koji su potjecali s Iberskog poluotoka i koji su dobrovoljno ili prisilno konvertirali na kršćanstvo.

“Kada sam vidjela ploču, vrlo sam se zainteresirala za ovaj segment židovske povijesti”, kaže Kahnova. “Spoznaja da su Francuzi potpuno ignorirali činjenicu da su upravo Židovi donijeli čokoladu u Francusku i činjenica da i sama potječem iz ove regije, natjerali su me da napišem knjigu i ispričam ovu priču.” Kakao je u Španjolsku donio Kristofor Kolumbo sa svog četvrtog putovanja u Ameriku 1502. godine. Lokalno stanovništvo u Americi koristilo je zrna kakaa umjesto novca. Ali, gorka pića od čokolade koja su Asteci nazivali “pićem bogova” nisu se osobito dojmila kralja Ferdinanda i kraljice Izabele kao ni članova njihovog dvora.

Mnogo godina kasnije, drugi španjolski istraživač Hernán Cortés, predstavio je kralju Karlu V zrna kakaa i tajnu pripreme ukusnog pića: zrna kakaa mijesala su se s drugim proizvodima uvezenim iz raznih kolonija: vanilijom, šećerom dobivenim iz šećerne trske i cimetom. Takav proizvod bio je sladan i ukusan. S vremenom je kakao postao pomodno piće španjolske aristokracije.

“Ne znamo mnogo o tome kako su Židovu ušli u trgovinu čokoladom u Novome svijetu, ali ja sam mišljenja da su neki Židovi preplovali Atlantik s Cortésem a zatim izvukli korist od svojih kontakata s europskim židovskim zajednicama”, kaže Kahnova.

Nakon edikta o izgonu španjolskih Židova 1492. i navale portugalske inkvizicije 1536. godine, neki su Židovi potražili utočište u Francuskoj i naselili se blizu španjolske granice u Saint-Espritu, na periferiji Bayonnea, s druge strane rijeke Ardour.

Židovima je dopušten boravak kao conversosima – “novim kršćanima” – godine 1550, ali nametnuta su im brojna ograničenja vezana uz posjedovanje zemlje, trgovinu na malo i putovanja.

Židovi Bayonnea uvezli su oruđa, a zahvaljujući poznavanju kakaa te svojim kontaktima s Novim svijetom, bili su u poziciji poučiti lokalne radnike tajnama prerađe čokolade. No, nakon nekog vremena zabranjen im je rad u industriji čokolade na poticaj ceha proizvođača čokolade. Sud u Bordeauxu poništio je tu zabranu 1767. godine.

Do 1854. godine Bayonne je postao sjedište barem 34 kompanije koje su proizvodile čokoladu i poznat je kao prvi grad po proizvodnji čokolade u državi. Danas u tom području živi oko 200 obitelji.

“Čokolada kakvu danas poznajemo vjerojatno ne bi ni postojala niti došla u Europu u to vrijeme da nije bilo španjolskih i portugalskih Židova koji su sudjelovali u međunarodnoj trgovini čokoladom”, zaključuje Kahnova. ■

VIJESTI IZ ZAJEDNICE / דרישות מהקהילה / HADAŠOT MEHAKEHILA

Osmi međureligijski susret visokih predstavnika vjerskih zajednica u Hrvatskoj

Jasminka Domaš

U Bet Israelu održan je 7. svibnja 2013. Osmi međureligijski susret visokih predstavnika vjerskih zajednica u Hrvatskoj na temu Zajedničke religijske vrijednosti u službi društvene pravednosti

Očito je da će svaka vjerska zajednica još više morati kod svojih članova razvijati senzibilitet prema potrebitima. Naime, nije dovoljno samo nabrojiti probleme nego pokušati na njih konkretno odgovoriti dobrim djelima humanosti. Utvrđeno je da i država mora na tom području poduzeti niz novih inicijativa, jer broj siromašnih ljudi, osoba bez zaposlenja i krova nad glavom, iz dana u dan je sve veći.

Visoki predstavnici vjerskih zajednica u RH objavili su zajedničku izjavu iz koje citiramo: “Držimo da naše vjerske zajednice svojim zajedničkim religijskim vrijednostima i svojim tisućljjetnim iskustvom mogu dati svoj značajan doprinos u svrhu moralno-etičke preobrazbe i senzibilizaciji svih slojeva za veću društvenu pravednost.”

Pokrenuta je i inicijativa za međureligijsku nagradu “Arka” na festivalu igranog filma u Puli.

Bet Israel ujedno zahvaljuje svim uzvanicima koji su nazočili Osmom međureligijskom susretu visokih predstavnika vjerskih zajednica u Hrvatskoj na njihovom odazivu i doprinosu. A posebice, na velikom osobnom trudu predsjedniku Vijeća HBK za ekumenizam i dijalog sisačkom biskupu msgr. Vladi Košiću i tajniku istoga Vijeća prof. dr. sc. Juri Zečeviću.

U ime naše Zajednice velik i nesobičan doprinos tom skupu dali su rabin dr. Kotel Dadon, Jasminka Domaš, Aleksandar Mihael Srećković, Silvija Herzog i Agi Dadon, a sve nazočne ispred Bet Izrela pozdravio je prigodnim riječima predsjednik dr. Vladimir Salamon. ■

Porodični seminar u Kladovu

Sonja Samokovlija

Kladovo.

I ove je godine u Kladovu uspješno održan Porodični seminar. Od 30. 4. do 5. 5., oko četiri stotine Židova s prostora ex Jugoslavije družilo se u Kladovu. Limud kešet, projekt koji vodi vrijedna grupa omladinaca iz Beograda, dobro je organiziran tim i zaslužuje sve pohvale za realizaciju ovog projekta.

Predavanja su bila zanimljiva, no vječita dilema na koje predavanje ići, mučila me i ove godine pošto se paralelno održavalo nekoliko tematski različitih.

Održane su tri vrlo dobre prezentacije povijesti Kladovskog transporta i mislim da tome trebam posvetiti nekoliko redaka.

Davor Salom nam je predstavio dr. Željka Dragića, autora knjige *Putovanje u večnost, 70 godina Kladovskog transporta*, koja je objavljena na njemačkom i srpskom. Knjiga je tiskana u Beču u siječnju ove godine. Izlaženje knjige potpomogli su Veleposlanstvo republike Njemačke u Beču, Jad vašem, Wien Kultur i ZukunftsFonds iz Austrije. Tužnu povijest židovskih izbjeglica iz Austrije, Njemačke i Češke, njih oko 1.400, plovilo je brodovima prema Crnom moru, no zaustavljeni su u Kladovu. Sve se odvija u vrijeme mandata Velike Britanije u Palestini, koja se protivila većim useljavanjima Židova. Od 31. 12. 1939. do rujna 1940. izbjeglice su držane u Kladovu, a zatim su prebačeni u Šabac. Uoči invazije Njemačke, manja grupa od oko 230 izbjeglica dobila je dozvolu za useljenje u Palestinu, te su vlakom preko Grčke, Turske, Sirije i Libana putovali do slobode. Veliki broj muškaraca koji su ostali ubijen je u selu Donja Zasavica, a žene i djeca su prevoženi kamionima za Beograd, no putem su ispušnim gasovima ugušeni. Na Avali su već bili iskopani grobovi u koje su bačeni leševi.

Vidjeli smo i film o obitelji Roth iz Izraela čiji je predak uspio preživjeti taj užas; prošloga ljeta cijelu je svoju obitelj vodio putem od Beča do Kladova kako bi naučili lekciju iz povijesti svoje

obitelji. Vođa ili bolje rečeno pratitelj na tom putu istraživanja svojih korijena bio je Davor Salom; prikazao nam je film koji je obitelj Roth snimila na tom putu. Jasna Čirić je održala nadahnuto predavanje o stradalnicima tog transporta.

Nakon predavanja, položili smo vijence na spomenik žrtvama Kladovskog transporta.

Hotel Đerdap ugostio nas je najbolje što je mogao. Osoblje uglavnom ljubazno i susretljivo. Hrane je bilo u izobilju i raznovrsnosti se ne bi imalo što pridodati. Ove je godine kao novina bila prisutnost beogradskog rabina Isaka Asiela, koji je održao zanimljivo predavanje i vodio Šabatnu službu. Njegova prisutnost omogućila je onima koji jedu košer da uživaju u finoj hrani koju je pripremao kuhar Boca iz Beograda.

Izlet organiziran u Rajačke pimnice bio je naporan, ali lijep. To je zanimljivo mjesto oko 120 kilometara udaljeno od Kladova prema Negotinu i bugarskoj granici.

Tradicionalni picknik s janjcima na ražnju, roštiljem i kupusom s ovčetinom bio je ugodan i ležeran.

Emica Roth Svoren i ja bile smo jedine Zagrepčanke. Provele smo nekoliko krasnih dana s dragim ljudima i vratile se doma punе dojmova. ■

Kladovo.

Šest dana minjana

Robert Štaub

S velikim smo se veseljem svi pripremali za Bar Micvu našega Jona-tana Moše Dadona. Ransom zorom, u četvrtak 7. 3. našli smo se u sinagogi Bet Israela kako bismo zajedano napravili šahrit i sudjelovali u prvom Jonatanovom stavljanju tefilina kao i njegovom prvom izlasku na *Toru*. Sinagoga se brzo ispunila i svi smo bili vrlo uzbudjeni. Sve je išlo svojim tokom, vrlo smireno, sve do Jonatanovog izlaska na *Toru*. A onda, kao što to i mora biti, stotine bombona poletjelo je zrakom. Smijeh i veselje, osjećaj zajedništva i pripadnosti.

Nastavilo se u petak. Erev Šabat, naravno opet pun Bet Israel a u sinagogi pre malo mjesta za sve naše članove. Imamo minjan (kao i svakog petka) nakon kojeg slijedi svečana večera. Sutradan ujutro, subotnji šahrit, ponovno minjan, ima nas dvadesetak, gužva.

Sama činjenica da redovito imamo minjan već odavno nije novost u Bet Israelu. U zadnje četiri godine, gotovo da i nije bilo Šabata bez minjana, o velikim praznicima da i ne govorimo. Pet punih godina za redom imamo minjan i za Šavuot Tikun, tj. cijelu noć učimo i čitamo u sinagogi do rano jutarnjeg šahrira.

No nastavak je ipak i za nas neobičan. Naime, dolazi nedjelja, Jona-tan ima proslavu Bar micve u Hotelu Esplanade, te ponovno imamo molitvu i naravno minjan. Kad nam je već tako dobro krenulo, odlučili smo nastaviti i dalje te smo se u ponedjeljak okupili i po-

novno uz minjan napravili šahrit, uz dodatne molitve ponedjeljkom.

Kako je u utorak bio Roš hodeš, to je bila prilika koju nismo mogli propustiti te smo se u utorak ponovno svi našli i stavili tefiline.

Imati šest kontinuiranih dana minjana je normalna stvar u Beču, New Yorku a da o Izraelu i ne govorimo. Ali u Zagrebu? To je ipak poseban događaj. Kada šest dana zaredom slušaš: ješ minjan, ide-mo, ješ minjan onda poželiš da to čuješ svakog dana, da nikada ne prestane.

Sve češće se kao osnovni problem Bet Israela javlja relativno mali prostor zajednice a u sinagogu sve češće unosimo dodatne stolice. Šabatne večere i obiteljski Šabati su popunjeni, nekad i pretrpani a za velike praznike više ne sjedimo jer nema mjesta nego imamo stand-up druženje uz švedski stol.

Kako smo u 2013. godinu krenuli vrlo aktivno, s predavanjima i uređenjem biblioteke Judaicae, koncertima, izložbama i književnim večerima, sigurni smo da su gužve u Bet Israelu i u budućnosti ne-minovne i zajamčene te da smo uz redovit minjan postali i nezaobilazno mjesto na kulturnoj i društvenoj karti Zagreba i Hrvatske.

Mazel Tov ■

IN MEMORIAM / לעלוי נשמה

David Duško Mladinov

Još jedan odlazak prijatelja i pisca David Duško Mladinov, 1946. – 2013.

Sonja Samokovlija

Nedavno je u Bostonu preminuo David Duško Mladinov, prozni pisac i židovski kulturni radnik.

Rođen u Splitu 1946., a živio je u Bostonu. U Beogradu je diplomirao arheologiju i dramaturgiju.

David Albahari je o njegovom stvaralačkom opusu napisao: „Ima izuzetan dar za uočavanje detalja i stvara uspešan ritam svojih priča smenjivanjem opštih planova i izoštrenih detalja koji su uvek ključni za razumevanje pojedinačnih scena i cele priče.“

Njegova su djela prožeta humorom Mediterana i istočnoeuropskim smislim da se realni život posmatra kroz njegovu bolju stranu.

Duškova djela čine priče o Židovima s prostora Jugoslavije, tragičnom iskustvu Holokausta.

U njegovim pričama spoznajemo tugu malobrojne židovske zajednice koja je preživjela užase Drugog svjetskog rata, humornim prikazima pokušava sačuvati njihove životne priče od zaborava.

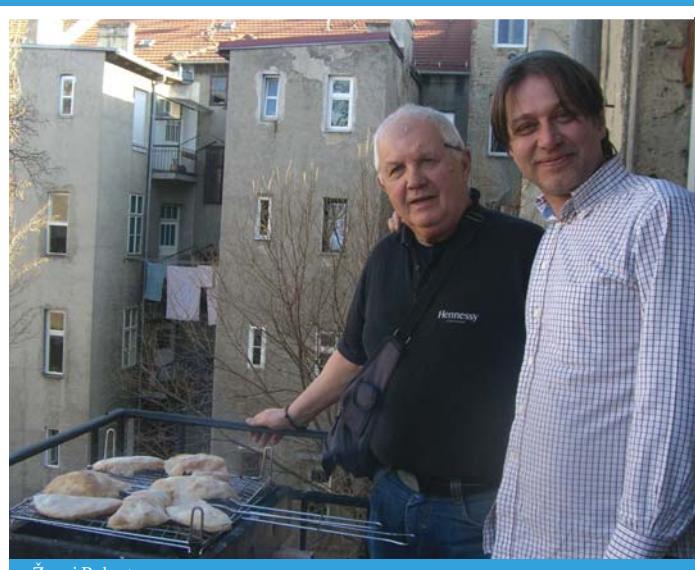
Mladinov je za sobom ostavio dva gotovo završena romana i nemali broj konačno uobjavljenih priča.

Duško Mladinov, erudit, čovjek široke kulture i velike životne energije, osnovao je Židovsko kazalište Nove Engleske (The Jewish Theater of New England). Bio je i umjetnički direktor židovskog kulturnog centra u Bostonu (Jewish Community Center of Greater Boston). David Duško Mladinov ostavio je prazno mjesto u srcima prijatelja širom svijeta i uvijek ćemo ga se s ljubavlju sjećati. ■

Proslava Jom haacmauta 5773.

Rebecin u "kontroli".

Žare i Robert.

Ugodno druženje.

Prvo hrvatsko Kosher vino

Bar mitzva Jonatana Mošea Dadona

